

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

ของ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

959.35

ท486พ3

ล.2

ร.6

สารบาญ

หน้า

พ.ศ. ๒๓๘๒

พระยาสุเรนทรราชเสนาธิบดีอุทิศอักษรเชียงใหม่	๑
แผ่นดินไหว	๑
โบายขอพระยาราชสวาทเครื่องสร้างเมืองเขมร	๒
งานพระศัพทสมเด็จเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี	๓
โปรดให้ชำระฝนหว่าเมืองฝายตะวันตก	๓
พระยาราชสวาทกลับจากเมืองเสียมราฐ	๔
พระยากันตนาถขบพระยาขางวิเวาทกน	๔
พระยาศรพพตมมตราให้หาเจ้าเมืองแขกชงวาทกน	๕
พระยาศรพพตมมบงคยให้เล็กรบยกนทง ๒ ฝ่าย	๕
เจ้าพระยานครดงอินจกรรม	๖
ตงตนกอหามเป็นผัวราชการเมืองไท	๖
พระยาศรพพตมมสร้างพระเจดขบนยอเขา	๗
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมนมมาตยาพทกษสันพระชนม์	๘
พระยาศรพพตมมกลยมากองเทพ ฯ	๘
นกองค่อมขกรมการเมืองขตของ และกวาคครอยครว	
หนไปพนมเปญ	๙

ใบขอกกรมการเมืองขัตถของ	๑๑
ผูกพันสืบมาพระอุโบสถวัดพระเชตุพน	๑๒
เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปจัดการเมืองขัตถของ	๑๒
พ.ศ. ๒๓๘๓	
พระสงฆ์ลงมาเข้ามากรุงเทพมหานคร	๑๔
เจ้าพระยาบดินทร ๗ ทูลเกล้า ๗ ถวายพระเสด็จลงถม	
พระแทนถม	๑๕
เจ้าเวียงคานามให้ส่งองค์เขมรทรง ๓ ไปเมืองไซ่ง่อน	๑๕
พระยาพระเขมรจัญญวนฆ่า	๑๖
เจ้าเมือง ไปรีว่าทพาคครอบครวมาหาเจ้าพระยาบดินทร ๗	๑๖
ใบขอกเจ้าพระยาบดินทร ๗ เรื่องจัดการทัพไว้ต่อสู้ญวน	๒๐
ทัพไทยตีค่ายกะพงทมและค่ายญวนเมืองชแครง	๒๔
พระยาพระเขมรมหณงสืบมาขอของคตวง	๒๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระคมคทัพญวน	๒๖
เจ้าพระยาบดินทรเดชาปรึกษาเรื่องการทัพญวน	๒๗
ญวนยอมทำพระราชไมตรีตามเดิม	๒๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชามหณงสืบถงเส่นายคเมืองเว	๒๙
เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดการส่งขุนนางญวน	๓๐

องเตยนกน โกรธองเตตก	๓ ๑
เจ้าเวียตนามให้พระสงฆ์หนั่งสือไปหาพระยาพระเชมร	๓ ๑
องตาเตยนกนยกมาถงเมืองพนมเป็ญ	๓ ๒
ไยบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรองรบญวน	๓ ๒
พระสงฆ์ลنگาเข้ามาถงกรุงเทพ ฯ	๓ ๓
พระยากลันตันกับพระยาบโงยกเก็ควาทกนอิก	๓ ๓
ไปรตเกล้า ฯ ให้พานักองค้ควงไปส่งเจ้าพระยาบดินทร ฯ	๓ ๔
พระองค้ควงครองเมืองบัตของ	๓ ๔
เจ้าพระยาบดินทร ฯ ขอเจ้าพระยาบมราชออกไปช่วย	
ราชการ	๓ ๕
เจ้าเวียตนามมินมางทิวังคต	๓ ๗
เตองคาส้อมนคงไคเป็นเจ้าเวียตนาม	๓ ๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชาส่งญวนมากรุงเทพ ฯ	๓ ๗
เรองกองอาสารบญวน	๓ ๗
ไคพิงหงษาสวรรค ซ้างพลายส้ประหลาด	๓ ๘
หนั่งสือขององเกเรนตาเตองกนถงเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๓ ๘
คาวธิบายซอในหนั่งสือของเกเรนตาเตองกน	๔ ๒

ใบยอกพระยาเสนาภูเขศวรเริงรยกับทพญวน	๔๓
เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างเมืองให้พระองค์ทอง	๔๓
พระมหาสงครามไปกวาดครอบครัวเมืองเวียงจันทน์	๔๔

พ.ศ. ๒๓๘๔

คนกอบคัลลาเป็นพระยาไทรบุรี	๔๕
พระองค์ทองพาไพร่พลไปตั้งอยู่ที่เมืองของภักษย์	๔๕
เจ้าเมืองไซ่ง่อนสั่งเจ้าหญิงเขมรทั้ง ๓ ไปเมืองพนมเปญ	๔๖
พระองค์ทองตั้งแตงขุนนางแล้วส่งไปรักษาเขตแดน	๔๗
ทัพเขมรรยกับทพญวน	๔๘
มองส่วยทองหนีเข้ามาจากเมืองพม่า	๔๘
คำให้การของมองส่วยทองเรื่องเหตุการณ์เมืองพม่า	๔๘
ไปรตเกล้าฯ ให้มองส่วยทองไปอยู่บ้านคอกกระบือ	๕๔
มองส่วยทองถูกจำคุก	๕๔
องค์อมทำหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร	๕๔
กองทัพญวนขจัดสิ้นเสบียงอาหาร	๕๕
องค์เขนกันกันยาตาย	๕๕
ทองตราลงเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๕๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้กราบทูลถึงเรื่องถมคสองซุก	๕๘

เจ้าปราชญ์เกณฑ์ทัพหัวเมืองตมเมืองปากโขง ๖๐

เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนอัครเวศรังสรรค์เป็นแม่ทัพเรือไปตมเมือง
บันทายมาศ ๖๑

เจ้าพระยายมราชคุมกองทัพไปตมค่ายที่เขาเชิงกระชุม ๖๓

กองทัพเรือไทยเผาค่ายญวน ๖๔

ทัพเรือไทยเขาค่ายเมืองบันทายมาศ ๖๕

จมนไวยวรรณารถให้ยกทัพเรือทัพบกเข้าประชิดค่ายญวน ๖๕

สมภพองค์ควดธา บุตรพระองค์ทอง ๖๖

พ.ศ. ๒๓๘๕

ใบบอกของจมนไวยวรรณารถลงเจ้าพระยาบดินทร ฯ
เรื่องถอยทัพเรือ ๖๖

กองทัพไทยแตกที่เมืองโจ๊ก ๗๐

ลำเลียงข้าวเกลือส่งเมืองกำปอต ๗๑

เกิดจันตวเหี้ยชนทเมืองนครไชยศรีและสาครบุรี ๗๒

เจ้าพระยาบดินทร ฯ ให้เจ้าพระยายมราชคุมคนไปสร้าง
เมืองทอุงตงกาไชย ๗๓

ก๊วเจ้าพระยาขมราชและนายท้พนายกอง	๗๓
เจ้าเวัยคณามัให่เกลยกลอมพระยาพระเชมร	๗๕
สัยราชการเมืองเมาะค้ำเลิม (ล้าเลิง)	๗๖
เส็คักอพระฤกษ์พระปรวงค์ว้คัอรุณราชวราราม	๗๖
ทาวหางชน	๗๖
ไยบอกเจ้าพระยาขบคินทรเคธา	๗๗
พระภักษลัنگาเข้ามารุงเทพ ฯ	๗๘
ม้พระราชปฏิสันถารกับพระสงฆ์ลัنگา	๗๘
เจ้าเมืองลัنگไปร้คอบหน้งลือเจ้าพระยาพระคลัง	๗๘
พระสงฆ์ไทยออกไปเมืองลัنگา	๘๐
ชำระพระสงฆ์ประพฤคือนาจาร	๘๑
การพระเมรุคัพสมเท็จพระสังฆราช (ค่อน)	๘๑

พ.ศ. ๒๓๘๖

พระสงฆ์ไทยออกไปส่งพระลัنگากลัยถงกรุงเทพ ฯ	๘๒
ไต้พระขรมนัชนะนาเคนทร ช้างพลายเล็ยครบ	๘๓
เจ้าพระยาขบคินทร ฯ ขูอเข้ามาแจ้งราชการ ณ กรุงเทพ ฯ	๘๓
ทองตราถงเจ้าพระยาขบคินทรุเคธา	๘๔

พ.ศ. ๒๓๘๑

เพลงใหม่พระมหามนเฑียร	๘๔
ไต่ช้างสำคัญ ๓ เชือก	๘๕
ชาวแพง	๘๖
พระสงฆ์ไทยไปลังกา	๘๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชาขอกเวรองการทัพญวน	๘๗
ตอบตราเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๘๘
สมภพของคสิริวงศ์ บุตรพระองค์ทอง	๘๘
จับจันชายฉันทปากนายางปะกง	๘๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชากลับมากองเทพ ฯ	๙๐
เจ้าอุปราชลงมาเฝ้ากราบทูลจำนวนคนครัว	๙๐
พระราชทานทให้พวกครัวทกวาคตอนมาอยู่ตามใจสมัคร	๙๐
พระสงฆ์ไทยกลับจากลังกา	๙๒
เกิดเหตุกับซันเตอร์ (พ่อค้า)	๙๓
เตรียมการขึงกันองกฤษ	๙๓

พ.ศ. ๒๓๘๘

ไต่พระบรมนขาคนทร ช่างพลายเล็กรอชเท้า	๙๔
หัวเมืองตะวันออกเกิดจันทวเหย	๙๔

๒๕ ๒ ๕ ๒
จับจันทวเหยไต่

๘๖

ไต่พระบรมนาเคนทรนขา ช่างพังเล็บครบ

๘๖

จับขุนนางเขมรทเป็นกบฏไต่ ๑๑ คน

๘๖

ญวนยกทัพเรือมารบเขมร

๘๗

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯยกทัพไปเมืองอคงฤๅไชย

๘๗

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯถูกไฟคินขี้ปลวก

๘๗

ญวนค้ายเมืองพนมเปญแตก

๑๐๐

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯทัพญวนแตกถอยไป

๑๐๑

พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัยนเรศเสด็จฯ สันพระชนม์

๑๐๒

ความอัศจรรย์ของพระยามหาเทพ

๑๐๒

ไขบอกพระยาเซียงใหม่

๑๐๔

ญวนพทกกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางไมตรี

๑๐๖

ญวนรอก้ายไปตั้งอยู่เมืองพนมเปญ

๑๐๘

งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัยนเรศเสด็จฯ

๑๐๘

พ.ศ. ๒๓๘๕

โสกันต์พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

๑๐๘

กรมขุนกลยาณสุนทรประสูติพระชนม์

๑๐๘

ไต่ข้างปลายสี่ประหลาด และพระบรมศุภราช	
ข้างปลายต่าง	๑๑๐
ฉวนใหม่ราชสาสน์ไปทูลขอเจ้าหญิงต่อเจ้าเวัยคนาม	๑๑๐
ชักพระพุทธรูปไปวัดราชนัคคาราม	๑๑๑
เจ้าพระยายมราชและทนาย ๒ คนถูกตะเฒ่ทับ	๑๑๒
ฉวนมาเตือนพระองค์วงให้ส่งฉวน ๔๔ คน	๑๑๒
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้พระองค์วงรับคำตอขฉวน	๑๑๓
ทอตราตอขหนึ่งสี่เจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑๔
เจ้าพระยาบดินทรเดชามหนึ่งสี่ตองฉวน	๑๑๖
พระองค์วงแต่งทูตให้เชิญศุภอักษรไปเมืองเว	๑๑๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบขงคมทูลเรื่องทพฉวน	๑๑๗
งานพระศุภกรรมขนกัลยาสนทร	๑๑๘

พ.ศ. ๒๓๕๐

พระกระแสรบส่งตอขเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑๘
ราชทูตทไปเมืองเวเฝ้าเจ้าเวัยคนาม	๑๑๘
เจ้าเวัยคนามให้พระองค์วงเขนเกมันกวกเวอง	๑๒๐
เจ้าเวัยคนามเทยวตรสนพระชนม	๑๒๑
พระองค์วงเขนพระเจ้ากรงกัมพูชา	๑๒๒

องค์พระหรรษกิจเครื่องบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ

ถวาย

๑๒๓

เมืองสาครบุรีเกิดจันทวเหย

๑๒๓

พระยามหาเทพถกบนจันทวเหย

๑๒๔

โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังออกไปปราย

จันทวเหย

๑๒๕

พ.ศ. ๒๓๘๑

เมืองฉะเชิงเทราเกิดจันทวเหย

๑๒๖

จันทวเหยฆ่าพระยาวาศัยภักดิ์ไชยตายในทวย

๑๒๗

เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทร ฯ ปรายจันทวเหย

เมืองฉะเชิงเทรา

๑๒๘

สักแกมจันทวเหยเป็นอักษรเงินและไทย

๑๓๐

ผลของวัดพระเชตุพน

๑๓๐

ใต้พระยามงคผลคชพงศ์ ช่างพลาย

๑๓๑

สำเร็จโทษกรมหลวงรักษารณเรศรักับประหารชีวิต

ยาว ๓ คน

๑๓๒

เจ้าพระยาพระคลังออกไปสักเลขหัวเมืองตะวันตก

๑๓๗

ช่อมพระทนต์สุตมมหาปราสาทและทำขอมบางจะเกร็ง

๑๓๗

โปรดให้หาฤกษ์บรรจพระบรมธาตุในพระพุทธรูป	๑๓๘
บรรจพระบรมสารีริกธาตุและฉลองพระเจดีย์	๑๓๘
เวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูปทั้ง ๒ พระองค์	๑๓๙
จลาจลในเมืองเชียงใหม่	๑๔๐
เจ้าองวะเกณฑ์ทัพพม่าต่อเมืองเชียงใหม่แตก	๑๔๒
เจ้าแสนหว้าพม่าออกซจรกถาดงเจ้าเมืองหลวงพระบาง	๑๔๓

พ.ศ. ๒๓๕๒

ชาวเมืองสืบสองพินนาเป็นกบฏ	๑๔๖
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในคราวเกิดไข้บ่วง	๑๔๖
กรวยบาทหลวงฝรั่งเศส ๘ นาย	๑๔๗
พระยารามัญแขกถวายช้างพลายกระ ๑ ช้าง	๑๔๘
เกณฑ์ทัพเมืองเหนือไปตีเมืองเชียงตุง	๑๔๘
โปรดให้พระยาศรีสหเทพไปเกลี้ยกล่อมมหาชัย	๑๔๙
เมืองเชียงใหม่	

พ.ศ. ๒๓๕๓

ทูตอเมริกันเชิญราชสาสน์เข้ามา	๑๕๐
โปรดเกล้าฯ ให้จัดเรือไปรับแอสแมนโรเบิร์ต	๑๕๐
โยเสฟบาเลศเตยกับหมอกิน จันคนใช้มาดองกรุงเทพฯ	๑๕๑

ไปรตเกล้า ฯ ให้พระยาครุฑพักษนรยศแทน	๑๕๑
พระยาครุฑพักษนรยศไม่ให้โยเสฟยาเลศเศษ	๑๕๒
โยเสฟยาเลศเศษกลับไปเรือ	๑๕๓
ทูตอเมริกันฟ้องพระยาครุฑพักษนรยศ	๑๕๓
จมนไวยวรรณารมหนังสือไปลงกำมะโคธรหิศ	๑๕๓
กำมะโคธรหิศตอบหนังสือลงจมนไวยวรรณารม	๑๕๔
งานศพเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๕๔
เจ้าเซียงใหม่กล่าวโทษเจ้าอุปราช	๑๕๔
ทูตอังกฤษเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญา	๑๕๖
ทูตอังกฤษกลับ	๑๕๗
ใจความในพระราชสาส์นของพระเจ้าชัชอง	๑๕๘
สร้างข้อมเสื่อชอนเสื่อและชกคลองเมืองนครเขื่อนขันธ์	๑๖๒
การปฏิสังขรณ์และสร้างพระอาราม	๑๖๓
ไปรตให้ตอเรือกำปั่นและเรือพระที่นั่ง	๑๗๕
ยกบ้านชนเป็นเมือง	๑๗๘
เจ้าพระยาพระคลังถวายกลองวงจฉัยภว	๑๘๐
พระราชกรณียกิจทรงกระทำ	๑๘๑
ภาษากรทเทศมชนใหม่	๑๘๒

ภาษาทไปรคให้ยกเล็ก	๑๘๓
ทรงพระประเศวร	๑๘๓
กระแเสพระราชการองผเสบราชสมบค	๑๘๔
พระสงฆอมถษฐานให้พระโรคหาย	๑๘๘
ไปรคให้เบกเงินถวยพระสงฆ	๑๘๘
เกณฑชาราชการเขาประจําชองรักษาพระราชนิเวศน	๑๘๐
เจ้าพระยาพระคลังให้หมนราชามาตยไปทูลเชิญสมเด็จ	
พระอนชวราชเสด็จครองราชสมบค	๑๘๑
เจ้าพระยาพระคลังสั่งใหนงยามรักษารอบพระอาราม	๑๘๑
พ.ศ. ๒๓๕๔	
พระบาทสมเด็จเจ้าอยุ่หัวเสด็จสวรรคต	๑๘๑

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๙๒

พระยาสุเรนทรราชเสนาเชิญศุภอักษรไปเชียงใหม่
ลศักราช ๑๒๐๑ ขัณฑ์เอกศก เป็นขัณฑ์ ๑๖ ๓ วัน
เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ โปรดให้พระยาสุเรนทรราชเสนา นายพลพ่าย
มหาตเล็กเป็นข้าหลวง เชิญศุภอักษรขึ้นไปถึงพระยาเชียงใหม่
พระยาละคร พระยาลำพูน ให้ชำระเงินคนให้แก่ลูกค้ำพวก
อังกฤษ

แผ่นดินไหว

ครั้นมาถ่วงวันศุกร์เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ เกิดแผ่นดินไหว
เมื่อเวลา ๘ โมง คนตกใจทั้งแผ่นดิน ไม่รู้ว่าเป็นเหตุอย่างไร
ที่อยู่เรือนกเหมือนจะละลาย ที่อยู่แพกโยนไปมาเหมือนถูกคลื่น
น้ำในลำแม่น้ำกเทไปฟากข้างโน้นแล้วเทมาฟากข้างนี้ เปรียบ
เหมือนคนกรอกน้ำในลำเรือฉนใดก็เหมือนกันเช่นนั้น ต่อรุ่ง

สว่างจนถึงรู้ว่าแผ่นดินไหว ไหว่ตรงนั้นเป็นอศักรรย่นก สิบ
 ใต้ชาวทเมองพม่าไห้ว แผ่นดินแยกด้วยพรอหมกน แคท
 กรงเทพมหานครนไห้วไปสิ้นอยู่เพียงลำแม่น้ำบางปะกง ผง
 ข้างตะวันตก ผงข้างตะวันออก ข้างเมืองพนันคม เมืองชล
 บุรีไม่ไต่ไห้ว

ใบบอกพระยาราชสุภาวดีเรื่องสร้างเมืองเขมร

ครนมาถง ๓ วันเดือน ๕ ขน ๘ คา พระยาราชสุภาวดี
 ขอกมาว่า การททาขอมกำแพงเมืองนครเสียมราฐแล้วไป ๔
 ส่วน บงอกส่วน ๑ ครนเดือน ๕ ขางแรม ขอมกำแพงก็จะ
 แล้วเสร็จ บงให้ชคครอบเอามดกนถมเชิงเทินอยู่ พระยาราช
 สุภาวดีให้ไปสืบราชการทางเมืองเขมรอยู่ ถ้าวางสงขไม่มีราชการ
 ประการใดแล้ว กำหนดพระยาราชสุภาวดีจะไต่กลับเข้ามาเฝ้า
 แง้ราชการ ๓ กรงเทพ ๗ เดือน ๕ แรม ๘ คา จะให้
 พระยาสัหราชเทโชอยู่คอบฟังราชการทเมืองนครเสียมราฐก่อน
 พระพรหมบริรักษ์ พระอคเนษรนน จะให้อยู่จกแจงคนายคาน
 นายงานเจ้าเมือง กรมการชคคถมขอมกำแพงเมืองให้เสร็จแล้ว
 ในเดือน ๖ สิ้นเดือน

งานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี

ฝ่ายทกรุง การพระเมรุเสร็จแล้ว ครั้น ๓ วัน เดือน ๕
 แรม ๔ ค่ำ ไต่ชกพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี กับพระศพ
 พระองค์เจ้าธิดาออกสู่พระเมรุ เชิญพระศพประดิษฐานบนพระ
 เบญจมาภรณ์มหรสพ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายไทยธรรม
 แก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเป็นอันมาก ครั้น ๓ วัน
 เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไต่พระ
 ราชทานเพลิงแล้ว สมโภชพระอัฐิออกวัน ๑ คน ๑ เป็นคารย
 ๔ วัน ๔ คน

ครั้น ๓ วัน เดือน ๖ ขางขึ้น โปรดฯ ให้จมนราชามาตย
 จมนรักษพมาน หลวงนายเส้นหรือรักษา ไปชำระฝั้นหวนเมืองฝ่าย
 ตะวันตก ตั้งแต่เมืองปราณชลอออกไปถึงเมืองลคร ฝ่ายฟากข้าง
 ตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าตลอดไปถึงเมืองฉลาง ไต่ฝั้น
 ทิป ๓,๗๐๐ เศษ ฝั้นสัก ๒ หาบเศษ สั่งเข้ามาเผาเสียทหน้า
 พระที่นั่งสุทไธสวรรย

---

๑. พุทธ ๓ เมษายน
 ๒. ในครั้งนั้น ได้โปรดฯ ให้เอาถ่านมาหล่อพระพุทธรูป ซึ่งเป็น
 พระประธานในการเบ็ญญวัตสุทัศน์

๔

พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

ฝ่ายพระยาราชนครินทร์ ซึ่งออกไปทำเมืองนครเสียมราฐ
เสร็จแล้ว ก็กลับเข้ามาเฝ้าถืองรวงเดือน ๖

พระยากลับต้นกับพระยาบาโงยวิาทกัน

ฝ่ายท่านพระยาศรีพพฉน เจ้าพระยายมราช นายทัพ
นายกอง ยกออกไปถึงเมืองสงขลา เดือน ๖ วัน ๘ คำ
ขุนตงทพอยู่เมืองสงขลา แจ้งว่าพระยาไทรบุรี พระเสนาธิบดี
พระวิศตสรไกร ต่เมืองไทรไต่แต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๖ คำ
บจอ สมฤทธิศกแล้ว พอพระยากลับต้นมหนงสอมาถงาน
พระยาศรีพพฉนฉบบ ๑ ใจความว่า ตนกูประสาชคคิกกับพระยา
บาโงยถ้วนหลวงมหะหมคกกับพวกขตรถ้วนมกตา เขากัน ๔ พวก
คุมไพร่ ๕,๐๐๐ เศษ ตนกูประสาชขบตร ๕ คน ตั้งค่ายอยู่
ปากแม่น้ำใหญ่ล้อมพระยากลับต้นไว้ด้าน ๑ ถ้วนหลวง
มหะหมคกขบตรถ้วนมกตาขึ้นไปตั้งค่ายอยู่คานเหนือนาพวก ๑
พระยาบาโงยตั้งอยู่ทะเลโมพวก ๑ พระยากลับต้นจึงให้พระยา
มกตาตนกูศรีอนตราขกขึ้นไปสู้รบด้วยถ้วนหลวงมหะหมค ราชยา
มกตาตนกูศรีอนตราสู้รบไม่โตกล่าถอยลงมาตั้งอยู่คลองสระคำ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๕

แล้วพระยากลนตันให้ตัวนลงสาและนิมิตขึ้นไปคานทานพระยา
ยาโยยที่บ้านละโม พวกพระยาขาโยล้อมไว้ขอให้ยกกองทัพ
ไปช่วยโดยเร็ว ถ้าช้าไปก็เห็นจะเสียเมือง

พระยาศรีพัฒนมตราให้หาเจ้าเมืองแขกชงวาทกัน

ท่านพระยาศรีพัฒนมตรา จึงให้หลวงสรรพเสนี ขุนวิจิตร
วาทิ ล่าม คุมไพร ๘๐ คนไปด้วยเรือกาบย่นแกล้วกลางสมุทร
ลงไปห้ามปรามการวิวาท ให้พระยาเพชรบรมคน ๑,๐๐๐
ลงไปตั้งอยู่เมืองสาขรมเมืองกลนตัน แล้วงมตราให้หาพระยา
ยาโยย พระยากลนตัน ทนกุประสาพนองชงวาทกันขึ้นมาเมือง
สงขลา ขอความวิวาทให้ตกนเสีย พระยาขาโยไม่ยอมมา
ก่อพยพ ครอบครวลงเรือหนีไปอยู่ทิวสุตร แขวงเมืองตรังگانู
พระยากลนตันทนกุประสาทศพรวศกเพยหนีไปไม่ขึ้นมา

พระยาศรีพัฒนมตราบังคับให้เลิกรบทั้ง ๒ ฝ่าย

ท่านพระยาศรีพัฒนมตรา จึงให้พระยาไชยานุภาพราชการ
กุมไพรพลลงเรือรบเข้าไปทอคอยู่ในแม่น้ำเมืองกลนตัน พระยา
ไชยาจึงบังคับให้เรือคายเสียทั้ง ๒ ฝ่าย ให้เลิกรบปล่อยผู้คน

๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
เสี้ยให้หมก พระยากลั่นคันทนุกุประสาก์ยอมทำตามพระยาไชยา
แล้วพระยาไชยาจึงบังคับให้ พระยากลั่นคันทนุกุประสาชฌนมาหา
ท่านพระยาศรีพพฉน ทเมอง สงขลา พระยากลั่นคันทนุกุ
ประสาฟวกญาตพนองกยอมสัศครสัศมานกนแล้ว แล้วทำหนังสือ
สัญญาให้ไว้ต่อกัน

ท่านพระยาศรีพพฉน ก็ให้สัศบลสาชานตามอย่างแซก
กกัน แล้วพระยากลั่นคันทนุกุประสาญาตพนองกลากลับไป

เจ้าพระยานครถึงอนัจกรรม

ฝ่ายเจ้าพระยานครช่วยมาแต่กรง มาถึงเมองนครจัต
ทองทฟไปตเมองไทร ไชนนทหนกलग อากการเป็นโรคคณ
วงเวอนเซอมชฌมิให้หอบ ครนโรคกำเรบชนนังเบนไปไป เมอ
จะสันใจองชนไต ๓ คำว่า ตะเถ กัชาคใจองอนัจกรรม เมอ
ณ วันเคอน ๗ ชน ๑ คำ อายุไป ๖๔ ปี

ตงให้ตณกุอาหนุมเป็นผูว้ราชการเมองไทร

ฝ่ายท่านพระยาศรีพพฉน เจ้าพระยายมราช จัคการ
เมองกลั่นคันทนเรบบรอยแล้ว ณ วันเคอน ๗ แรม ๔ คำ จัง

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

ไต่ยกทัพลงไปจัดการเมืองไทร ถังเมอแรมคำ แล้วปรึกษา
 ด้วยเจ้าพระยาบวรราชนิธิราชเห็นว่าเมืองไทรจะให้ไทยอยู่รักษาเห็น
 จะไม่ไต่ ขัทรหลานตนกูประแวรณซึ่งเป็นเจ้าพระยาไทรก็จะคิด
 กบฏรำไป ด้วยไทยกับแขกจะเป็นเจ้านายบังคับบัญชากันไม่ได้
 จะให้เจ้าพระยาไทรมาอยู่รักษาอายุกว่า ๗๐ ปีแล้ว เคยวนกหน
 ไปอยู่เมืองมะละกา หาไต่ยกทัพเกาะหมากไม่ จะต้องให้พวก
 เจ้าพระยาไทรอยู่รักษาว่ากล่าวจึงจะไต่ จึงหาตัวคนกูอาห่นุ่ม
 ซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าพระยาไทรห่าง ๆ มาตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมือง
 ไทรไปพลางก่อน ตั้งให้คนกูอาสันหลานคนกูอาห่นุ่มเป็นผู้ช่วย
 สำเร็จราชการในเมืองไทร ด้วยคนกูอาห่นุ่มนั้นชราแล้ว คนกู
 อาสันนั้นพวกแขกกันขดอมมาก แล้วยกเอาทศพลชนเป็นเมือง
 สัตถ์ ให้คนกูมหะหมัดอาเกบเป็นเจ้าเมือง ให้มาชนเมืองนคร
 ขอทบ้านปลีกยกชนเป็นเมืองปลีก ให้ทหวนเค็ชอเซินซึ่งเป็น
 นายบ้านอยู่ก่อน ให้เป็นเจ้าเมือง ชนเมืองนครอกเมือง ๑
 ครงนนแผนดินเมืองไทรแยกเป็นต้นไม้เงินทอง ๓ เมืองออกไป

พระยาศรีพัฒน์สร้างพระเจดีย์บนยอดเขา

ท่านพระยาศรีพัฒน์ เจ้าพระยาบวรราชนิธิราช จัดการเมือง
 ไทรเรียบร้อยแล้ว ก็ยกทัพกลับมาเมืองสงขลา ท่านพระยา

๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ศรพพฉนไหสร่างพระเจคยชนทยอกเขาเมืองเคียงกันกยพระ
 เจคยชงเจ้าพระยาพระคลังทำ เมอครงยกไปปรายปรามเมือง
 ตานเนนกยญ แลวกไหพระยาภกคยรรกษ พระเสนानชิตไยว่า
 ราชการอยเมืองพงงา ไยพระเสนห้ามนตรวราชการเมืองนคร
 ไยปลักเมืองพิทลึงบตรเจ้าพระยาสุรินทรราชา วาราชการเมือง
 พิตลึง ทวพระยาพิทลึงชงเนนบตรผไหญเจ้าพระยานคร เนน
 คนไมชอยกันกยพนอง ไยเอาทวเขามาทำราชการทกรุงเทพ
 มหานคร

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์สนพระชนม์
 ฝ่ายทกรุงเมอเดอน ๗ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยา
 พิตกษ ชงเนนพระราชโอรสผไหญประชวรไชยวัง ส่นพระชนม์
 ณ วันเสาร์เดอน ๗ ขน ๕ ค่ำ พระชนม์ไต่ ๒๖ พรรษา กย ๖
 เดือน ๒๔ วัน ครนมาถง ณ วันพุธเดอน ๗ แรม ๘ ค่ำ เวลา
 ย่าย ๓ โมง ไต่เชิญพระบรมสารีริกธาตุเข้าบรรจุในพระเจคย
 วัดพระเชคพน

ฝ่ายท่านพระยาศรพพฉนจกการเมืองไทร เมืองกลันตัน
 และการทงปวงเส็จแลวกกลยเขามากรุงเทพมหานคร ไต่ยก

๑. วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒. พฤศจิกายนที่ ๖ มิถุนายน

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

ออกจากเมืองสิงขลา ณ วันเดือน ๑๐ แรม ๙ ค่ำ ถึงปากน้ำ
เจ้าพระยา เมื่อ ณ วันเดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ แล้วสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวจึง โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลังมี
หนังสือไปถึงเจ้าเมืองสิงคโปร์ ใจความว่า จะขอยกสัญญา
บารนชอ ๑๓ ว่าด้วยการเมืองไทรนนเสย

นักงค้อมจับกรมการเมืองบัตบอง

และกวาดครอบครวัหน้ไปพนมเป็ญ

ฝ่ายข้างเมืองเขมร นักงค้อมไต่ความว่า ญวนตงองค์
แบนเป็นใหญ่ ว่าราชการเมืองเขมรแล้วญวนมากำกับอยู่ ญวนให้
พระยาพระเขมรแต่งตั้งเป็นญวน เรียกว่าญวนใหม่ ให้ใช้
กฎหมายของญวน เขมรไม่ชอบใจพากันระส่ำระสาย นักงค้อม
จึงคิดว่า ถ้าตัวไต่ลงไปถึง ญวนนักงค้อมจะยกตัวขึ้นเป็นเจ้า
แผ่นดินเมืองเขมร จึงมีหนังสือดลลงไปถึงญวนว่า ตัวสมัคร
ลงไปทำราชการด้วยของญวน ถ้าเคลือบแคลงสงสัยอยู่ จะจับ
พระยาปลัด พระยาอภัยกระบัตกรมการเมืองบัตบอง และกวาด
ครอบครวัลงไปให้เห็นความจริง ของญวนก็มีหนังสือขึ้นมาว่า

๑๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 จะชยเลียง ครน ๓ วนเดือน ๑ แรม ๓ ค่ำ เวลาเช้า องค์อม
 กยขาวไพร่เป็นอันมากพากันไปที่บ้านพระยาปลัด องค์อมถอ
 คาย ๒ มอ ประตุนบ้านพระยาปลัดขยไว้ องค์อมให้เรียกคนใน
 บ้านพระยาปลัดให้เข็ดประตุน คนซ่งเฝ้าประตุนไม่เข็ด พวกองค์
 อมเอาขยนยงคนซ่งเฝ้าประตุนตายคน ๑ ไปถูกผู้หญิงในเรือน
 พระยาปลัดตายคน ๑ แล้วทลายประตุนเข้าไปในบ้านพระยาปลัด
 พวกองค์อมเอาขยนยงเข้าไปในเรือน กระสุนบนถูกภรรยาขย
 พระยาปลัดตาย ๓ คน พระยาปลัดจับคายวังออกมาจะสู้กับพวก
 องค์อม ภรรยาหลวงพระยาปลัดห้ามไว้ว่าอย่าสู้เขาเลย คนซ่าง
 เขามาก ถ้าสู้รบถูกเมยจะตายหมดทงเรือน พระยาปลัดกนงวาง
 คายเสย องค์อมจงให้อายแก้วพเมยองค์อม อายรามโยธาทฝรั่ง
 เขารตขนไปจับตัวพระยาปลัดกับภรรยา ๖—๗ คน ครนจับตัว
 พระยาปลัดไคแล้ว ก็ให้จับตัวพระยายกกระบตร พระภักตบวรภษ
 พระสาครราชขย พระมหาพมด สมบัตพระคลัง พระบวรนายก
 หลวงอภัยขยตรพระยาปลัด หลวงภักตขยมพล หลวงเพ็ชร
 สงคราม หมนภักต สมบัตพระคลังปลัดคนฝรั่ง เอามาจำไว้ที่
 บ้านองค์อมกับพระยาปลัดคยวกัน สมบัตพระคลังนนเป็นคน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

มิ่งมกว่าขนนางเขมรทงป่วง องค่อมกัรบทรพยสังขอรูปพรรณ
 ไปเสียดสน แล้วองค่อมจงสั่งให้พระหลวง ขุนหม่นไปกวาด
 ครอบครวเมืองบัตบอง เมืองระสือ ประมาณชายหญิง ๕,๐๐๐-
 ๖,๐๐๐ เศษ ไปทางบกข้างทางเรือข้าง ออกจากเมืองบัตบอง
 ในวันนั้นเวลาพลย ครั้นไปถึงเมืองไพร่สาท องคนผู้ให้
 แยกครอบครวทของค่อมกวาดมานน แยกไว้เมืองขลง เมือง
 คลอง เมืองตะครอ เมืองลาปะเดย เมืองขรบรรณ ทวองค่อม
 กับพระยาปลัก พระยาขากกระบัตร์ พระยานราธิราช พระยาโกษา
 หลวงเส่นหนายก กับครอบครวองค่อม ๓๐๐ เศษ องคนผู้ให้
 องเทชไปพาลงไป ณ เมืองพนมเบญจ เมอณ วันเคอน ๑ แรม ๑๓ ค่ำ

ใบบอกกรมการเมืองบัตบอง

ฝ่ายกรมการทเมืองบัตบองทเหลือออย มหนงส์ขออกเข้า
 มาว่า องค่อมหนอพยพครอบครวเมืองบัตบองไปเป็นอันมาก
 ครั้นไคทงทรายแล้ว ก็เร่งให้เจ้าพระยาขาทนทรเคชารบออก
 ไป เจ้าพระยาขาทนทรเคชารบไปเมืองบัตบอง เมอณ วัน
 เคอน ๒ ขน ๑๓ ค่ำ

๑. พุทธศักราช ๒ มกราคม ๒. ศักราช ๑๑ มกราคม

ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถวัดพระเชตุพน

ครั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ออกไปแล้ว ทรงพระราช
 คำว่า พระอุโบสถวัดพระเชตุพนทำชนแล้ว พระอุโบสถใหญ่
 กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมาใหม่ ไต่ถูกยเคอน ๒ ชน ๑๓
 คำ คังการสวดพระพุทธรมณตคังแต่ ฃ วันเคอน ๒ ชน ๑๑
 คำ ๑๒ คำ พระสังฆ ๑๐๐ รูปทงสวดทงฉน ฃ วันเคอน ๒
 ชน ๑๓ คำ ไต่เคิมพระเชาอก ๒๐๐ รูป รวมพระสังฆ
 ๓๐๐ รูป เวลาบ้ายไต่สวดพระพุทธรมณตคยแล้ว ให้ผูกพัทธสีมา
 ในเวลาค่านน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกป้จัดการเมืองบ้ตบอง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาออกป้อยู่ทเมืองบ้ตบอง ึง
 ไต่ค้รวผู้คนเสบยงอาหารแล้วมีโบายอกเข้ามาว่า ไต่ให้ทำ
 บัญชค้รวค้รวองค้วมกวาคไป พระยา ๓ พระ ๑๓ หลวง ๒๐
 ชนหมัน ๑๓๑ กำนัน ๑๔ รวม ๑๘๑ ค้รว ค้รวพลเมือง
 นบหลงเรอนไต่ ๕๐๓ เมืองระสอ ๓๑๖ เรอน เป็นจ่านวน
 สำมะโนค้รวมากนอ้ยเท่าไต่ยงไม่แจ้ง แต่ประมาณค้รวโพ้วยัง
 อยู่ส้ก ๒ ส่วน องค้วมกวาคไปส้กส่วน ๑ ทยงอยู่ พระยา
 ๑ พระ ๘ หลวง ๑๑ ชนหมัน ๘๘ รวม ๑๑๘ คน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๓

เสียดอาหารขกสนนกก จะเกณทัตพหวเมืองมามากกไมไต่
ควยไมมีชาวจะใหกัน

ครน ฅ วนเทอน ๒ ขน ๑๕ ค่ำ หลวงรักษาเทพ
หลวงหสนนยณรงค คุมกองทัพเมืองขขนนธ ๑,๕๐๐ คน
เมืองสรนทร ๑,๐๐๐ คน เมืองสงขระ ๕๐๐ คน เมือง
ศรีสะเกษ ๑,๐๐๐ คน เมืองเกษตรคม ๓๐๐ คน รวม
๔,๓๐๐ คน มาถงเมืองบตของ จงจกใหพระพรหมบรรภษ
พระรามณรงค พระยาประจิม คุมกองทัพไปรักษาเมืองระสอ
พระพิเรนทรเทพ พระพรหมสรนทร คุมกองทัพไปรักษาค่าย
กะพงพระ ใหพระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม คุมกองทัพ
ไปรักษาเมืองนครเสียมราชู แต่หลวงอินทรคชลกษณ พระยา
ราชนายก พระพล หลวงสุรเสนา คุมไฟระประมาณ ๔๐๐ คน
เรอรบค่อใหม่ ๕ ลำ ออกทะเลสายไป ลาดตระเวนตงแต่
พัทโลงแขวงเมืองไปรีสาท ห้างปากน้ำไปรีสาททางครงวัน
เจ้าพระยาบดินทรเดชานนอยุทเมืองบตของ จกการขานเมือง
ถายเสียดอาหารเขาไว้ในเมือง

พ.ศ. ๒๓๘๓

พระสงฆ์ลังกาเข้ามากรุงเทพมหานคร

ลัทธิราช ๑๒๐๒ ปีชวดโทศก เป็นปีที่ ๑๗ ใน
เดือน ๕ ขางขึ้น พระยาสังขลาลาพาพระสงฆ์ชาวลังกาชอกก-
สนธิ รูป ๑ กษัตริย์ลัทธิศษยชช กรามยแวงนบนตะ คน ๑ เข้า
มากรุงเทพมหานครเข้าเฝ้ากราบทูลว่า พระยาพิทลงบอกส่งมา
เมืองสังขลา พระสงฆ์แจ้งความว่า จะใคร่เข้ามานมัสการ
พระเจดีย์ฐาน และฟังข่าวคราวพระบรมพุทธานุศาสนานในสยาม
ประเทศนี้ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว โปรดให้ไปอยู่วัด
บวรนิเวศ จึงทรงพระราชดำริว่า พระสงฆ์ลังกาเข้ามาแต่ก่อน
ก็โตชาวคราวศาสนาข้าง ครองนักษัตรไปนานแล้วไม่โตชาวคราว
เลย การศาสนาจะติร้ายประการใดหารู้แจ้งถนต์ไม่ ภิกษุของคน
เล่าจะเป็นคนมีศีลชชฉมาสยบวิสุทธิ หรือจะมีความเคารพหมอง
ประการใด อยู่ในทวีปของคณมีโตจึงโตเข้ามาไม่รู้จัก แต่ทว่า
ปฏิญญาณว่าเป็นภิกษุแล้ว ยังมีเห็นความผิด ก็ควรอนเคราะห์
ไปตามธรรมเนียมเหมือนอย่างพระลังกามาแต่ก่อน จึงตรัสสั่ง
ให้เจ้าพนักงานโตถามลทธิข้อปฏิบัติ ภิกษุสิ่งหลักให้การข้อ
พระวินัยสิกขาบทถูกข้ออยู่ และข้อปฏิบัติเล็กน้อยถูกนกับ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕

พระสงฆ์ธรรมยุติกาสงฆ์อยู่ในวัดบวรนิเวศ พระภิกษุสงฆ์นักกษัตริย์
กรามยแควนบนตะจงแจ่งว่า ภิกษุชาวลังกา ๓ รูปกษัตริย์สามเฉว
รูป ๑ คฤหัสถ์ ๒ คนมาด้วยกัน ยังตกค้างอยู่ที่เมืองเกาะ
หมาก จะใคร่เข้ามากรุงเทพมหานคร ยังไม่มาซึ่งจะเข้ามา
จะขอพึ่งพระบารมีให้พวกนั้นได้เข้ามาดงพร้อมกัน เจ้าพนักงาน
จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ
แล้วโปรดให้ไปอยู่ ณ วัดบวรนิเวศ พระราชทานนิตยภัต
เดือนละ ๓ ตำลึง แล้วรับสั่งให้เสนาบดีของตราออกไปให้
พระยาบวรภักดี เจ้าเมืองพม่า จิตเรือออกไปรับพระสงฆ์
ลังกาเข้ามา

ครั้นมาดงเดือน ๗ เจ้าพระยาบวรภักดีธรรมราชา นำพระ
เสด็จมณฑล พระแท่นมณฑล เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

ครั้นมาดงเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ องค์เตยนกนงามหนังสือ
เจ้าเวียงคานามมาว่า พระองค์แก้วไซ้ให้หลวงเมืองซอเคาเขาไป
หาองค์เข็นจะพาหนะมาเมืองไทย ให้องค์เตยนกนงามองค์เข็น
ไว้ ณ ค่ายเมืองพนมเปญ ให้ส่งตัวของคม องค์เกา องค์สงวน
ลงไปเมืองไซ่ง่อน องค์เตยนกนงามสั่งเจ้าผู้หญิง ๓ คนกับนักโฮง

๑๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

มารดาของคันทน์ นกรศมารดาของค้อม และครอบครัวของค้อม
ลงไปเมื่อเดือน ๘ ขน ๘ คำ ทวองค์แบนนหน้าไว้ ณ ค่าย
ภายหลังศูนย์ไป สืบไต่ความว่าญวนเอาใส่เรือลงไปฆ่าเสียที่
เมืองล่องไห้ ความที่ฆ่าองค์แบนน พระเขมรจึงไม่

ครน ๓ เดือน ๘ แรม ๑ คำ องค์แบนนเห็นว่า เจ้าเวียดนาม
มหน่งส้อมมาว่าจะทานนบนชอ ให้พระยาพระเขมรผู้ใหญ่
ขึ้นไปให้หมก องค์แบนนไต่ส่งไปแต่ฟ้าทะเลหะ สมเด็จพระ
พระยาพระยากลาโหม พระยาสุภาวिरราชขึ้นไป แต่พระยาพระ
เขมร นอกนั้นสงสัยอยู่ว่าญวนจะทำร้ายเป็นแน่ ไม่มีผู้โดยอม
ลงไป

ครน ๓ เดือน ๘ แรม ๓ คำ พระยาพระเขมรกำเวียด
ขนจยญวนลูกค้าและญวนกองทัพทนอยตัวกว่ามาฆ่าเสียข้าง สึง
มาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาข้าง

เจ้าเมืองไปริสาทพาครอบครัวมาหาเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครน ๓ เดือน ๑๐ ขน ๑๕ คำ พระยาสังขโลกเจ้า
เมืองไปริสาท พาครอบครัวเดินบกเข้ามาหาเจ้าพระยาบดินทร-

เศษ เจ้าพระยาบดินทรเดชาถ้ามพระยาสังขโลกว่า ได้ความ
 เตอครอันเป็นประการใด จึงพาครอบครัวห็นเข้ามา ณ เมือง
 บัตยของ พระยาสังขโลกกราบเรียนว่า องค์อมพาครอบครัวห็น
 ออกไปถึงเมืองไปริสาท องอินผู้ให้ญวน ๓๐๐ คนลงไปส่ง
 องค์อม ณ เมืองพนมเปญ องอินผู้หาไว้ใจพระยาสังขโลก
 และพระยาพระเชมรไม้ คมเชิงอยู่ แล้วเกณฑ์ใช้ราษฎรทุก
 ได้ความเตอครอันนัก พระยาสังขโลกรู้ว่าองค์อมลงไปเมือง
 พนมเปญ องเตยนกนหาไคยกย่องซนเป็นเจ้าไม่ ให้ส่งไป
 เมืองไซ่ง่อนพร้อมด้วยกรมการผู้ใหญ่เมืองบัตยของ แล้วไคย
 ว่าจะญวนให้มากรมการผ่นอยเมือง บัตยของเสยทเมืองพนมเปญ
 ๑๐ คน องค์อมและพระยาปลัดกรมการผู้ใหญ่ นั้น เจ้า
 เวยคนามให้ส่งซนไปจำไว้ทเมืองเว พระยาสังขโลกไม่มทพง
 จึงเข้ามาขอพงพระบารมี เมอพระยาสังขโลกเข้ามานั้นไค
 พุดจาศักซวน พระยาพระเชมร ราษฎร คิกอ่านสมัครจะเข้ามา
 เป็นหลายนาย แต่มาหาทั้นพระยาสังขโลกไม่ จะตามเข้ามา
 ครังหลัง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชาถ้ามพระยาสังขโลกว่า
 เมืองซนกับเมืองเชมรผู้ไคเป็นเจ้าเมือง พระยาสังขโลกกราบ
 เรียนว่า ข้างตะวันออก เมืองนครวัด พระยาลครเป็นเจ้าเมือง

๑๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

เมืองกะพงสวาย พระยาตะไช้เป็นเจ้าเมือง เมืองไพร่กะดี พระ
ยามนตรเส็นหาเป็นเจ้าเมือง เมืองโคกแสะ พระยาแสนทองพา
เป็นเจ้าเมือง เมืองเชิงไพร พระยาเพชรตะไช้เป็นเจ้าเมือง
เมืองกะพงเสียมราชู พระยามนตรเส็นหาเป็นเจ้าเมือง เมือง
สตรงตรง พระยาราชชาติเป็นเจ้าเมือง เมืองสมบรม พระ
ยาธรรมมาเป็นเจ้าเมือง เมืองสมบก พระราชาเส็นหาเป็นเจ้า
เมือง เมืองทโงงขมม พระยารวชนเป็นเจ้าเมือง เมืองศรี
สุนทร พระยามนตรสงครามเป็นเจ้าเมือง เมืองไพร่แวง
พระยานราธิบคเป็นเจ้าเมือง เมืองบาพนม พระยาธรรมมาตะไช้
เป็นเจ้าเมือง เมืองสวายพาย พระยาสงครามธิบคเป็นเจ้าเมือง
เมืองลำทวน พระยาภาจักรเป็นเจ้าเมือง รวม ๑๗ เมือง
ข้างตะวันตก เมืองออกงฎาไชย พระยามโนไมตรเป็นเจ้าเมือง
เมืองไพร่สาท พระยาสังขโลกเป็นเจ้าเมือง เมืองตะคร้อ
พระยาชำนะสงครามเป็นเจ้าเมือง เมืองตรง พระยาเส็นนาราช
สงครามเป็นเจ้าเมือง เมืองขลัง พระยายศตะไช้เป็นเจ้าเมือง
เมืองบรรพต พระยาเส็นนาคเป็นเจ้าเมือง เมืองลาปะเซย
พระยาเส็นหิบบคเป็นเจ้าเมือง เมืองละแวก พระยาเส็นหเส็นนา
เป็นเจ้าเมือง เมืองสำโรงทอง พระยาอภัยวิราชเป็นเจ้าเมือง
เมืองพนมเขญ พระยาราชชาติไมตรเป็นเจ้าเมือง เมืองบาท

พระยาวงษาอนันต์เป็นเจ้าเมือง เมืองไพระขยท พระยาไชโยธาเป็นเจ้าเมือง เมืองกะพงไสม พระยาราชเสนาหาเป็นเจ้าเมือง เมืองกำปอต พระยาเสนาอนันต์เป็นเจ้าเมือง เมืองพทไธมาศ พระยาโยธาธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองเซ่งกระษม พระยาพิณโลกเป็นเจ้าเมือง เมืองขาสัก พระยาอชิกวงศาเป็นเจ้าเมือง รวมทงตะวันออกนอก ๓๒ คน และเมืองชนกยเมืองใหญ่ กยมอญเป็นหลายเมือง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเทศาให้พระมหาดไทยพาพระยาสังขโลกออกไปตามพระยาฉนวนควชัย พระอคเนษร พระนรินทร์โยธา ชงอยู่ ณ เมืองระสอ ให้คตราชการเกลยกกลมครวทจะสามภกคเขามา

ฝ่ายของอนนตชงรักษาเมืองไปริสาท เห็นว่าพระยาสังขโลกหนีแล้ว จึงตงให้พระยาพิณลยมาเป็นเจ้าเมืองไปริสาท พระยาพิณลยไม่สมัครพาครอขครวหนีไปอยู่ป่า แล้วญวนตงพระยาสรวิงคชนมาแต่เมืองพนมเขญให้เป็นเจ้าเมืองไปริสาท พระยาสรวิงคเจ้าเมืองไปริสาทใหม่ไม่เต็มใจ หนีญวนไปเข้าหาพระยาพิณลยเจ้าเมืองไปริสาทคนก่อนคคอ่านกัน พระยาพิณลยพระยาสรวิงค ก็ไปเข้าควยพระยาภเชนทรนายกจะยกมารบญวนทเมืองไปริสาท องเตยนกนงใจองเตคกยกกองทพมาช่วยอก

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

เรื่องจัดการทัพไว้ต่อสู้ญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ขอกเข้ามาเฝ้าฯ ใจความว่า พระยา
 พระเขมรต่างคนมาแจ้งว่า จะขอนกของคักวังออกไปเป็นเจ้านาย
 แล้ววอองเตยนกนจะยกมาตมเมืองขตขของ เมืองนครเสียมราชู
 ในเดือน ๑๒ ฤคฤนา เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ไม่ไว้ใจแก่ราชการ
 จึงเกณฑ์กองทัพเมืองสุรินทรนายไพร่ ๒,๘๐๐ เมืองสังขะ
 นายไพร่ ๕๐๐ ใหญ่กลงมารักษาเมืองนครเสียมราชู เมือง
 สุวรรณภูมินายไพร่ ๒,๖๐๐ เมืองยโสธรนายไพร่ ๑,๕๐๐
 เมืองร้อยเอ็ดคนนายไพร่ ๒,๐๐๐ คน เมืองขอนแก่นนายไพร่
 ๕๐๐ เมืองนครราชสีมา ๒,๐๐๐ ให้ไปรักษาเมืองขตขของ
 ปากนาคทไซเมืองมณฑลบุรี แต่เขมรเข้าตมเมืองชูนันธิ ๕,๐๐๐
 คน เมืองศรีสะเกษ ๓,๓๐๐ เมืองข่าสีก ๒,๕๐๐ เมือง
 ศรีทนต์ ๑,๐๐๐ เมืองแสนปาง ๘๐๐ เมืองเซียงแตง
 ๖๐๐ เมืองเดชอกม ๑,๕๐๐ เมืองไทรบุรี ๓๐๐ รวม
 ๑๕,๐๐๐ คน ให้เตรียมไว้ กยพวกลาวเมืองอุบล ๕,๓๐๐
 เมืองเขมราชู ๑,๘๐๐ เมืองมณฑลหาร ๑,๑๐๐ เมืองนคร
 พนม ๑,๐๐๐ เมืองชนเมืองนครพนม ๕๐๐ เมืองสกลนคร

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
๑,๓๐๐ เมืองกาฬสินธุ์ ๘๐๐ เมืองหนองหาร ๖๐๐

เมืองหนองคาย ๑,๕๐๐ รวม ๑๒,๕๐๐ คน ให้เตรียมไว้
อีกพวก ๑ มีราชการเมื่อไร จะไปเอาตัวไปโดยเร็ว

ความเรื่องนกลาวไว้เพื่อจะให้ท่านทั้งหลาย รั้ประมาณ
ผู้คนย่านเมืองฝ่ายเรา เมืองใดจะเป็นเมืองใหญ่เมืองน้อย กาลัง
ผู้คนมเท่าไร

แต่กองทัพกรุงของจมนสุวรรณเพชรภักคกงรามัญ ๓,๐๐๐
คน กษัตริย์ทพนายกองหัวเมืองที่เคยใช้สอย ทกรุงเก่า เมือง
ข้างทอง เมืองพรหม เมืองอินทรว เมืองไชยนาท เมืองนคร
สุวรรณค เมืองสิงห เมืองสุวรรณค เมืองอภัยธานี เมืองสุพรรณบุรี
เมืองนครชัยศรี เมืองสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองเวียงชัย เมือง
เพชรบูรณ์ เมืองฉะเชิงเทรา ลาวท่าसान เมืองนครนายก
กษัตริย์ราชการที่เคยออกไปครองก่อนกลับเข้ามา ขอให้ออกไป
ณเดือน ๑๑ ขางชน กษัตริย์บ่นจ้าวรง ๒๐ กระจบอก นอกจาก
เตรียมไว้ทเมืองปราจีน บนคาบศิลา ๑๐,๐๐๐ กระจบอก บน
หามแล่น ๒๐๐ กระจบอก กระจบดินตำศิลาปากนกสำหรับบน
ทวย ราชการเป็นที่จะไปทำแก้วนเมืองไปวิสาททาง ๑ เมือง
สะโทงทาง ๑ พระยาภักคเตโช เขมรทางเมืองกะพงสวาย

กขวาเมื่อเดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ นั้น เขมรกำเริบ
 ชนเข้ามาญวนทุกบ้านทุกเมือง แล้วเจ้าเมืองตะขบขมม เมืองศรี-
 สุนทร เมืองไพรแวง เมืองลำตวน เมืองสวายพาย ก็บพวก
 แยกบ้านตงคำรพร้อมกันยกไปรบเข้ามาญวนตงคำรตายสิ้น แล้ว
 เข้ามาญวนทเกาะระตลอดไปถึงบ้านเขมรจ้อ แล้วพระยาวังคม
 พระยาราชาคะษ พระยาราชไมตรี อ้ายนง อ้ายอินทรวิชัย คม
 ทพญวนทัพแตกทัพเขมร ๑,๐๐๐ คน มารบกับเจ้าเมือง
 สำโรงทอง ๆ ก็โตคักกองทัพญวนเขมรแตกหนีไป เข้ามาญวนตาย
 เป็นอันมาก แล้วอ้ายเหียบตง อองเวินไว้ คมไพร่ญวนแตก
 ๑,๐๐๐ คน เรือรบ ๒๐ ลำมารบกับ พระยาทัพขานฉนวน
 ทัพสู้รบกับญวนแตกหนีไป พระยาทัพขานฉนวนไล่คักตามไปถึง
 บ้านแขกชวาคลองหลวง เผาบ้านเรือนแขกเสีย พระยาราชาคะษ
 กวาคกรอวยเมืองพนมเปญตระวันตงตระวันออก เลอกเอาแต่
 ชายฉกรรจ์ได้ ๓,๐๐๐ ไปตั้งอยู่ข้างทางเจียนสวาย แล้วยก
 ไปคักค่ายญวนโรงคำร เข้ามาญวนตายได้เรือแองโฮ ๗ ลำ บันใหญ่
 ๕๐ กระบอก บันคาศีลา ๗๐ กระบอก พระยาทัพตญวนทเมือง
 บำลึกแตกได้เรือแองโฮ ๗ ลำ บันใหญ่น้อยเป็นอันมาก พระยา
 โยธาเสนาแม่กองเมืองกำปอต พระยาภิรมขวงคักกับ พระยา
 พระเขมรยกไปรบญวนทท่าหนักงเวอ เข้ามาญวนตายเป็นอันมาก

ครั้น ณ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ พระยาโยธาเสนาช่วยคุมไพร่
 ๑๐๐ คนตั้งอยู่คลองลำภู ไต่ยกมารบญวน ฆ่าญวนตาย ๕๐
 คน เกษไชยชน ๑๓ กระบอก เดือน ๑๐ แรม ๘ ค่ำ พระยา
 มโนราชาสงคราม(สุต)คุมกองทัพไปตีค่ายญวนทวนลง กบฏ
 ฆ่าญวนตาย ๔๘ คน แล้วณ วันเดือน ๑๐ แรม ๑๐ ค่ำ
 พระยามโนราชาสงคราม(สุต) พระมนตรเสนาหา พระยามโน
 ราชากลาภ(ภោ)พร้อมกันยกไปตีค่ายพระยาสุริวงค์(เมี้ยก)
 พระยาพิษณุโลกและค่ายญวนตั้งอยู่ที่เมืองตรงแตก แล้วไล่ตีค
 ตามไปถึงกะพงปรังใหญ่ จับไต๋ตัวพระยาพิษณุโลก ฆ่าญวน
 ตายครึ่ง ๑ หนีไปไต๋ครึ่ง ๑ แล้วเอาตัวพระยาพิษณุโลกมา
 ไว้โกรเซ็ง แล้วยกไปตีค่ายกะพงเกษ ฆ่าญวนตาย ๒ คน แล้ว
 ยกไปตีค่ายกะพงขาย ฆ่าญวนตาย ๑๕ คน พระยาโยธาเสนา
 (เคียง) ยกไปรบกับญวนที่ท่าหนกจิงเวอ ฆ่าญวนตาย ๕๐ คน
 พระยาเศกคัมไพร์ ๖๐๐ คน ยกมาล้อมจับเจ้าเมืองกะพง-
 เสียมกับญวนทรรักษาเมือง ฆ่าเสีย ๓๐ คน พระยาขันธ์เจ้า
 เมืองเซ็งป่า ฆ่าญวนซังรักษาเมืองเซ็งป่าตาย ๕๐ คน เขมร
 พร้อมใจกันจับญวนฆ่าเสียทุกบ้านทุกเมือง จนสิ้นแต่ไพร่พล

๑. ศุกร์ที่ ๑๘ กันยายน

๓. เสาร์ที่ ๑๖ กันยายน

๓. จันทร์ที่ ๒๑ กันยายน

เมืองมณฑลคอกกนเข้าหวมวละ ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง เห็น
 ญวนเข้าที่โคนอยตวกว่ากัฆ่าเสีย ญวนกัคยแคยเขาตองรักษา
 ตัวอยู่ในค้าย องเตก กองอินผู้เมือง ไปริสาทกัถอนเอาญวนที่
 รักษาอยู่ตามค้ายตะมอชต ค้ายตะพานจัน ค้ายตะโล เป็นคน
 ๑,๗๐๐ คน มารวมอยู่ในเมืองไปริสาทถง ๒,๐๐๐ คนเศษ
 และครวทองคอกกกวาดไปกัหนกกลับมาเมืองขัตยของไตห่มค

ความเรองนกล่าวไว้ เพื่อให้ท่านทั้งหลายเห็นความว่า
 เขมรกำเรวชนเช่นน เหลลอทนายทพนายกองจะปรายปรวม
 อย่ำว่าแต่ญวนเลย ถึงกองทพไทยเมื่อยกไปข่มเส็งเขมรจก
 กัถูกเขมรฆ่าเต็มฆ่าพนกกองทัพไทยเหมอนกนเช่นน

ทัพไทยตค้ายกะพงทมและค้ายญวนเมืองชแครง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ครนนายทพนายกองมาถง
 พรอมกนแล้ว ญวนเคอน ๑๒ ชน ๑๓ ค้า จกัให้พระยาราช
 นิกุล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาทพ นายทพนายกอง
 คมไพร่ลาว ๒,๐๐๐ คน เขมรข่าถง ๑๑,๐๐๐ คน รวม
 ๑๓,๐๐๐ คน ยกไปเมืองสะโทอง เมืองกะพงสวาย ไปช่วย
 พระยาเตโชเจ้าเมืองกะพงสวายตค้ายกะพงทมและตค้ายญวน

เมืองซ้แครง รวมทั้งพวกพระยาเตโชเป็นคน ๑๕,๐๐๐
 เข้าล้อมค่ายณวนเมืองซ้แครงค้แตกไป นายท้พนายกองก้ตง
 อยุทเมืองซ้แครง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา ก้จัดกองทัพให้
 พระพระนทรเทพคุมทัพกรุงเทพมหานคร ๑๗๖ คน ลาวห้ว
 เมือง ๒,๖๑๒ คน รวม ๒,๗๘๘ คน ยกไปเมืองไปริ้สาท
 เมอเดือน ๑๒ แรม ๗ ค้า ให้พระพรหมบริรักษ์คุมกองทัพ
 กรุง ๒๐๕ คน กยเจ้าพระยานครราชสีมาลาวห้วเมือง ๒,๔๔๕
 คน รวม ๒,๖๕๐ คนกอง ๑ ยกไปเมอ ฅวนเดือน ๑๒
 แรม ๑๑ ค้า

พระยาพระเชมรมหน้งสอมาขอองค้ดวง

ครนรุงชนเดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค้า เจ้าพระยาบดินทร
 เดชาก้ยกตามไปเป็นจ้านวนคนกรุง ๕๒๐ คน ลาวเชมรห้ว
 เมือง ๓,๐๐๐ คน รวม ๓,๕๒๐ คน รวม ๓ ท้พเป็นคน
 ๘,๐๐๐ เศษ ยกลงไปถงเมืองไปริ้สาท เดือน ๑ ชน ๔ ค้า
 พระยาพระเชมร ห้วเมืองท้งปวงมีหน้งสอขอกขอราชการ ๑๘
 ฉบขี มาขอองค้ดวงออกไปเป็นเจ้า เจ้าพระยาบดินทรเดชาก้
 ขอกส่งตนหน้งสอเขามา ฅกรุงเทพมหานคร แล้วก้ให้ตงค้าย

๑. จันทรที่ ๑๖ พฤศจิกายน

๒. ศุกรที่ ๒๐ พฤศจิกายน

๓. เสาร์ที่ ๒๘ พฤศจิกายน

๒๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
ประวัติเข้าไปใกล้ค่ายญวนทั้ง ๔ ด้าน ห่างค่ายญวนอยู่ประมาณ
๓๐ เส้น ด้วยถนนขึงเข็นนำเป็นโคลนอยู่ ญวนนายไพร่
ประมาณ ๘๐๐—๘๐๐ คน ออกมารบนอกค่าย พระ
พิเรนทรเทพ พระพรหมบริรักษ์ พระยาประจิมบุรี นายทัพ
นายกองไค้สู้รบ

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระดมทัพญวน

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จัดให้พระอคันเษร หลวง
สิทธิ พระอินทรธิบาล พระศรีม่วง กบกองทัพเจ้าพระยานคร
ราชสีมา นายไพร่ ๔,๐๐๐ คน ไปช่วยระดมทัพญวน ไค้สู้รบ
กันแต่เวลาเที่ยงจนบ่าย ๕ โมงเศษ ญวนตายประมาณ ๖๐ คน
ช่วยเจ็บเป็นอนมาก ญวนกลับเข้าค่าย ยิ่งปืนใหญ่เล็กโตค้อย
กันจนเพลาลดค่า ไพร่ไทยลาวเขมรตาย ๖ คน ช่วยเจ็บ
๑๘ คน ครั้นนำแห่งลง แล้วส่งให้นายทัพนายกอง ตั้งค่าย
ประวัติเข้าไปห่างค่ายญวนอยู่ ๑๑ เส้น ๑๒ เส้น ให้พันคืน
เป็นข้อมสูงชันพันเส้าค่ายญวน ๕ คอก ๔ ข้อม ชกขกกาชค
สนามเพลารึงกันแล้วเอาปืนใหญ่กระสุน ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ชนขง
ข้อม ๆ ละ ๓ กระบอก. ปรำลงไปในค่ายญวน ๓ วัน ถูกญวน
ในค่ายใหญ่ค่ายข้อมกาตายประมาณ ๕๐ เศษ ช่วยเจ็บเป็นอน

มาก ญวนชกหลมอยู่ เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงให้เอาค่าย
 คบล้อมประชิดเข้าไปชกชั้น ๑ ห่างค่ายญวน ๓ เส้น ชกชกกา
 ถึงกันรอบค่ายญวน ญวนยิงปืนสู้รบอยู่แต่ในค่าย ๕ วัน ๖ วัน
 พอพระยาสังฆโลก พระยาอภัยวิราช เจ้าเมืองลำโรงทองส่ง
 ญวนกองทัพเมืองพนมเปญ ซึ่งเขมรลาคตระเวนจับได้ส่งมาฉ
 ค่ายไปรีสาท ๘ คน ถามญวนไต่ความว่าองค์เย็นกนยกทัพไป
 ตพระยาราชนิกุลเมืองสแครงแตกไปแล้ว แล้วองค์เย็นกนจะยก
 มาช่วยของแตกกทเมืองไปรีสาท

เจ้าพระยาบดินทรเดชาปรึกษาเรื่องการทัพญวน

เจ้าพระยาบดินเดชาจึงปรึกษาควยเจ้าพระยานครราชสีมา
 นายทัพนายกองทงปวงว่า การซึ่งจะทำศึกกับญวนคือไปครรง
 เห็นจะไม่สำเร็จ ควยกำลังญวนยังมากนัก แล้วเสบียงอาหาร
 ฝ่ายเราก็คงจะกินไปได้สัก ๘—๑๐ วัน องค์เย็นกนก็
 ไปตีทัพพระยาราชนิกุลแตกแล้ว บดินไต่ความว่าจะมาช่วย
 เมืองไปรีสาท ถ้ายกมาจริงดังว่า เราก็คงต้องศึกกระหนาบ จะ
 หักเอาโดยกำลังกองทัพเห็นจะไม่ได้ จะต้องผ่อนปรนทำไมคร
 ไว้ต่อสู้ครั้ง ๑ เจ้าพระยานครราชสีมา นายทัพ นายกอง ก
 เห็นควย

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ จึงส่งให้พระนรินทร์โยธาฯ ทำหนังสือ
 ให้ญวน ๘ คนถือไปว่า ถ้าองญวนไม่สู้รบให้ออกมาอ่อนน้อม
 โดยดีจะปล่อยไป ญวนในค่ายรู้หนังสือแล้วยกธงขาวยกชน
 แล้วองแตก องอันผู้แม่ทัพให้องภอลันบิน องกวนยาเชือดอก
 มาแจ้งความกับนายทัพนายกองว่า เต็มหารู้ว่าทัพใหญ่ยกออก
 มาไม่สู้รบ ครั้นรู้ว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพยกมาถึง
 แล้วไม่สู้รบ จะขอลาไปบ้านเมือง

ญวนยอมทำพระราชไมตรีตามเดิม

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ให้องญวนกลับไปบอกองอันผู้
 แตกแม่ทัพว่าให้ออกมาพดจาทำหนังสือสัญญาเสียก่อน ครั้น
 แล้วองแตก องอันผู้องภอลันบินนายทัพนายกองออกมาคำนับ
 รัชชเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ว่า ได้สู้รบกับกองทัพหน่านโทษ
 ของญวนผู้ใหญ่น้อยผดคนกหนาแล้ว ช่งให้ชีวิตไว้ไม่ฆ่าฟัน
 ปล่อยให้กลับไป ครั้นพระคุณหาทศกัณฐ์

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ จึงว่า ให้ทำหนังสือสัญญาเสีย
 ก่อนจึงจะปล่อยไป พวกญวนจึงลากลับเข้าไปในค่าย ทำหนังสือ
 สัญญาประทัยตรา ๑๒ ทวง ใจความในสัญญาว่า พวกข้าพเจ้า
 มขอในหนังสือนี้ จะขอเลิกทัพไปรวบรวมกัน ณ เมืองโจก

แล้วจะมีหนังสือไปถือง นายทพ นายกองฉนวน ทยงตง रखฟงอยู่
 กับพระยาพระเชมรทวเมองทั้งปวง ให้ถอยเล็กทพกลับคนไปบ้าน
 เมอง แล้วจะไต่มีหนังสือไปกราบทูลพระเจ้ากรุงเวียคนาม ขอ
 ให้มีพระราชสาส์นแต่งทูตเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร เป็นทาง
 พระราชไมตรีเหมือนอย่างแต่ก่อน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาหนังสือถืองเสนาบดีเมองเว

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เห็นว่าองคตทองอินผุดเกินตัว
 นักเห็นไม่จริง ก็แต่ออกปากว่าจะปล่อยให้เขาไปแล้ว ก็ปล่อย
 ไปเอาเกยรตยัคไวส์กคราว ๑ จึงสั่งให้ทาสหนังสือไปถืองเสนาบดี
 เมองเวฉบบ ๑ โจความว่า นายทพ นายกองฉนวนทำข่มเหงจับ
 เอาเจ้านายและชนนางไปทำโทษข้างฆ่าเสียข้าง เป็นอันมาก
 เชมรไต่ความเคอตรอนนัก ขอให้ยกกองทัพกรุงออกมาช่วย
 คปรอนของราษฎร จึงทรงพระราชดำริว่า เมองเชมรทกเป็น
 ขาขอบขณทส้มาแต่โบราณ จึงให้เราคมทัพออกมาช่วยเชมร
 บคนองคตทองอินผุด นายทพ นายกอง เมอง ไปริสาทยอมไม่สู้รบ
 จะขอไปตั้งอยู่เมองโจฎก แล้วจะบอกไปถืองฉนวนผู้ใหญ่ทรกษา
 เมองพนมเบญญให้เลิกถอยไป จะมีหนังสือขึ้นไปกราบทูลพระเจ้า
 เวียคนามให้แต่งพระราชสาส์นเข้าไป ณ กรุงเทพมหานคร ขอ

๓๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
เป็นทางพระราชไมตรีเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้น ฝ่ายเราผู้เป็น
แม่ทัพเห็นว่าทางพระราชไมตรีจะไต่ติดต่อกัน เขาออกก็เป็นการ
มงคล จึงไต่ปล่อยญวนที่รักษาเมืองโพธิสัตว์ทงชายหญิง
๒,๓๐๐ คนไป องค์กษัตริย์หงส์ก็เสด็จไป

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดการส่งขุนนางญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงให้พระนรินทร์โยธา พระยา
ราชนายกคุมไพร่เขมร ๑,๐๐๐ คน ช้างพลาย ๓๐ ช้าง
ไปส่งองค์กษัตริย์หงส์ขึ้นญวนนายไพร่ ๑,๕๐๐ คน ให้
พระยาภูเขนทรเสนาสนองโล่ หลวงวงศาภูเขนทรนายไพร่
๑๐๐ คน นำองอินนายไพร่ครอบครัวญวน ๘๐๐ คน ไป
ทางเรือบรรจบกัน ณ ทากระพวงฉิ่ง แต่ ณ วันเดือน ๒ ขึ้น
๘ ค่ำ

เจ้าพระยาบดินทรเดชา จะรอฟังราชการอยู่ที่เมืองไพบูลี
กษัตริย์หงส์เสวยอาหาร จึงสั่งให้พระยาสังฆโลกคนเก่า
คุมไพร่ ๕๐๐ คนอยู่รักษาเมืองไพบูลี เจ้าพระยาบดินทร-
เดชา จึงถอยเขามาตั้งพระราชการอยู่ ณ เมืองยัตของ

องเตยนกนโกรของเตคก

ฝ่ายองเตคกองอินผัดลไปหาองเตยนกน เล่าความให้
 องเตยนกนฟังว่า ขอมเลิกทพาทาหนงสอสัญญาให้ไว้กับเจ้า
 พระยาขกนทรเทศา องเตยนกนโกรอว่าเอาแผ่นดินเมือง
 เวียดนามไปยกให้ไทยเสีย องเตคกว่าการนกกังงอยู่แล้ว ได้
 ปรกษากนเห็นว่า ถ้าจะสู้รบ ตัวก็จะตายไพร่พลก็จะตายมาก
 ถายอมเสียตงนกกงจะตายแต่ควนายเท่านั้น คิดว่าเขาชีวิต
 ไพร่พลของเจ้านายไว้สักครั้ง ๑ ไทยผิดแล้วแต่จะโปรค อง
 เตยนกน กทาหนงสอขอกส่งตงหนงสอเจ้าพระยาขกนทรเทศา
 และหนงสอสัญญาขนไปเมืองเว

เจ้าเวียดนามให้พระสงฆ์

ถือหนังสือไปหาพระยาพระเขมร

ฝ่ายเจ้าเวียดนามทราบความว่าเขมรกำเรบขน จึงให้
 องตาเตยงกนคุมไพร่พล ๓,๕๐๐ คน ยกตมาเมืองพนมเปญ
 องตาเตยงกนจึงให้ พระสงฆ์ถือหนงสอไปหาพระยาพระเขมร
 ทงปวง ใจความว่า เจ้าเวียดนามให้ถามพระยาพระเขมรว่า
 โกรธกนอย่างไร จึงพากนเป็นกขฏฐนทกขานทกเมือง นายทพ
 นายกองฉวนเขยคเขยขนข่มเหงอย่างไรหรือ ให้พระยาพระเขมร

๓๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

มาหา ได้ความแล้วก็จะโดยออกขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าเวียงคานาม
พระยาพระเชษฐภคินีไม่มีผู้ใดไปหาสักคน ๑

องค์ตาเคยยกนกมาลงเมืองพนมเปญ เมื่อเดือน ๓ ชน
๑ ค่ำ องค์เตยนกนกรักยกไปตั้งค้ายอยู่เมืองกะพงทม องค์ตา
เคยยกนกมาลงสอหาองค์เตยนกนกรักมาที่เมืองพนมเปญว่า เจ้าเวียงค
นามมรยสังโฆมาคาคโทษ องค์เตยนกนกรักไม่ไป ว่าไม่มรยสัง
โฆมาลงตวตวย

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาซึ่งยกเข้ามาว่า ไ้รับญวนที่
เมืองไปรีสาท ญวนไม่มีสู้ ไ้ปล้่อยไปเสีย ฝ่ายพระยาราชนกุล
พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ตั้งอยู่เมืองชแครง
องค์เตยนกนกรักเข้าไปตี ไ้พร่พลในกองทัพเป็นแต่ลาวเขมรฆ่าตง
ทงนน ไ้ไทยน้อยตว พอไ้โดยนเสียงกลองรบญวนสนนโกลกกระชน
เข้ามา มนกรักทงค้ายเสีย พากันหนีเข้าป่าไปเหมือนไก่เถื่อน
นายทัพนายกองจะกัดไ้ไว้ก็ไม่อยู่ พระยาราชนกุลเห็นน้อยตว
จะสู้ญวนไม่ไ้ กทงค้ายเสีย ล่าหนีเข้าป่าไปข้าง องค์เตยนกน
ไ้ไ้ช้ชนะแล้วยกมาช่วยองคตคกเมืองไปรีสาท พอเจ้า
พระยาบดินทรเดชาปล้่อยองคตคกไป จึงมีไ้โดยกชนมาเมือง
ไปรีสาท

พระสงฆ์ลังกาเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ

ฝ่ายทกรุง พระยาบวรวิกรมภูรเจ้าเมืองพงา ส่งพระสงฆ์
ลังกาเข้ามาถึงกรุง พระสถิตาภิศ พระกนกสนธิ พระวรสติ
พระเรวัต พระสงฆ์รวมชิต ๕ รูป กษัตริย์ ๔ คน เข้ามา
ถึงกรุงในเดือน ๑๐ ข้างแรม รัชสังโพรตให้ไปอยู่วัดบวรนิเวศ
กับพระกนกสนธิด้วยกัน

ครั้น ณ วันพุธเดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมง
เกิดแผ่นดินไหว

พระยากลับตันกับพระยาบาโงยเกิดวิวาทกัน

ฝ่ายทเมืองกลันทนนั้น พระยากลับตัน พระยาบาโงย
ตงกุประสาฎกเกิดวิวาทกันจนอก จึงโพรตให้พระยาวชิตตฉรงคกับ
กรมการเมืองนคร ลงกำขันทายาคมไปเอาตัวพระยาบาโงย
ตงกุประสาเข้ามา ณ กรุง โพรตให้พระยาบาโงยไปอยู่ ณ เมือง
นคร ตงกุประสาไปครองเมืองตาน แล้วจึงทรงพระราชดำริว่า
ทเมืองเขมรความทขอของคตวงเขามากเห็นจะจริง พระยาพระ
เขมรผู้ใหญ่ก็แต่งให้คนเข้ามารบของคตวงออกไป จึงโพรตให้
ปรกษาทานเสนาบดี ฯ ก็เห็นพรอมด้วยกระแสพระราชดำริ จึง

ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาสิทธิราชเทโว พระยาสิทธิ
 สงคราม หลวงเทพนทร พานกองค้วงออกไปส่งเจ้าพระยา
 ยศินทรเทศา ได้พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคพระองค์ค้วง
 มาลาเส้าสะเทน ๑ เสื้อทรงประพาส ๑ เสื้อขบเขว ๑ เสื้ออย่าง
 น้อย ๑ เข็มซาบ ๓ เสื้อแพร ๕ พานทองกลม ๑ เตาน้ำ
 กระโถน ๑ ขันถมใหญ่ ๑ ไต้เงิน ๒ กลดคนยาว ๓
 กลดคนสั้น ๒ เครื่องนุ่งห่มภาชนะใช้สอยครบทุกสิ่ง กับ
 พระพุทธรูปแก้วผลึกหน้าตัก ๕ นิ้ว ทรงเครื่องทองคำองค์ ๑
 ฝาไตรบรรขารพร้อมสนัสารบ แล้วพระราชทานสิ่งของออกไป
 ให้เจ้าพระยายศินทรเทศา แจกจ่ายให้พระยาพระเชมรทเข้ามา
 สามภักดี คนโทมังกวิ ๑๐ รัศปีระศคหนามขนุน ๒๐ สาย
 เสื้อเข็มซาบขอลดเสื้อแพรกระบวนเงินสต่าง ๆ ๑๐๐ ตัว เงิน
 ครว ๑๐๐ ชั่ง

พระองค์ค้วงครองเมืองบัตบอง

พระยาสิทธิราชเทโว พระองค์ค้วงได้ยกไป เมื่อเดือน ๒
 แรม ๗ ค่ำ พร้อมทวยพระยาวิบูลยราช พระยาพระเชมร ๗
 นาย ทเขามารบพระองค์ค้วง ก็ได้รับพระราชทานเงินตราแล้ว

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ผาควย ไปตั้งเมืองยศของเมือเคอน ๓ ขน ๑๒ คำ เจ้าพระยา
 ยศนทรเทศาให้พักอยู่เมืองยศของก่อน ได้มีหนังสือประกาศไป
 ให้พระยาพระเชมรวิทกนว่า ชงขอพระองค์ควงออกมาเป็นเจ้า
 นาย ยศนทไปรคให้ออกมาอยู่ทเมืองยศของแล้ว ให้พระยา
 พระเชมรทงปลวงเขามารับนาพระพพตมณพระองค์ควง แล้วจะ
 ไปกลับไปทำราชการสรบขณวน ทศศรบฟงอยู่ให้แต่งบุตร
 หลานเข้ามาแทนตัว

เจ้าพระยาบดินทรเดชา

ขอเจ้าพระยามรราชออกไปช่วยราชการ

ฝ่ายพระยาราชนกุลชงแตกณวนไปตั้งอยู่เมืองกะพงสวาย
 จักให้พระยาเสนาราชกุเชนทรอยู่รักษาเมืองสระโทอง ให้พระวงศา
 บ้าเทศอยู่รักษาเมืองชแครง พระยาราชนกุล พระยาอภัย
 สังคราม หลวงรักษาเทพถอยมาตั้งอยู่ค่านพนมคกแขวงเมือง
 นครเสียมราฐ แล้วบอกขอราชการมาถงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 เจ้าพระยาบดินทรเดชาไม่ไว้ใจแก่ราชการ ให้พระยาณรงค์วิไชย
 พระพรหมบริรักษ์ พระอินทรวิบาล ไปจับทัพชกคนในกองทัพ
 พระยาราชนกุล ให้พระยานุภาพไตรภพเจ้าเมืองนครเสียมราฐ

๑. พุทธ ๓ กุมภาพันธ์

ไปรักษาเมืองสะทิง แต่ตัวพระยาราชนิกุล พระยาอภัยสงคราม
หลวงรักษาเทพีให้หาคลับมาเมืองบัตของ แล้วเจ้าพระยาบดินทร
เทศาบอกเข้ามาว่าเจ้าพระยานครราชสีมา ขี้วยกกลับไปเมืองนคร
ราชสีมาแล้ว ไม่มีผู้ใดช่วยคิดราชการ ขอเจ้าพระยามรราช
ออกไป ข้อ ๑ ว่าไปรกระให้ตั้งเมืองไปริสาทเป็นเมืองใหญ่
ให้พระองค์ทองอยู่นั้น เมืองไปริสาทค่ายค้ำจรัศทรุคโทรมน้ำ
กท่วมจะต้องทำมากอยู่ เดือน ๒ เดือน ๓ นเสียบยงอาหารกขดสัน
ขอให้ทรงอไวก่อน

ฝ่ายนายเส้าทนายของค่อมชงไปตวยของค่อมลงเมืองเว เห็น
ญวนจำองค่อมกับพระยาปลัดไว้ กหนดกลบลงมาเขาหาองค์ทอง
แจ้งว่าเมื่อเดือน ๕ ขัชวด มกายนฝรั่งเศส ๓ ลำ ตวนายชอ
กำมะโตลาเขยเขายงข้อมปากนาแล้วกไป นายเส้าโตลขถาม
ว่าเขยเหตุอย่างไรฝรั่งเศสจึงโตมายัง พวกญวนทพุกเขมรโต
เล่าความว่า แต่ก่อนเจ้าเวยกนามให้ฆ่าพระสังฆราชบาทหลวง
ฝรั่งเศสเสยเป็นหลายคน ฝรั่งเศสมาค่อว่าแล้วจะขอทำสัญญา
เจ้าเวยกนามไม่ยอมทำสัญญา ฝรั่งเศสขคใจกยงเอาข้อมเรอ
รขากายนของเจ้าเวยกนามชงทอคอยู่ในอ่าวหวางนน แตกเสยหาย
เป็นอนมาก แล้วกกลับไป

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๓๗

ในรัชกาลพระองค์ทรงเกิดบุตรชายด้วยแม่นาง ๑ ชื่อ
นกเภา เป็นบุตรพระมณฑริราชคน ๑ ให้ชื่อองค์ศรีสวัสดิ์

เจ้าเวียดนามมินมางท้วงคต

ครนมาถง ๓ วันเดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ เจ้าเวียดนาม
มินมางเสวยสุราเข้าไปเหลือนาคท้วงคต เจ้ามินมางเกิด
เมื่อยกุนทรคก อายุ ๓๐ ปี ไ้ราชสมบัติในขมะโรงโทศก
เสวยราชสมบัติไ้ ๒๑ ปี พระชนมายุไ้ ๕๑ ปี

เตองคำส้อมนคองไ้เป็นเจ้าเวียดนาม

ครน ๓ วันเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ วันคชนางจิงยก
เตองคำส้อมนคอง ราชบุตร อายุ ๑๖ ปี เป็นเจ้าแผ่นดิน ดง
ยหวิวาเทยวตรองเกยนอานเบนอา เป็นน้องชายร่วมชนนของ
เจ้าเวียดนามมินมาง ไ้เป็นผส้าเว้ราชการช่วยการแผ่นดิน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสังญวนมากรุงเทพฯ

ในเดือน ๓ นน ทคายองเตยนกุนเกิดไช้ขวงชน พวก
ญวนในค้ายกหนออกมหาพวกเขมร ๑๓๔ คน พระองค์แก้ว
ส่งมาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาทเมืองขัตของ เจ้าพระยาบดินทร
เดชาส่งเข้ามากรุงเทพมหานคร ไปรคให้ลักข้อมอวากองอาสา

๓๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

รณณวน พระราชทานให้สัมเด็จพระเจ้าอนงยาเธอเจ้าฟ้า กรมขุน
อิศเรศรังสรรค์ไซส้อย ครั้นในภายหลังณวนในค้ายพนมเปญ
หนีมาออก ๒๐๐ คน เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้จมนมนเตยร
พทกษคมเขามาเมื่อเดือน ๔ ขน ๔ คำ พร้อมกบขางพงส
ประหลาด ซึ่งจับได้ทข่าแขวงเมืองลำโรงทอง สูง ๔ ศอก
มาถงกรุง ณ วันเดือน ๔ แรม ๒ คำ โปรดให้ชนระวางชอ
พหงษาสวรรค แต่ณวนนนักส่งให้ไปอยู่กับพวกก่อน

หนังสือขององเกรินตาแดงกุดงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ฝ่ายองเกรินตาแดงกุดงอยู่ทเมืองพนมเปญ มีหนังสือ
ตอຍให้องอนียง องอนเขยน กยไฟร์ ๑๒๐ คน ถอมาถง
เจ้าพระยาบดินทรเดชาทเมืองขตยของเมื่อเดือน ๔ ขน ๖ คำ ให้
แปลออกมความว่า หนังสือองเกรินตาแดงกุดงชนนาง กรุง
เวยคนามมาสำเร็จราชการอยู่เมืองพนมเปญ มายงเจ้าพระยา
บดินทรเดชา ทสหมนายก อक्रमหาเส่นายก อภยพริยปรากฏรม
พาหุ ชนนางแม่ทัพใหญ่กรุงเทพมหานครโตแจง ด้วยกรุง
เวยคนามกยกรุงเทพมหานคร แต่ก่อนเขนไมตรีสนทตกนมา

๑. พุทธ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒. อังคารที่ ๘ มีนาคม
๓. ศุกร์ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์

เจ้าพระยาที่พากรวงศ์

ห้ามรวรานสิ่งใดไม่ เพราะแต่ก่อนด้วยการเมืองเวียงจันท
 คนกรุงเทพมหานครฆ่าคนไซ้กรงเวียดนาม กรงเวียดนามมี
 ราชสาส์นมาต่อว่า กรุงเทพมหานครราชสาส์นไปถงกรงเวียด
 นามขอโทษคนทหาญวนทเมืองเวียงจันทกรง ๑ กรงเวียดนาม
 คืดทางพระราชไมตรกตั้งไว้ ทางพระราชไมตรกเสมออยู่ตาม
 เติมเมื่อครั้งอายถอเบโคยเป็นกขญเมืองไซ้ง่อน กรุงเทพมหานคร
 นครยกกองทัพใหญ่ออกไปตเมืองพนมเปญ แล้วยกกองทัพลวง
 เขตแดนออกไปถงเมืองใจฎก เมืองขันทายมาศ เมืองยางพาน
 กรงเวียดนามทราบความว่า กองทัพกรุงเทพมหานครยกลวง
 เขตแดนลงไป กรงเวียดนามจึงให้ชนนางคุมกองทัพมาข้องกัน
 รักษาเขตแดนไว้ กองทัพกรุงก็ยกกลับไป กองทัพกรงเวียด
 นามก็หายกคืดตามไม่ รักษาเขตแดนเมืองไปริสาท เมืองกะพง
 สวายไว้ หาได้เกินเขตแดนกรงไทยเข้ามาจนก้าว ๑ ไม เมื่อ
 ขวอกอฐูตค อายทวงมีหนังสือลขออกไปจะขอกลับมาหากกรง
 เวียดนาม จะคืดอ่านกขญต่อกรุงเทพมหานคร เมอบกนเอกศก
 อายอ้มกวาคครอบครวกรุงเทพมหานครหนีไปหากกรงเวียดนาม
 แล้วอายอ้มว่า เมืองขัตของทกวนนฝคนเขายาง ถ้าจะไปตเอา
 เมืองขัตของก็จะไคโดยง่าย เขมรมั่นว่าอย่างนั้น กรงเวียดนาม
 เห็นแก่ทางไมตรทสนทกนมาแต่ก่อน หาเชอพงพวกอายเขมรไม่

ถาฟังคำอายเขมรก็เห็นข้อพยายาทกันต่อไป เขมรทงนน
 ก็ไต่พงกรงเวียดนามมาช้านาน กรงเวียดนามมีใจโอบอ้อม
 ของกนให้อยู่เย็นเป็นสุขห้ามเหตุการณ์เสด็จไปไม่ องค์จันทร์ตาย
 องค์จันทร์ห้ามขจรชายสรวงศตออกไปไม่ กรงเวียดนามจึงตั้งให้
 องค์แบนขจรหญิงเป็นเจ้าเมืองเขมร องค์คม องค์เกา องค์สงวน
 ฝนนองทง ๓ คนกตงให้เป็นเวณกนเจ้า รองกนลงมา องค์
 แขนมหนึ่งสอลบไปถงเจ้าอายฉนา จะให้อายมาฉวยมาทำคัก
 กยฉวน จะไต่พาองค์แบนหนตามมารคามา องค์แบนคคการ
 คตงนผลคตวยอย่างฉรรมนิยม จึงไต่ทำโทษแต่องค์แบนคนเคียว
 แต่องค์คม องค์เกา องค์สงวนห้ามโทษผลเสด็จไปไม่ ถ้าจะให้อยู่
 ทเมืองเขมรต่อไป จะมีคนมายยงเหมือนอย่างองค์แบน จึง
 บายให้ไปอยู่เสียดเมืองฉนให้พนกัน จะไต่อยู่ค้ไม่มีความคค
 บรรคานนางผู้ใหญ่เมืองเขมร กรงเวียดนามก็ไต่คตงให้เป็น
 ขุนนางฉวน ทงไพร่บ้านพลเมืองกเมตตาโอบอ้อมให้อยู่เย็น
 เป็นสุข เจ้าเวียดนามมีความเมตตาแก่พวกเขมรมากมายยงนค
 หาไต่ทรงคคควาขุนนางเขมร จะมีคนทรยศอยู่ข้าง ขคนพากน
 มาเกลยกล้อมพวกเขมรให้คคกขญ ทยอมเขาควยกม ที่ไม่ยอม
 เขาควยกคคขชมแห่งชกพาไปตามกัน การคตงนฉวนจะนงเสียด
 ก็ไม่ไต่ กรงเวียดนามจึงเกณฑ์กองทัพมาปรายปราม ถ้าพวก

เขมรรู้สึกโทษตัวผิดกลบเขามาสามภกทวยผด กรุงเวียงคนาม
 กยกโทษให้ไพร่บ้านพลเมืองกลบเข้าอยู่ตามภูมิลำเนา ทำมา
 หากินตาม เดิมหาอยากฆ่าฟันพวกเขมรไม่ การทงนโดยจกกร
 อยู่สัน โดยจกยกกองทัพไปเมืองโปรวิสาท ไต่ว่ากล่าวจะเป็น
 ไมตรกัน โปนจกก็โดยออกข้อความขึ้นไปกราบทูลเจ้าเวียงคนาม
 ให้ทราบ บคนเจ้ากรุงเวียงคนามมรยสังว่า สองพระนครจะเป็น
 ไมตรกเป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทงสัน เช่นการใหญ่
 บคนกรุงเทพมหานครคิดจะเป็นไมตรก่อน ก็ต้องมราชสาส์น
 มาก่อน เขตแดนของผู้ใดก็ต่างคนต่างรักษาแต่ในเขตแดน อย่า
 ล่วงเกินปลายเขตปลายแดน อย่าล่วงเกินปลายเขตปลายแดน
 ให้เกิดความ กรุงเวียงคนามรยสังมาตงน พระททยเจ้าเวียงคนาม
 ก็คิดเป็นไมตรอยู่ จึงมหนังสือบอกมาให้โดยจกแจ้งความ
 ก็เห็นว่าโดยจกไต่กราบทูลตักทวงเองแล้ว คงจะมีราชสาส์นมา
 โปนจกไต่กราบทูลตักทวงแต่เมื่อใด ก็คงจะมีราชสาส์นตอบ
 มาโดยทางไมตร จะไต่อยู่เย็นเป็นสุขชยคยาวไป ถ้ากรุงเทพ
 มหานคร จะมีพระราชสาส์นไปเมื่อใด จะไปทางไหนก็ให้
 โดยจกมหนังสือออกไปให้ไปนจกรก่อน จะได้คิดอ่านจัดการ
 ให้สมควรตามอย่างธรรมเนียมแล้ว เมื่อก่อนโดยจกมหนังสือ

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ก็มีใต้อบไป ให้ส่งตงหนงสอ

ญวนเขามา ณ กรุงเทพมหานคร

ฝ่ายทเมืองเวนนผลตเปลยนเจ้าแผ่นดินใหม่ มีตราให้หา
องตาทเคยงกนกลยขนไป ให้องตเคยงกนอยู่รักษาราชการแทน
ไปตามเดิม

ไบบอกพระยาเสนาภูเบศรเรอกรบกับทัพญวน

ฝ่ายพระยาเสนาภูเบศรบอกมาองเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ว่า พระยาเสนาภูเบศรไปตงค้ายรักษายอยู่เมืองขพาฟ เกอน ๔
ชน ๓ ค้า ญวนยกทัพมาประมาณ ๓,๐๐๐ คน เขาค
ค้ายพระยาพระเชมร พระยาพระเชมรเห็นญวนมากกว่าหน
เขายาหาครอขครว พระยาเสนาภูเบศรก็ถอยเขามาตงอยเมือง
ไปริสาท ญวนก็ยกตามเขามาตค้ายขกานอกเมืองไปริสาท
พวกเชมรไต่สรบกนอย แลวว่าองตเคยงกนยกพลลงมาจาก
ค้ายกะพงทมเมอเกอน ๓ ชน ๑๔ ค้า มาอยู่เมืองพนมเบญ
ท่วยองตาทเคยงกน คนทง ๒ ทัพประมาณ ๒๐,๐๐๐

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างเมืองให้พระองค์ดวง

เจ้าพระยาบดินทรเดชาแจงตงนน จึงคตว่าองตเคยงกน
ยกมาส่มทบกนทเมืองพนมเบญ จึงคตการใหญ่อย่งไรจะไว้

๕๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ใจไม่ไต่ ครั้น ๓ วันเดือน ๔ ขน ๑๔ คำ ก็พาพระองค์วง
 ยกไปเมืองโพธิสัตว์ ญวนรู้ดังนั้นก็ไม่อาจตกลงเข้ามาได้
 เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงเกณฑ์คนตัดไม้แก่นทำเมืองให้พระ
 องค์ดวงอภัยประทับไว้เสียดเห็นเมืองโปรเสาทเป็นท่อน ไต่ลง
 มอชกเสาคาย ๓ เดือน ๔ แรม ๑๑ คำ กว้าง ๑๐ เส้น
 ยาว ๑๒ เส้น

พระมหาสงครามไปกวาดครอบครว้เวียงจันทน์

เมื่อเดือน ๔ นั้น ทรงพระราชดำริว่า ฟากของตะวันออก
 พระมหาเทพ พระราชรินทร์ ไปกวาดครว้ห้วเมืองชนแกเมือง
 เวียงจันทน์ ยังหาได้มาสิ้นเชิงไม่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 ให้เจ้าอุปราชบุตรหลานและพระมหาสงครามยกขึ้นไป มีตรา
 ไปลงพระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธร ให้เกณฑ์คน
 ห้วเมืองลาวฝ่ายตะวันออกไปเกลยกล่อมและกวาดครอบครว้มา
 เสียให้หมด

ลุคักราช ๑๒๐๓ บดินทรศก เป็นบพ ๑๘ เมื่อ
 เดือน ๕ พระยาเศวตทกญูธรเจ้าย ไมรบหญวรายนามาหลายเวลา
 ถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๒ คำ ลมเสย เมอลมสูง ๕ ศอก
 ๑ คย ๔ นว คคตงแตวันจยไคมาจนวันลม ๓๐ บ

๑. เสาร์ที่ ๖ มีนาคม ๒. พุทธศักราชที่ ๑๘ มีนาคม
 ๓. พ.ศ. ๒๓๘๔ ๔. วันที่ ๘ เมษายน

๔๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 พระยาพระเชมรทนต์ของคอมและเจ้าหญิงจะไปเข้าฝ่ายฉนวน
 ความทศกัไวก็จะไม่สำเร็จ พระองค์คงก้อยู่ที่เมืองไปริสาท
 ลกเขามาก จึงปรึกษาพระองค์คงจะให้ไปตั้งอยู่เมืองขนทาย
 เพชร เขมรจะได้เห็นตัว เชอฉฉว่าเป็นพระองค์คงแน่แล้ว
 จะได้นิยมเข้ามาหาพระองค์คง ๆ ก็เห็นชอบด้วย เจ้าพระยา
 บดินทรเดชาจึงให้พระพรหมบรรณ พระเบรมพิไชย พระณรงค์-
 ฤทธิ นายทัพนายกองกรมเขมรข้างและลาว ๕,๐๐๐ กับ
 เขมรซึ่งมาอยู่รักษาพระองค์คง ทวนาย ๘๘ คน ไพร่ ๔๐๐
 คน ยกลงไปจากเมืองไปริสาท ณ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ครุ
 เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ ไปลงเมืองขนทายเพชร จึงให้ตั้งเมือง
 อยู่ทิศกึ่งๆไชย ที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศรตั้งอยู่แต่ก่อน ห่าง
 เมืองขนทายเพชร ๕๐ เส้น

ฝ่ายเจ้าเมืองไซ่ง่อนให้ส่งเจ้าหญิงทั้ง ๓ องค์ และนัก
 มารดามาถึงเมืองพนมเปญเมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ องค์เย็นกน
 ปลุกเรือนให้อยู่หมู่ ๑ แล้วเอาตราขององค์จนทกษกับพระชรรค
 สำหรับแผ่นดินเล่ม ๑ มอบให้องค์ม ให้องค์มตั้งพาทีละหะ

-
๑. พุทธศักราชที่ ๒๕ เมษายน
  ๒. พุทธศักราชที่ ๖ พฤษภาคม
  ๓. อังคารที่ ๒๑ เมษายน

สมเด็จพระเจ้าพระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาราชเขตระ พระ
ยาพระเชมร ผู้ใหญ่ผู้น้อยชนเต็มตามตำแหน่ง แล้วให้ทำ
หนังสือเชมรเป็นหนังสือเจ้าผู้หญิงไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมพระยา
พระเชมร ราษฎรทุกบ้านทุกเมืองที่ไม่มีผู้ใดมาสวมภักดี

พระองค์ดวงตงแต่งขุนนางแล้วส่งไปรักษาเขตแดน

ฝ่ายพระองค์ดวง กตงแต่งพระยาพระเชมรทสมิตรด้วย
พระองค์ดวงชนตามตำแหน่งข้าง ตำแหน่งทขุนนางที่ ๑ เป็น
๒ ฝ่ายออกไป พระพรหมบรรณิษย์ พระองค์ดวง จึงปรกษากัน
ให้นายทัพนายกองพระยาพระเชมรไปรักษาเขตแดนทางท่า
ระกำแห่ง ๑ ทงโสโลกแห่ง ๑ จะเรวมกคำแห่ง ๑ จกอง
แห่ง ๑ ให้พระยาเสนาราชกุเชนทร พระภักดีสุนทร อยู
รักษาเมืองกะพงเสียม เมืองเชิงไพร ให้พระยาเทโชภักดี
พระยามนตรีเสนาหาอยู่รักษาเมืองยาราย กองทัพพระยาอภัย-
สงคราม หลวงรักษาเทพตงอยู่บ้านอินทรกุมาร ช่วยพระยา
เทโชย์ป้องกันครอบครัวรักษาเขตแดนบ้านเมือง ให้พระยานภาพ
ไทรภพ จมนัสสรเพชภักดี นายทัพนายกองมาตงรักษาเมือง
สะโทง เมืองซีแครง ให้พระยาพระเชมรคุมไพร่ไปช่วยป้องกัน
รักษาเมืองกำปอด เมืองกะพงโสสม ให้พระยาวิบูลยราชคุมคน

๑,๐๐๐ ให้ยักทำนบกคลองขุดใหม่ ปรารภณาไม่ให้ญวน
เขาเรือบรรทุกเสบียงอาหารมาส่งกันไต่ ญวนเมืองโจวก็ยก
มาตี พระยาวุธยราชแตกไปแล้วหลายทำนบเสีย

ทัพเขมรรบกับทัพญวน

ฝ่ายเจ้าพลูอึ้ง ๓ องค์ยกยกมารดาองค์จันทรว มหน่งสือ
มาถึงพระองค์ดวง ให้แต่งพระยาพระเขมรไปรบ จะหนมาอยู่
ด้วยพระยาพระเขมรก็ชนะรบอาสาจะไปรบพามาให้ได้ พอพระยา
วงศ์มซึ่งเขาอยู่กับญวนรู้ความก็เข้ากระซิบบอกของเตยนกน ๗
ก็ให้คนระวางพาทักษรักษาแข็งแรงชน พวกเขมรข้างพระองค์ดวง
ก็ตั้งกองอยู่ ๑๑ กอง กองละ ๑,๐๐๐ บ้าง ๖๐๐ บ้าง
๕๐๐ บ้าง เหมือนกองโจรซุ่มซ่อนอยู่ในป่าดง ถ้าเห็นญวน
ยกมานอัยก็เข้าสรวฆ่าเสียข้าง ๖ ข้าง ๗ ข้าง ถ้าญวนมามากกว่า
ก็หลบหนีเขาป่าหนีไป ถ้าญวนติดตามก็ยิงด้วยหน้าไม้และขย
ถูกญวนล้มตายตงนเขนอนมาก ทจขเขนมาส่งพระองค์ดวง ๗
ก็ให้รางวัลแก่ผู้จับ ถ้าจับได้มากก็ถง ๑ ตำลึง ถ้าจับได้นอ
ก็ให้ ๑ บาท ใต้ญวนชายหญิงส่งเข้ามาถวายตงแต่บชวคมา
ถึงขมะแม ใต้ญวนกว่า ๒,๐๐๐ โปรคให้ส่งไปเมือง
กาญจนบุรีข้าง ๖ ข้าง ส่งไปเมืองเขนอข้าง ๖ ข้าง ถ้าเขนญวนเขารค

ก็ให้ไปอยู่ด้วยกันกับญวนเข้ามาครึ่งมะเส็ง ฝ่ายนายทัพนาย
กองเขมรทเบนกองใหญ่กทเขตหวเมืองใหญ่ ๆ ทญวนตั้งรักษา
อยู่ ไตรบกนเนอง ๆ แพข้างชนะข้าง ญวนก็หย่อนกำลังลง
ทกท

คำให้การของมองส่วยตองเรื่องการณ์เมืองพม่า

ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร พระยาเพชรบุรีส่งมองส่วยตอง
ซึ่งเป็นเชอ วงศ์เจ้าองวะหนเข้ามาถงเมอเดือน ๘ ไปรคให้ถ้าม
ให้การว่ามองส่วยตองเป็นพวกจ๊กจาแมง ๆ กับแสร์กแมงวิวาท
กัน แสร์กแมงจับจ๊กจาแมงพรรคพวกฆ่าเสีย มองส่วยตอง
จึงไต่หนไปอยู่เมืองยกไซ แล้วหนมาอยู่เมืองเมาะตำเลิม แล้ว
หนเข้ามาอยู่เมืองเพชรบุรี และเมอขเถาะเอกคก ลุคักราช
๑๑๘๑ ยนนเจ้าองวะปะคังประชวรกถงทวงคต จกกายแมง
ซึ่งเป็นทอนแชะ มหาอปราชเป็นบุตรของอินแชะคนก่อน เป็น
หลานเจ้าปะคังไคเป็นเจ้าองวะแทน จึงให้จับอาชอตะแคง
ปรอน ๑ ตะแคงตองบู ๑ มุมิตตะแคง ๑ มปะแยตะแคง ๑
ตะแคงเลิงอะแมง ๑ ปะเยองเตงแมง ๑ ปะเยยตซ่าแมง ๑
เสียงแคงตะแคง ๑ เขากน ๘ องคิ บุตรเจ้าองวะปะคัง ต่าง

มารดาภักขินแชะไปจำไว้ได้ประมาณ ๗—๘ วัน จึงสั่งให้เอา
 เจ้าอาทง ๘ องค์ไปสำเร็จโทษ แต่พี่น้องบุตรหลานของเจ้าองวะ
 ประทงนอกจาก ๘ องค์ และบุตรหลานอื่นแชะจิกกายแมงหาได้
 ฆ่าฟันผู้ใดไม่ คอยสืบ จิกกายแมงเป็นเจ้าองวะได้ประมาณ ๓
 เดือนเศษ ยกจากเมืองอำมะระบระไปอยู่เมืองรัตนบระองวะเก่า
 ไกลกบเมืองอำมะระบระทางประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ พี่น้อง
 บุตรหลานทั้งปวงยกไปอยู่เมืองรัตนบระองวะ เมื่อจิกกายแมง
 เป็นเจ้าองวะ ตงมองโพลรรยาให้เป็นที่แมงสัก ว่าราชการ
 สัตตชชาติในเมืององวะ แสรงแมงน้องเจ้าองวะโกรธว่าแมงสัก
 คนนเป็นแต่บุตรประเยตเปรี้ยญถมุขนนาง ตำแหน่งทกรม
 เมืองเขามาตงให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไม่สมควร แล้วว่า
 เจ้าองวะเสียดศึกคุมคคุมราย ว่าราชการกพนเพื่อนหาเป็นปกติ
 เหมือนแต่ก่อนไม่ แสรงแมงขึ้นไปเฝ้าเจ้าองวะ ๗ บ้างวันตรัส
 ทวยคเป็นปกติเรียบร้อย บ้างวันกตรัสพนเพื่อนไม่เป็นปกติ แต่
 เจ้าองวะให้แมงสักว่าราชการสัตตชชาติอยู่ประมาณปีเศษ แมง
 สักหากกลัวเกรงแสรงแมงไม่ แสรงแมงคิดจะจับแมงสักฆ่า
 เสีย แมงสักกรทวเมอเดือน ๔ บวออกอสูรค แสรงแมงไปเฝ้า
 เจ้าองวะแล้วมาขาน จึงใช้ให้คนไปหาตัวแมงสักมาหาแสรง-

แมงต๋าน แมงสากไม่มา กลัวว่าแสรกแมงจะว่าสิ่งไรให้
 แสรกแมงมาหาแมงสากเกิด แสรกแมงโกรธ จึงเรียกข่าวไพร่
 เช่นอื่นมากจะไปจับแมงสาก ๆ รัตวกเรียกผู้คนไว้ที่บ้านพร้อม
 พวกแสรกแมงไปลงบ้านแมงสาก ๆ ก็พวกแสรกแมงได้สู้รบ
 กัน พวกแสรกแมงพากันกลับไป แสรกแมงจึงพายตรภรรยา
 ข่าวไพร่ชายหญิงประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ หนีจากเมืองรัตน-
 บระองค์จะไปอยู่เมืองเค็มปอง ไกลกับเมืององวะทาง ๕ วัน
 แสรกแมงจึงให้มองกายาอถอหนังสือลงมาแจ้งเจ้าองวะว่าแสรก
 แมงหาใดคิดร้ายต่อเจ้าองวะไม่ แมงสากคิดจะจับแสรกแมง ๆ
 จึงหนีไปอยู่เมืองเค็มปอง เจ้าองวะหาว่าสิ่งไรไม่ มองกายาอ
 ถอกลับไป มองกายาอกลับไปได้ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน ใน
 เดือน ๕ ปีระกานพศก แมงสากใหม่องกำปอ มองกระยอง
 อุดองวุ่น มองกระยอ ยันปะแยง แมงจากมไพร่ประมาณ
 ๕,๐๐๐ เศษ ยกไปรบกับแสรกแมงที่เมืองเค็มปองประมาณ
 เดือนเศษ คนพวกแมงสากซึ่งยกไปรบกับแสรกแมงถูกอาวุธ
 ล้มตายเป็นอันมาก สู้แสรกแมงไม่ได้ออกกลับไปเมือง
 องวะ แสรกแมงรวบรวมผู้คนไต่มา เมื่อเดือน ๗ ข้างขึ้น
 ก็ยกลงมาเมืององวะ คนที่อยู่นอกเมืององวะก็พากันแสรกแมง

๕๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

สิ้น แสร์กแมงยกมาตั้งอยู่ที่เมืองจกแกงใกล้เมืองอึ้งวะทาง
ครึ่งวัน เมืองจกแกงอยู่ปากน้ำเมืองอึ้งวะ แสร์กแมงเกณฑ์
คนให้เขาล้อมเมืองอึ้งวะประมาณ ๕๐,๐๐๐ เกษ ล้อมอยู่
๓ วัน กองทัพในเมืองอึ้งวะหาออกสู้รบไม่ เจ้าอึ้งวะจึงให้
พระราชาคณะซอสามาเป็นชนียาตอ กับพระราชาคณะอิก ๓ รูป
ออกไปถามแสร์กแมงว่า ยกลงมาล้อมเมืองอึ้งวะทางนี้
ปรารถนาสิ่งไร เจ้าอึ้งวะจะยอมให้ทุกสิ่ง พระราชาคณะ ๔ รูป
ก็กลับมาแจ้งราชการแก่เจ้าเมืองอึ้งวะว่า แสร์กแมงหาต้องการ
สิ่งไรไม่ จะขอแต่แมงสาบผู้เคี้ยว เจ้าอึ้งวะกลัวแสร์กแมง
จึงให้เกยวุ่นแมงคิ ประเยียงวุ่นแมงคิจกจาวนกันระยะแนวุนก
ขุนนางผู้ใหญ่จับแมงสาบจำ แล้วให้คนคุมออกไปส่งให้แสร์ก
แมง แล้วเจ้าอึ้งวะให้ขุนนางผู้ใหญ่ ๔ นาย กับมองส่วยของ
คมเอาสิ่งของบรรทุกเรือข้ามไปส่ง ให้แสร์กแมง ทเมืองจกแกง
แล้วส่งให้บอกว่าเจ้าอึ้งวะมอบเมืองให้แสร์กแมงแล้ว อย่าให้
แสร์กแมงทำอันตรายแก่เจ้าอึ้งวะเลย แสร์กแมงตั้งอยู่เมือง
จกแกงได้ประมาณเดือนเศษ แสร์กแมงจึงพาเจ้าอึ้งวะกับบุตร
ภรรยาออกมาจากเมืองจกแกง ไปตั้งอยู่เมืองตรอกมอง ใกล้
กับเมืองรัตนบุรีอึ้งวะทาง ๕ วัน บุตรหลานทั้งปวง ขุนนาง

๒ ๑ ๑
เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๕๓

ผู้ใหญ่ผู้น้อยยกตามเจ้าองวะขึ้นไปสิ้น แสร้งแมงตงอยู่เมือง
ตรอกมอญประมาณ ๔ เดือนเศษ เกิดความไข้ผู้คนล้มตาย
เป็นอนมาก เมื่อ ๓ เดือน ๑ ปรระกานพศก แสร้งแมงจงพา
เจ้าองวะกลับมาอยู่เมืองอามะระขระ หาไปอยู่เมืองรัตนขระ
องวะสร้างใหม่ไม่ บุตรหลานและชนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยยกพากัน
กลับมา แสร้งแมงมาอยู่ที่เมืองอามะระขระได้ประมาณ ๕
เดือนเศษ ก็เอาจิกกายแมงที่เป็นเจ้าองวะไปพวงเสีย เมื่อ ๓
เดือน ๖ บัจอ สัมฤทธิศก จิกกายแมงให้เรียกมองสวยตองไป
ทขานจิกกายแมง ๆ จึงว่า จิกกายแมงจะคักจับแสร้งแมงฆ่าเสีย
จะเอาขานเมืองคนให้บักจิกกายแมง เจ้าองวะให้คนทงปวง
ช่วยคักรวบรวมผู้คนได้มากน้อยเท่าใดก็ให้ทำบัญชีตามจำนวน
ครัน ๓ วันเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ จิกกายแมงกับมองสวย-
ตองสาขานทวนทขานจิกกายแมง กำหนดทงว่าเดือน ๖ แรม
๘ ค่ำให้พร้อมกัน ให้เขาสอมเรือนอามะระขระจับแสร้งแมง
ฆ่าเสีย ขงหาถน ทงกำหนดทงไม่ ๓ วันเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ
เพลาประมาณ ๔ ทุ่มเศษ พวกจิกกายแมง ๒ คนวิ่งมาออกมอง
สวยตองว่า แสร้งแมงให้บุตรคุมไพร่ประมาณ ๕,๐๐๐ เศษ

๕๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
ถอดอาวศกรบมือ เขาลอดมบ้านจักจาแมง พวกแสรวกแมงยั้งบน
คายนีลา ๔ นัค ๕ นัคแล้ว พวกนั้นเข้าในย่านพันแทงพวกจัก
จาแมงตายประมาณ ๑๐๐ เศษ แล้วจับจักจาแมงกับพรรคพวก
ไพร่ฆ่าเสีย มองส่วยตองรู้ความต้งนนักหันมา

โปรดเกล้า ฯ ให้มองส่วยตองไปอยู่คอกกระบือ

ภายหลังถูกจำคุก

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มองส่วยตองลงไปอยู่
บ้านพม่าคอกกระบือ มองส่วยตองจึงสร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์ ๑
พวกพม่าและมอญพากันนยมนคนขับถอมองส่วยตองมากกว่าเป็น
เจ้านายพม่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบความแล้ว กรวยสั่ง
ให้เอาตัวมองส่วยตองไปจำคุกไว้ ณ ที่

องค์อมทำหนังสือไปเกลยกล่อมพระยาพระเชมร

ครนมาถิง ณ เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ เจ้าเมืองไซ่ง่อน
ส่งองค์อมลงมาถิงเมืองพนมเปญ องค์เตยนกนปลุกเรอหลังจาก ๑
ให้อยู่ด้วยเจ้าหญิงเรียกว่าสำนักตาแก้ว องค์เตยนกนจึงให้
องค์อมทำหนังสือให้คนไปเกลยกล่อมพระยาพระเชมรทุกแห่ง
ทุกตำบล คนผู้ถอนหนังสือก็ไม่มีผู้ใดกลับมาสักคน

กองทัพญวนขัดสนเสบียงอาหาร

ในเดือน ๑๑ นั้นเกิดความไขว่ขวายของทัพญวน เป็น
โรคภัยไข้เจ็บ ไข้จับไข้ ไข้ฟกขวมเข็ญพังข้าง เสียไพร่พล
เป็นอันมาก เสบียงอาหารขัดสนนัก ราคาข้าวสารถึง ๑ คัด
เป็นเงินไทยถึงละ ๕ บาท เกล็ดถึงละ ๒ บาท อดควยกันทั้ง
ญวนทั้งเขมร แต่เขมรอยู่ท้าววงกเทียวหาหน่อไม้และมันกลอย
กินได้ ญวนจะไปเที่ยวหากินข้างเขมรก็มาเสีย อดเคียนกิน
จึงบอกขึ้นไปทูลเจ้าเวยกนาม เจ้าเวยกนามตอบมาว่า ให้พา
องค์อมและเจ้าหญิงไปตั้งอยู่เมืองโจวก

องเคียนกินกินยาตาย

ครั้นเดือน ๑๒ องเคียนกินจึงให้รอกายทงโรย
จิงวาและค้ายทงพมณน กวาดครวจน เขมร แหก ท่อยู่ใน
อานาจนสิ้นเชิงได้ประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ ให้ทำแพขรรทก
ข้างไป แพละ ๒ ข้างข้าง ๓ ข้างข้าง เป็นข้าง ๒๘ ข้าง
มา ๑๐๐ เศษ โคนกระบอกขรรทกแพลงลงไปเหมอนกัน
แล้วให้เรือรบข้องกินลงไปส่งทเมืองโจวก ครั้น เดือน ๑๒
แรม ๑๑ ค่ำ เวลา ๒ ยาม องเคียนกินก็พาองค์อมและเจ้าหญิง

ยกทัพลงไปเมืองโจ๊ก องเตียนกนเสียใจว่าได้รับอาสา
 ต่อเจ้าเวยคนามว่า จะคิดเอาเมืองเขมรให้เป็นสิทธิ์แก่ญวนให้
 จึงได้ ครั้นการไม่สมคะเนก็ต้องตำหนิคาทโทษ ได้ความอาย
 แก่เพื่อนชนางผู้ใหญ่ผู้น้อย อยู่ที่เมืองโจ๊กได้ ๒ วันก็กินยา
 ตายเสีย

ครั้นนั้นองท่าทาน องตาโค ได้เป็นใหญ่ จึงให้อังก
 ไปกับนักองค้อมคัมฉวน ๕,๐๐๐ คนลงไปตเมืองปาสัก เมือง
 พดพิง พระยาทศวงศ์เจ้าเมืองปาสักเห็นจะสู้รบไม่ได้ ก็ยอม
 เขาควยนักองค้อม แล้วนักองค้อมก็มาตงอยู่เมืองโจ๊กบ้าน
 เดียวกันกับเจ้าหลานผู้หญิง

ครั้นนั้นเขมรฝ่ายใต้ เมืองตรงเกรยกราช เมืองตงเขมา
 เมืองประมวลสอ เมืองอมอ เมืองมจรัก เมืองปาสัก เมือง
 พระตะพัง เป็นขององค้อม เขมรฝ่ายเหนือเป็นขององคควง

เจ้าเวยคนามจึงให้ถอกพาทะเลหะ ส้มเค็เจ้าพระยา
 พระยากลาโหม พระยาสุภาอิราช ทเอาทวชนไปจำไวเมืองเว
 ให้พันโทษ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากแล้ว
 ให้มาช่วยราชการควยนักองค้อม พาทะเลหะ ส้มเค็เจ้าพระยา
 พระยากลาโหม พระยาสุภาอิราช ก็รับอาสาว่าจะมาคิดเอาเมือง
 เขมรถวายคืนควยอบายให้จึงได้

ยันทายมาศ และเมืองโจกุกไต่ถนัด ถ้าเมืองยันทายมาศตั้ง
 ไม่ได้ ญวนเมืองโจกุกก็ระหว่าคหวนเข้า เขมรไต่ทกจะมณา
 โจทำญวนกลาแข่งชนะทนอยู่ไหนไต่ ซ่งขอเรือรบไปลาด
 ตระเวนถ่วงหลังไว้ให้ญวนพระว้าพระวังนั้น ไต่ไปรคเกล้าไปรค
 กระหม่อมให้พระอนรัักษ์โยธา เป็นแม่กองคุมกำปั่นแก้ว
 กลางสมุทร เจ้ากรมปลัดกรมอาสาจามคุมเรือขอม ๖ ลำ เรือ
 ไต่สลัก ๔ ลำ รวม ๑๐ ลำ พลนายไพร่ ๕๕๒ คน สรรพ
 ทั่วยเครื่องศาตราวุธ ให้ออกมาบรรจบกับเรือลาดตระเวนเมือง
 จันทบุรี เมืองตราดซ่งลาดตระเวนอยู่ที่เกาะกงแต่ก่อนรวมเป็น
 เรือ ๑๗ ลำ เรือพระอนรัักษ์โยธานนบรรททขาวสารกลอง
 ๕๑ เกวียน เกลือ ๘ เกวียน ๖๐ ถัง กับซองกันเล็กน้อย
 ออกมาส่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา ทั่วยจะให้พระอนรัักษ์โยธา
 ส่งทเมืองไหน ก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชามหนังสือไปถ่งพระ
 อนรัักษ์โยธาเถิด พระอนรัักษ์โยธาได้ยกจากกรุงเทพมหานคร
 เมอเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ก็อนหนังสือบอกนแล้ว ถ้าเห็น
 ว่าจะถึงยกทัพเรือเป็นทัพใหญ่ออกไปอีกทัพ ๑ ก็ไปรคเกล้า
 ไปรคกระหม่อมเกณฑ์ทัพใหญ่ ยกไปช่วยระดมกันทำเสียให้

สำเร็จ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งใจอุตสาหะพากเพียรทำ
เสียให้เสร็จราชการในชั้นเถิด จะคิดการเห็นการอย่างไรจะ
บอกเข้ามา อัยการวังฉัตรวังชอบ กลัวเหลือเกินเลย จะไป
ไปรดเกล้าไปรดกระหม่อมจัดการให้ถูกต้องตามใจเจ้าพระยาบดินทร
เดชา

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้กราบทูลถึงเรื่องถมคลองขุด

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ทราบในท้องตราแล้ว บอกเข้า
มากราบทูล ใจความว่า ช่างไปรดให้ไปถมคลองขุดนั้น ญวน
ยงตั้งค่ายรายอยู่ริมคลองถึง ๑๘ ค่าย มีคนรักษาค่ายอยู่ค่าย
ละ ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง แม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ที่จะคุมทัพ
ลงไปก็ไม่มีตัว ขอรับพระราชทานแม่ทัพยกจะยกคุมทัพลงไป
สักนาย ๑ และแม่ทัพเรือนั้น จะไปรดให้แม่ทัพใหญ่ลงไป
ช่วยตีเมืองบันทายมาศให้ได้แล้ว จะไปมาบรรจบตีค่ายขกญวน
ตามริมคลองแตกไปแล้ว จะได้ถมคลองขุดได้โดยสะดวก ที่
เมืองเขมรเดยวนชาวเกล็ดเสียบยงอาหารขดสนนิก ถ้าทัพเรือ
ยกออกไป ขอให้บรรททชาวเกล็ดเสียบยงอาหารไปส่งที่เมือง
กำปอด จะไปใครบชนไปจ่ายให้ไพร่พล แล้วจะไต่ยกไปทำ
กับญวน

เจ้าอุปราชเกณฑ์ทัพหัวเมืองตมเมืองปากโขง

ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๑ นั้นเจ้าอุปราช

พระมหาสงครามบอกลงมาว่า ไตเกณฑ์ทัพเมืองนคร เมือง

กาฬสินธุ์ เมืองสกลนคร เมืองหนองหาร ๒,๐๐๐ คน ให้

เจ้าอุปราชกับท้าวเพียบตรหลาน ๖ คน ไปทางเมืองงายทาง

๑ ให้ท้าวเถอนบุตรอน ท้าวไช้หลานอุปราช กับท้าวเพียบ

ทัพเมืองอุเทน เมืองไทรบุรี เมืองสกล เมืองแสน รวมคน

๓,๓๐๐ คน ยกไปทางเมืองกะปองทาง ๑ พระประทมท้าว

เจ้าเมืองหนองคายคุมทัพเมืองหนองคาย เมืองภูเวียง เมือง

มุกดาหาร รวมคน ๒,๐๐๐ คน ยกไปทางเมืองรายทาง ๑

ท้าวเหม็น ท้าวเรต บุตรเจ้าอุปราชคุมทัพเมืองเขมราฐ เมือง

ชลบท เป็นคน ๓,๐๐๐ คน รวม ๔ ทัพ เป็น ๑๓,๐๐๐

คน จึงให้พระมหาสงครามอุบายรักษาเมืองนครพนม เมื่อวัน

เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ไตยกข้ามแม่น้ำโขงไปเข้าตมเมืองวง

เมืองตะโปน เมืองพน เมืองระนอง เมืองเซียงรม เมืองผาขี้

ไม่สู้รบ หนีเข้าป่าไปสิ้น แต่งคนไปเที่ยวกวาดครอบครัว ก็

ถูกปืนและหน่าใบ กองทัพล้มตายหลายคน เกล็ดกล่อมมาไว้

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ข้าง จั้มมาได้ข้าง เป็นครัว ๑,๑๗๗ คน ซ้าง ๒๐ ซ้าง ครั้น
 จะกวาดต่อไป ครัวก็หนีไปอยู่แคว้นญวนสิ้น ไ้จุดเผาบ้านเรือน
 เสียหมด ทรงทราบแล้วจึงไ้มีมตราตอขงไปว่าเจ้าอุปราช
 ขจรหลานรัชอาสาชงไปว่า จะเกลยกกล่อมกวาด ครัวฟากโขง
 ตะวันออกมาให้สนชั่ง ขนไปกระเถอนที่ผู้คนไ้ถึง ๑๐,๐๐๐
 เคษ ไปตักครัวไ้แต่ ๑,๐๐๐ เคษ ไม่สมควรแก่ทัพใหญ่
 ไ้ทรงรออยู่ทำเป็นการบ้ ถ้าครัวออกมาตงบ้านเรือนทำไ้ไรนา
 ไ้ก็คอยจับให้สนชั่ง อย่าไ้ให้ตงตคเป็นทางเสียบงอาหารญวน
 อยู่ไ้

เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพเรือ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงมีใบบอกเข้ามาว่า จะไปรค
 ไ้ส่งเสียบงอาหารทเมองกำปอก ก็ระแต่งให้นายทัพนายกอง
 มารบขงไป และการทว่าจะไปถมคตงขตนั้น เจ้าพระยา
 บดินทรเดชาบ้วยเป็นไชยจับ ไ้ให้คนเหยนอาเจยนแน่นหน้าอก
 รัชพระราชทานอาหารไ้วันละ ๑ ซ้อน ๒ ซ้อน ขอเจ้าพระยา
 ยมราชออกไปจะไ้ค้คุณทัพใหญ่ แล้วจะไ้ให้พระองค์ดวง พระ
 พรหมวรวิภังค์ไปค้วย ไ้ไ้ทรงทราบจึงไ้ไปรคไ้ให้เจ้าพระยา

ยมราชยกออกไปลงเมืองพนมเปญ เมื่อ ๓ เดือน ๓ ข้างขึ้น ได้
 มีตราให้เจ้าพระยาขอมราชรถออกไป โจความว่า ทพเรือนนี้จะ
 ไปรศให้สมเด็จพระเจ้าองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์
 กษัตริย์ไวยวรนารถ เป็นทัพใหญ่ ยกออกไปตีเมืองบันทายมาศ
 ไว้ ญวนจะไต่พะว่าพะวัง ทพบกจึงจะไต่ถมคลองไต่สะคว
 กำหนดทัพเรือจะไต่ยกไป ๓ ๖๓ ๓๓ ๑๓ คำ
 เป็นแน่ จึงไปรศเกล้าไปรศกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าองยา
 เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นแม่ทัพใหญ่ ให้
 กษัตริย์ไวยวรนารถ เป็นแม่ทัพหน้าไปช่วยเรือกำปั่นเทพโกสินทร์
 สมเด็จพระเจ้าองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรง
 กำปั่นพทธานาจ นายทัพนายกองไปเรือกำปั่นราชฤทธิวิทยาคม
 อุดมเดช เรือขอมยกหล่น มีจฉาณ บรรทุกข้าวสาร ๖๐๐
 เกวียน เกลือ ๑๕๐ เกวียน ไปส่งที่เมืองกำปอต ให้จ่าย
 ไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาพวกทัพยกด้วย ให้พระยาอภัยพิ
 คุมทัพห้วงเมืองตะวันออก ๕ ห้วงเมือง เป็นคน ๓,๐๐๐ เข้า
 กระบวนทัพหลวง เป็นคน ๕,๐๐๐ เศษ ทัพหลวงไต่ยกไป
 เมื่อ ๓ ๖๓ ๓๓ ๑๓ คำ

เจ้าพระยายมราชคุมกองทัพไปตั้งค่ายที่เขาเชิงกะชุม

ฝ่ายทัพบก เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดให้เจ้าพระยายมราช
 พระองค์ดวง พระพรหมบริรักษ์ นายทัพนายกองคุมคน
 ไทยเขมรลาวโคราชเขมรป่าดงรวม ๑๑,๘๐๐ คน ยกลง
 ไปคลองชุกใหม่ ไต่ตั้งค่ายครวทเขาเชิงกะชุมเรียงกันไป ๑๐
 ค่าย ห่างค่ายฉนวนประมาณ ๖๐ เส้น แล้วให้ทำค่ายตั้ง
 ประชิดเข้าไปหาค่ายพระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาทพ หลวง
 ฤทธิเดช จมนอนทรเส่นาค่าย ๑ พระยาพิไชยสงคราม พระ
 องค์แก้ว พระยานครเสียมราชู พระยาเส่นาราชกเสนทรค้าย ๑
 พระพรหมบริรักษ์ พระกำแหงมहिมา เมืองกระขันทรรค้าย ๑
 พระนรินทร์โยธา พระยามหาเส่นาค่าย ๑ พระยายกกระขัตร์
 เมืองนครราชสีมาค่าย ๑ ให้พุนดินทำเป็นข้อมขนทุกค่าย
 เมอขณะตั้งค่ายกับพุนสนามเพลารทำข้อมขมยูนน ฉนวนยิงปืนใหญ่
 กราดไว้อายตงแต่เดือน ๕ ขน ๖ ค่ำ จนถึงเดือน ๕ ขน
 ๑๐ ค่ำจึงแล้ว ไต่เอาขมขนข้อมยิงไปในค่ายฉนวน ฉนวนก็ยิงโต้
 ตอบกันอยู่เสมอกว่าวัน

กองทัพเรือไทยเผาค่ายญวน

ฝ่ายทัพเรือเสด็จออกไปถึงเมืองจันทบุรีแล้ว ได้จัดให้พระ
 ยາอภัยพิพิธ พระยาราชวงษ์สัน พระยาพิไชยรณฤทธิ พระอน
 รัทษโยธา พระราชรินทร์ ยกถ่วงหน้าลงไปก่อน ถึงช่อง
 กระบือ ณ เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ พยเรือลาดตระเวนญวน ๗ ลำ
 ได้สู้รบยิงกัน เรือรบลาดตระเวนถอยหนีไปเมืองบันทายมาศ
 พระยาพิไชยรณฤทธิ พระยาราชวงษ์สัน พระอนรัทษโยธา ไป
 ตีค่ายเกาะโทก ไม่เห็นมีผู้คน มีแต่รูปหิน ๓๐๐ เศษ จึง
 เผาค่ายเสีย พระยาอภัยพิพิธ พระราชรินทร์ ลงเรือยกหล่น
 มีจนาณ ไปส่งข่าวสารส่งเกลอทเมืองกำปอด ทพหลวงก็เสด็จ
 ตามไปทอดสมออยู่ที่เกาะกะทะควา อายญวนกองทัพเรือ ๗ ลำ
 ไปถึงเมืองบันทายมาศ ก็บอกแก่องคมนตรี องคมนตรีออกไปถึง
 เมืองโจ๊ก อองตาโคกให้กองทัพมาช่วยรักษาเมืองบันทายมาศ
 และรักษาค่ายรายทางคลองชดด้วย

ฝ่ายทัพเรือจรรยสังไหจมนไวยวรรณฤ จิตนายทัพนาย
 กองเขาคเมืองบันทายมาศ ให้พระยาอภัยพิพิธ พระราชรินทร์
 พระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี คนทัพเมืองจันทบุรี เมือง
 ตราด เมืองระยอง ๖๐๐ คน พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนา

อนชิตเจ้าเมืองกำปอตคมเขมร ๒,๐๐๐ เศษ เขาค่ายฉนวน
ทเขาโกนอมแตกฉเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ไ้เฝ้าค่ายเสียม

เอาท่นใหญ่ชนยอดเขายิงเข้าไปในเมืองบันทายมาศ

จมนไวยวรรณารถให้ยกทัพเรือทัพบกเข้าประชิดค่ายฉนวน
ฝ่ายทัพเรือ จมนไวยวรรณารถก็ให้พระยาราชวังสัน

คุมทัพเรือ ยกเข้ามาประชิดข้อมปากน้ำเมืองบันทายมาศ

เมืองบันทายมาศก็ให้พระยาพิไชยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา

พระนเรนทรโกษา ยกขึ้นไปประชิดค่ายขังกาฉนวนห่างหอลำผ

แต่ฉเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ระดมยิงบันรบกัฉนวนพร้อม

กันทั้งทัพบกทัพเรือ จมนไวยวรรณารถเห็นว่าทัพบกทัพเรือรบ

ฉนวนอยู่ถึง ๖ วัน ๗ วัน ฉนวนก็ยังยิงบันไ้ค้คอบอยู่เสมอ จึงให้

เจ้าเมืองเขมรนายไพร่ ๒๐๐ คน ไ้ยกำกัฉยกข้ามไปชนบก

ค้คทางเขาการายโคงอีกทาง ๑ เรือรบฝ่ายฉนวนจศทรายอยู่

ลำคลอง ๓๐๐-๔๐๐ ลำ แล้วเรือเหล่านั้นถอยไป ยังอยู่

ประมาณ ๒๐ ลำ ๓๐ ลำ แล้วของพระยาไ้ไทยธรรมราช

จับไ้ฉนวนมาคน ๑ ไ้ถามฉนวนให้การว่าเจ้าเมืองบันทายมาศ

มีหนังสือไปดองเจ้าเมืองไช้จอน ขอกองทัพเมืองไช้จอนมาช่วย
ให้ทันท่วงที พระยาอภัยธรรมราชจึงนำขอความนเรนจน
ไวยวรรณารถ จมนไวยวรรณารถไต่ทราญแล้วจึงถอยเรือไปเฝ้า
ในย่น นักขำบุตรพระยาธรรมมาเตโช มีครรถวยพระ
องค์ดวง สมภพบุตรชายคน ๑ ชื่อว่าองค์ดวง

พ. ศ. ๒๓๘๕

หนังสือบอกจมนไวยวรรณารถ

ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องถอยทัพเรือ

ลัทธิราช ๑๒๐๔ ขบาลจตุมาศก เป็นขย ๑๘ จมนไวย-
วรรณารถ กลีบเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรม
ขุนอิศเรศรังสรรค์ทศกัณฐ์ทศกัณฐ์ทศกัณฐ์ทศกัณฐ์ทศกัณฐ์
ไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้รู้ความว่าจะต้องล่าถอยไป

ครน ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ จมนไวยวรรณารถ
ไต่ทำหนังสือบอกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาใจความว่า ด้วย
ข้าพเจ้าบอกขณมาแต่ก่อนว่า ไต่ถอยกองทัพพระยาพิไชยบรรณฤทธิ
พระอนุรักษโยธา ซงชนไปทำทางบกทางหอล้ำถอนบนถอนคน
ลงมาประจำเรือ เข้าไปหนุนกองทัพพระยาราชวังสน บัดปากน้ำ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

เมืองขึ้นทวายมาค้ำให้แนหน้าชน ญวนยกมาจะไ้สู้รบเต็มมือ
 แจงอยู่ในหนังสือบอกกันแล้ว บัดนี้พระยาราชวงส์น พระยา
 พิไชยรณฤทธิ พระพรหมนิบาล พระอนุรักษโยธา พระนเรนทร
 โกษา พระอินทรธำมาศ พระปลัดเมืองสมุทรปราการทอดอยู่ที่
 แหลมหรือลำย ข้าพเจ้ากลับไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้านงยาเธอ
 เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ปกรักษาราชการ ข้าพเจ้ามาถงเกาะ
 กะทะคว่ำที่เสด็จประทับอยู่ ณ เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลา ๒
 ยามเศษรับสั่งว่าการซึ่งจะทำเมืองขึ้นทวายมาค้ำ อ้ายญวนก็เพิ่ม
 เต็มมารักษาบ้านเมืองมั่นคง การเป็นปลายมรสุมสันทอยแล้ว
 เคยวนลมตะวันตกกพตกลงมา จะรวงรออยู่ชานกเรือรบเรือไล่
 ของหลวงงอกออกมามาก จะขยเียนเสียด้วยคลื่นลม จะเสด็จกลับ
 เข้าไปคอยท่าเรือนายทัพนายกองอยู่เมืองกะพงโสม ให้ข้าพเจ้า
 จดส่งข่าวส่งเกลือกทเมืองกาปอดก่อน เมื่อลมตะวันตกพตกลง
 หนักมา เรือรบเรือไล่จะทอดที่นอนไม่ไ้ จึงให้นายทัพนายกอง
 เลิกถอยกองทัพตามเสด็จเข้าไป ครั้น ณ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ
 เวลาเช้ามคค ส้มเด็จพระเจ้านงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศ
 รังสรรค์ เสด็จกลับเข้าไปด้วยเรือกำปั่นน่วยยามคค เรือรบไล่

๑. อังคารที่ ๒๒ มีนาคม ๒. พุทธศักราชที่ ๑ เมษายน

เรือคาย ข้ำในกรมกัตามเสด็จเข้าไปสิ้น และเมื่อณ เดือน ๕
 ขุน ๑๒ คำ ข้ำพเจ้าให้ขุนอักษรสุมบัต เสมียนตรากรมพระ
 ราชวังบวรสถานมงคล เข้าไปเมืองกำปอก ขุนไปสัยทัพ
 พระยาอภัยพิพิช ขุนอักษรสุมบัต เสมียนตราใช้คนมาแจ้งความว่า
 พระยาอภัยพิพิชถอยมาตั้งอยู่ค้ำยล้าภู ให้พระเทพสงครามปลัด
 เมืองจันทบุรี พระทุกขราษฎร์ไพร่ ๕๐๐ คน อยู่รักษาค้ำย
 เขาลกสอ ให้พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาอินชิต เจ้าเมือง
 กำปอกคุมเขมร ๑,๒๐๐ คนตั้งอยู่เขามะมี ค้ำยโกนทมของ
 อ้ายฉนวนนพระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาอินชิต เขมรเผาเสีย
 แล้ว ครน ๕ เดือน ๕ แรม ๑ ค่ำ ข้ำพเจ้ากับพระยาราช
 วังสันถลยออกมากว่า กองทัพเรือทอชบัตปากน้ำเมืองบนทายมาค
 อยทแหลมหรือล้าผ ครน ๕ เดือน ๕ ขุน ๑๓ คำ ลมสลลาตัน
 ตะวันตกพดกกลาคณใหญ่ เรือรบทอชอยู่ไม่ได้ จึงแล่นก้าว
 ออกมาบังลมอยู่ทเกาะสี เกาะห้า ลมตะวันตกกยงพดกกลาเป็น
 พายฝนมาจนเดือน ๕ ขุน ๑๕ คำ ทเกาะสี เกาะห้า ไมม
 บอนาจรบประทาน จึงถอยกองทัพออกมาทอชบังลมอยู่ทเกาะ
 โตกตรงหน้าเมืองบนทายมาคเป็นทมนาจค และถอยชงถอยกองทัพ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๖๕

ทพออกมาให้ห่างเมืองขันทายมาศ เพราะเหตุคลื่นลมพกตงน
พระราชอาชญาไม่พินเกล้าพินกระหม่อม แต่เคยขวนขงเป็นตน
มรสุมลมสลาคันตะวันตกอยู่ลมตะวันตกยังพัดไม่ย่นประต เมื่อ
แปรเป็นลมสำเภาเมื่อไรก็จะกลับเข้าไปตเมืองขันทายมาศอก ให้
อ้ายฉวนพระว่าพระวังอย่าให้ถอยกองทัพชนไปช่วยกันรักษาคลอง
ชุก คงจะให้กองทัพเจ้าพระยายมราช พระพรหมบริรักษ์ กระทำ
สู้รบกับฉวน ถมคลองชุกให้ถนบก เมอลมตะวันตกพดขย่นประตเข้า
แล้ว การทัพเจ้าพระยายมราช พระพรหมบริรักษ์ ยงทำไม่
สำเร็จ เรอรบทนคลื่นลมอยู่มีไต่จะถอยเข้าพักอยู่ในคลองเมือง
กำปอต ปากคลองนาคน นาชนมาลิก ๒ คือกคยเคษ เรอรบ
เข้าไม่ไต่จะถอยแอบขงอยู่ทเกาะโตก การจะอยู่ช่าเรอรบจะ
ซำรตลง ทจะอาศัยซ่มแซมมกไม่ม ขำพเจ้าปรักษาพรอมกัน
เห็นว่ากองทัพยกออกมาครงนการไม่สำเร็จ จะเลิกถอนกองทัพ
เข้าไป พระราชอาชญาไม่พินเกล้าพินกระหม่อม ถ้าการไม่
สำเร็จจวนมรสุมลมตะวันตกพดกลำชนแล้ว ขอรบพระราชทาน
ถอยกองทัพเข้ามาขงซ่มแซมเรอรบเรือไล่อยู่ทเมืองจันทบูร
เมื่อสิ้นเทศกาลลมตะวันตกแล้ว จะนิตหมวยยกกองทัพออกมา
ทำการฉลองพระเศษพระคุณให้สำเร็จให้จงได้

กองทัพไทยแตกที่เมืองโจ๊ก

ฝ่ายญวนที่มองบนทลายมาศเห็นกองทัพเล็กไปหมดแล้ว
ก็ยกไปช่วยทัพโจ๊ก สัมทบกันเขาคทัพเจ้าพระยายมราชและ
พระพรหมบรรณิษ พระองค์ดวงซ่งทงค่ายประชิดอยู่ ณ เตอน ๕
แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้ามีรบกันอยู่จนสว่าง ทัพไทยแตก ทัพ
แตกครงนนเสียพระยาอภัยสังครามคน ๑ เสียพระองค์แก้ว
เขมรคน ๑ พระยาพระเขมรก็เสียหลายนาย เสียนายแสง
มหาตเล็กบุตรเจ้าพระยายมราชคน ๑ ตัวเจ้าพระยายมราชนั้นถูก
ปืนที่หน้าอกกระสุนปืนหมุดคมเสื่อหอยชยจึงรวาถูกปืน หลวงรักษา
เทพเจ้ากรมพระตำรวจสันมชายในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
หขาดมาทง ๒ ข้าง ประค้ำทงทคลองคอหักหายไปด้วย หลวง
รักษาเทพแตกตัวว่าหนีไม่พนักลงนอนอยู่กบศพ ญวนคิดว่าตาย
ก็ถอดเอาประค้ำทงทคลองคอ ตักแต่ใบห้ไป

ความเรื่องนถาจะมค้ำถามเข้ามาว่า ทำไมญวนจึงไม่ตัก
เอาศีรษะไปเอาขำเห็นใจความชอบ

แก้วว่า ศีรษะแก่ลานไม่มผมจะถอหวไป ถาคงนนจะแก่
เอาเสื่อและผ้าทศวหือเอาศีรษะไปไม่ได้หรือ ตอบว่า ไม่ถึงท

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๗๑

ตายอย่าง ๑ หรือฉนวนจับไต่จะคัตไต่หุปล้อยมาประจันกัไม่
ค้ำทว่าทำตายนั้นไม่จริง ทพแตกครบนฉนวนกัไม่คึดตาม ถ้า
คึดตามชาเตมแล้วกเห็นจะตายมาก

ฝ่ายองเตยนเลอกแม่ทพโจฎกคัทพไทยแตกไป ไต่บน
เครื่องศาตราวุธ ทรวจไต่บนคาศีลา ๑๐๕ กระจบอก บน
กระจสนคน ๔ นว ๕ นว ๘ กระจบอก บนหามแล่น ๑๐ กระจบอก
คายนาวเล่ม ๑ พร้าประภัยเล่ม ๑ ไปอวกกของค้อมทเมอง
โจฎกแล้วบอกรองค้อมว่า นายทพไทยตาย ขุนนางตาย ๗ คน
ไพร่ตาย ๒๐๐ เศษ กองทพฉนวนตาย องไทย ๒
ไพร่ ๑๐๐ เศษ ช่างถูกบนตายช่าง ๑

ฝ่ายเจ้าพระยาบรมราช พระองค์ดวง พระพรหมบรรณ
แตกไปถงเมองพนมเบญ

ลำเลียงข้าวเกลือส่งเมืองกำปอด

เมือเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาออก
ขัอราชการเข้ามา จมนไวยวรรณารออยู่กำกบ พระยาอภัยพิพิ
พระราชนทร ส่งข้าวเกลือทเมองกำปอด ขนลำเลียงควยเรือ
เล็กส่งขนไป ไต่ข้าวสาร ๒๘๘ เกวบน ๒๘ ถึง ข้าวคัง

๗๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ๑๖๗ ถึง เกิด ๗๗ เกวียน ๒ ถึง ผาเม็กงา ผาเขยว
 คราม ๔,๗๘๐ ผืน ครนจะส่งข้าวเกลล่อค้อไปอ๊กให้สันจำนวน
 เห็นจะชานก กเล็กกลบเขามาเมืองจันทบุรี แลวกตามเสด็จ
 พระเจ้านองยาเธอ เจ้าพากรมชนอัครวงษ์รศรคเขามา
 ฅกรงเทพมหานคร การทมพระราชประสงค์จะให้ถมคลอง
 ขุดนกกเขนอนไม่สำเร็จ

เกิดจันทวเหยชนทเมืองนครชัยศรีและสาครบุรี

ครนมาถง ฅเกอน ๖ ขางชน เกิดจวเหยชนทเมือง
 นครชัยศรีและแขวงเมืองสาครบุรี ๓ พวก ๑ อายจันคิม
 พวก ๑ อายจันเฮย พวก ๑ อายจันเขยว ซึ่งเบนทชนนวิตร
 ภกต นายอ้าเมืองสาครบุรี มฝคนเขาควเหยควยประมาณพวก
 ละ ๑,๐๐๐ เศษ จึงไปรคให้พระสมบัตวานิช หลวงเทพ
 ภกต กยหวหมนตารวจออกไปขยอายจันคิมกยจันเขยวซึ่งเบน
 ชนนวิตรภกตเข้ามา ไปรคให้ล้งพระราชอาชญาจำคกไว้ แต่
 จันเฮยนหนไปไต และพวกจันทวเหยกกาเวบชนเบนโจรฝราย
 ปลนเรอนทเรือลูกค้าเบนหลายราย ไตชำระยกใหญ่ครงนกก
 คราวหนง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา

ให้เจ้าพระยายมราชคุมคนไปสร้างเมืองทอติงกาไชย

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาคงอยู่ที่เมืองพนมเปญ ชักสน
 ครัวเสียบของอาหารคึกจะกลบเข้ามาอยู่ที่เมืองทอติงกาไชย แต่
 เห็นว่าที่เมืองพนมเปญนั้นจะทิ้งเสียมิได้ กลวญวนจะยกทัพเรือ
 ขึ้นมาตงอโยก จึงให้เรือคายญวนตักแก่งโรงบันโรงเรือของ
 ญวนเสีย แล้วตงคายใหม่หันหน้าลงไปข้างแม่น้ำอก ๔ ค่าย
 ที่โพธิ์พระบาท บ้านองค์จันทร์ ทาชน ๒ ค่าย เถาะที่ให้ลาว
 นครราชสีมา ๕,๐๐๐ เขมร ๓,๐๐๐ รักษายู่ ครั้นณ
 เดือน ๗ ให้เจ้าพระยายมราชนายทัพนายกองที่แตกญวนมา
 คุมคน ๓,๐๐๐ คนไปทำเมืองให้พระองค์ดวงทอติงกาไชย
 ทนเรียกว่าคลองพระยาภา ยาว ๑๔ เส้น กว้าง ๑๑ เส้น
 พนดินชนเป็นขอม ๖ ขอม

ทรงกรวเจ้าพระยายมราชและนายทัพนายกอง

ครั้นมาถึงเดือน ๘ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่า
 ที่เมืองเขมรไม่ได้ทำไรรามาถึง ๒ ปีแล้ว ชักสนด้วยเสียบของ
 อาหาร ราษฎรและพระภิกษุสามเณรพากันออกไปตั้งอยู่ในป่า
 หาหน่อไม้มันกลอยรับประทาน คนในกองทัพก็อดอยากชวตโซ

ล้มตายลง ๑,๐๐๐ เศษ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้ข้าหลวง
 ขนไปซื้อข้าวแขวงเมืองลาวยังไม่กลับมา มีความเป็นหลาย
 ประการ จึงโปรดให้ตอบไปว่า ไท่ทรงกระเนการทรายอยู่แล้ว
 ว่าไพร่พลจะอดอยากด้วยตราครุฑมาหลายปี ทพเรือยกไปเมือง
 บนทวายมาศึกไต่พระราชทานข้าวสาร ๘๘๓ เกวียน ๕๕ ถึง
 เกลือ ๑๖๐ เกวียน ๕๐ ถึง ให้ออกไปส่งที่เมืองกำปอด
 กองทัพเรือส่งชาวเกลือเข้าไปที่เมืองกำปอดทุกห้าไต่ครั้งไม่ พา
 เขาชาวเกลือกลับคืนเข้าไปกรุงเทพมหานคร แล้วแก้ตัวว่าไม่มี
 เรือเล็กจะลำเลียงเข้าไปในปากน้ำเมืองกำปอด การทยกลงไป
 ก็ไม่ไต่คนหมายให้พร้อมกันไปทำก็ไต่เป็นราชการไต่ ตนชาว
 คราวเล็กถอนเสียก่อนกองทัพยกยงเข้าประชิดคิณฑินอยู่ ฝ่าย
 ทพยกไพร่พลล้มมาก จะคิดอ่านวิปริตกระทำแก่อ้วนประการไต่
 ก็ไม่ทำ คังเกอ ๆ อยู่ไต่เป็นการ เหมือนจะคอยแตกคอยวง
 เล่นสนุก ไต่ระวังรักษาตัว หมั้นประมาทต่อการศึกสงคราม
 เจ้าพระยามรราชเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ทั้งอายุก็มากแล้ว เขากว่า
 ตระกูลสุริยวงศ์เป็นข้าหลวงเดิมไต่ไร้เท่าทนก็ขอยายความคิด
 ญวน จนกองทัพญวนยกมาไต่ไร้ตัวจึงเสียทกขญวนจนขยขย
 ถ้าไต่มีความประมาทไร้เท่าทนชนเชิงญวนอยู่แล้ว ถึงญวนจะยก
 มามากสักเท่าไต่ ๆ กิต กองทัพอยู่ในค่ายไต่เปรียบญวน บน

ใหญ่ขึ้นนอกกรม ถึงฉนวนจะมอทธิฤทธิเหมือนรพลขุนแผนก็เอา
 เดก ข้ายฉนวนก็คงจะล้มตายด้วยเครื่องศาตราวุธพอ ๆ อยู่ น
 พากันเสยทข้ายฉนวนขยเย็น ครองจะให้ไปส่งข่าวทเมองกำปอก
 ไปมายากเกลือกจะไม่เป็นการงาน ทรงเช็ดศคชัญญานายทัพ
 นายกองเสยแล้ว ถ้าไต่สั่งแต่เพียงเมองกะพงโสมค้อยไกล ๆ
 กลิ่นอจจาระขี้ส้ววะฉนวนเข้ามา พอจะกดชให้เอาข่าวเกลือกออก
 ไปส่งลองคตามขญตามกรวมอกสักครวงหนง บคนไต่สั่งสำเนา
 หนงสอพระยาอภัยพิพิ วิจิตรพนธพงศาขัญญาโองโหงพราย
 กระจายผลต* แมทพรเอหวเมองออกมาก็ให้เจ้าพระยาขยทินทร
 เตศา คูลศคชัญญาควย

เจ้าเวียดนามไห้เกลยกล่อมพระยาพระเชมร

ฝ่ายพาทะเลหะ ส้มเตจเจ้าพระยา พระยาขลาโหม ซึ่ง
 รัชอาสาเจ้าเวียดนามมานน กพาองค่อมลงมาตงอยทคายกะพง
 กระสัง แล้วกทาหนงสอมาเกลยกล่อมพระยาพระเชมรทขย
 พวกพองตง ๑๒ ฉยบ พระยาพระเชมรก็เกบเอาหนงสอนน
 มาให้พระองค์ควงหมต ห้ามผู้ใดไปเข้าควยไม่ แล้วกกลับไป
 ตงอยทเมองโจฎกตงเก่า

* เป็นข้อความที่เขียนด้วยกำลังกริ้ว จึงได้มีด้อยคำสนุกสนานเช่นนั้น

ในเดือน ๘ นั้น กองลาดตระเวนเมืองไทรโยก เมือง
 อภัยธานี เมืองตาก ออกไปสืบราชการเมืองเมะท่าเลิมกลับ
 เขามาได้ความว่า ทเมืององวะหวมเมืองชนกขมเมืององวะเกด
 ใช้ขังผู้คนล้มตายมาก ใช้ขนนเขนมาถึงเมืองเมะท่าเลิม
 อิงกฤษเจ้าเมืองเมะท่าเลิมกหนไปอยทเมืองบงกลา เจ้าองวะ
 ว่าจะลงมาหลอระฆังทเมืองย่างกุงกไม่ไคมา

ครนมาถึง ๗ วันศุกรเดือน ๘ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๙

พระราชกำหนดไปก่อพระฤกษ์พระปรารังควคอรณราชวราราม ณ
 วันศุกรเดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ เวลาเที่ยง พระสังฆราช (ก่อน)
 วมหาธาตุคตขันย

ดาวหางขน

ในเดือน ๑๐ ขกาลนนเกิดดาวหางขนทิศตะวันตก พอ
 เวลาพลบเห็นเป็นลำใหญ่ตั้งแต่อากาศลงมาถึงพนแผ่นดิน คน
 ทงหลายพากันตกใจด้วยไม่เคยพบไม่เคยเห็นว่าเป็นอะไร ครน
 หลายวันไป หางนสนขนไปทุกท สองกลองดูเห็นเม็คดาวท
 ันหาง เม็คดาวอยู่ข้างหรคหางไปข้างทิศทักษิณ จึงไครู้ว่า
 เป็นดาวหาง ดาวนนูเทินห่างพระอาทิตย์ออกไป หางสนเขาไป

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๓๓

ทลระน้อยประมาณเดือนเศษคงอยู่แต่ดวงดาวเท่านั้น ผึ้งเขา
เรียกว่าดาวไฟ เกิดชนเมื่อใดฝนมักจะแล้ง

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครน ฅ วนอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ เจ้าพระยา
บดินทรเดชาขอกเข้ามาว่า ให้เขมรลงไปสืบราชการทเมือง
ไพรกระบาทต่อแดนเมืองโจ๊ก นายโสม นายมา นายหงษ์
กลบเขามาถึงเมืองออกงญาไชยแจ้งว่า ลงไปถึงคลองข่งเป็นไต
ค้ายกระพงกระส่งฝั่งตะวันออก เห็นญวนมาเรือออกจากตลาด
หน้าเมืองโจ๊ก พายมา ๒ คน นายมา นายโสม นายหงษ์
รู้จักชื่อ ชอฮายทง ฮายเกอ ไต่เรียกเข้ามาพทกัน นายโสม
นายมา นายหงษ์ ถามว่าองค์อมช่วยหายแล้วหรือยัง ฮายทง
ฮายเกอชอฮว่าหายแล้ว เมื่อพาทะเลหะ ส้มเต็งเจ้าพระยา
พระยาปลาโหมชนมา ฅ ค่ายจะโรยตามา องค์อมก็มาควย
แล้วฮายทงฮายเกอชอฮว่า องค์จันทรลนขนคมไพร่เมืองบน
เทวรา ๓,๐๐๐ แล้วเกณฑ์คนหัวเมืองแถบนี้ไต่ชก ๗,๐๐๐
รวมเป็นคน ๑๐,๐๐๐ มาถึงเมืองโจ๊ก ฅ เดือน ๓ ว่าจะยก
ลงมาตเมืองเขมรให้แก่องค์อม แล้วเจ้าเมืองเวียงตนามเกณฑ์

๑๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

ทัพเมืองเวียงมาเพิ่มอกเป็นอนมาก มาถึงเมืองไซ่ง่อนแล้ว พอ
เกิดไข้ชงชุน พวกกองทัพที่มาอยู่เมืองโจ๊ก กองทัพอยู่เมือง
ไซ่ง่อน นายทัพนายกองไพร่พลล้มตายเป็นอนมาก กองทัพ
ญวนกรงร่อย ฝ่ายทัพเมืองเวเกิดกบฏที่เมืองตงเกยชุน เจ้า
เวยกนามมีหนังสือลงมาว่า ให้ถอนกองทัพที่ยกลงมานกลับ
ไป การที่ญวนจะทำแก่เมืองเขมรให้แก่ของคอมันสงขอยู่
ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร พระภิกษุลังกาเข้ามาอยู่ไต่ไป
นมัสการพระเจ้าอยู่หัวในกรุงเทพมหานคร นอกกรุงเทพ
มหานครทั่วแล้ว หาโอกาสที่จะทูลลากไม่ได้ รอมายัง ๒ ปี

มีพระราชปฏิสันถารกับพระสงฆ์ลังกา

ครั้นเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินพระราชทานพระปฏิสันถารทวศวรรณวงศ์ พระสงฆ์
ลังกาไต่ไปอยู่ในที่ประชุมพร้อมกันด้วย มีพระราชปฏิสันถาร
ปราศรัยไต่ถามพระสงฆ์ลังกาโดยสมควร พระสงฆ์ลังกาถวาย
พระพรว่า จะขอพึ่งพระบารมีให้ไต่กลับไปโดยสะดวก จึงทรง
พระราชดำริว่า จะให้พระภิกษุโดยสารเรือลูกค้าไปก็ยังไม่สบาย
เพราะเป็นลทธิต่างกัน ถ้าไต่ไปก็ยากขึ้นกรุงเทพมหานครเห็น

จะได้ความสขสมควร อนึ่งเล่า ข้าราชการพระพุทธานุชาใน
 เกาะลังกานานแล้ว หาได้ทรงสขขไม่ ถ้าหากว่าพระพุท
 ธานุชาขยังขคคคอยู่ พระสงฆ์ขขโนนจะมา พระสงฆ์ขขนจะ
 ไปให้ขเป็นสมณไมตรี ขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข
 จะสมควรหนักหนา ขขขขขขว่า พระลังกาจะกลับไปก็ไปเถ
 ใหไปขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข
 เมืองขขขขข อนึ่งพระสงฆ์ไทยของคโศทมศรททททจะไปมนัสการ
 พระเจดขและสขขขขขพระพุทธานุชาขข ก็ให้ไปโดยขรารณ
 แล้วให้ขมขขขขสขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข
 ขขขขขข จะได้ขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข

เจ้าเมืองสิงคโปร์ตอบหนังสือเจ้าพระยาพระคลัง

ครน ฅ วนอาทศขเคอน ๑๑ แรม ๑๑ คานน มีสเทอ
 ขอนาเจ้าเมืองสิงคโปร์ ผากหนังสือแขกมาถงเจ้าพระยาพระคลัง
 ขขข ๑ ขใจความว่า ได้รับหนังสือขขขขขขขขขขขขขขขขข
 พฤทศขขเคอน ๒ แรม ๑๑ คข ขผลตรคค ขความในหนังสือ
 นนว่า สขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข
 มารกษาเมืองไทรตามเคม แล้วขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขขข

๑. วันที่ ๒๖ มกราคม

๘๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ว่าทวยการเมืองไทรเสียชื่อ ๑ ข้าพเจ้าไต่ฝักหนงส์ไปถ้ง
 เจ้าเมืองขงกลาแล้ว เจ้าเมืองขงกลาตั้งให้ข้าพเจ้าทำหนงส์
 มาถ้ง ท่านว่า ทจะยกหนงส์สัญญาชื่อ ๑๓ นนก็ให้ยกเสีย
 แต่ให้มความแทนชื่อ ๑๓ ลงใหม่ว่า อังกฤษสัญญาขั้ไทยว่า
 อังกฤษไม่อยากไต่เมืองไทรและจะไม่ยกไปตีเมืองไทร แล้ว
 สัญญาว่าจะไม่ให้พวกเจ้าเมืองไทรเก่า ซึ่งเป็นคนร้ายทำวุ่นวาย
 ในเมืองไทรและเมืองอื่น ๆ ทชนแก่เมืองไทยค่อไปไต่ จะไม่
 ใให้อาศัยอยู่ทเมืองเกาะหมาก เมืองเประ เมืองสะลังอ และ
 เมืองพม่าซึ่งเป็นของอังกฤษแห่งใด ๆ คิดจะจกให้ไปเสียเมือง
 อื่นที่ไกล ๆ ถ้าอังกฤษไม่ให้ไปอยู่เมืองอื่นเหมือนอย่างสัญญา
 ให้ไทยเรียกภาษาชาวเปลือกชาวสารตามเคิม ข้าพเจ้าไต่บอกไป
 ถ้งเจ้าเมืองขงกลา ๆ ก็เห็นชอบควยแล้ว ซึ่งโปรดให้เจ้าเมือง
 ไทรเก่ากลับไปอยู่เมืองไทรนน ข้าพเจ้ามความมยคนนท หนงส์
 ลงเคือนออกโตเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๔๒ ตรงกับเคือน ๑๑
 ชน ๖ คำ บขาลจตุวาศก

พระสงฆ์ไทยออกไปเมืองลังกา

พระทจะไปเมืองลังกานน โปรดให้มสมณสาสน์ไปคัย
 ครนแต่งสมณสาสน์และจกเรือกำบนจินตาทวงแก้วบรรทุกสินค้ำ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

เสร็จแล้วกลองลงไป พระสงฆ์ไทยธรรมยุคตึกาทิจะออกไปเมือง
 ลังกานัน คอ พระพทธญาณ ๑ พระอมร (เกิด) ๑ พระสฤทธิ
 (สังข์) ๑ พระคามร ๑ พระพทธวัระ ๑ กับพระสงฆ์ลังกา
 ๕ รูป รวม ๑๐ รูป ไ้เข้าไปถวายพระพรลาสมเด็จพระ
 เจ้าอยุ่หวในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จึงทรงถวายไทยธรรม
 ไ้ไตรจรวบริวารแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป โดยสมควร แล้วพระ
 ราชทานอุปเทียมนั้นไม้ทองเงิน ออกไปบูชาพระรัตนคณาด้วย
 และคฤหัสถ์ชาวลังกาไ้พระราชทานเสอผาเงินตราทกคน ครน
 ๗ วันอาทิตย์เดือน ๒ ขน ๑ คำ พระสงฆ์กับคฤหัสถ์
 ไ้วยาวจักร ๕ คน พร้อมกันไ้ลงเรือจินตาควงแก้วทนอก
 สันดอนไ้ไปไปในันน

ชำระพระสงฆ์ประพุดิอนาจาร

เมื่อ ๗ เดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ เกิดชำระความพระสงฆ์
 ที่ประพุดิอนาจารมิดวร ไ้ไ้ตัวชำระสีกเสยกมาก ประมาณ
 ๕๐๐ เศษ ทหนไปก้มาก พระราชาคณะเป็นปราชิกกหลายรูป
 ในเดือน ๔ นั้น การเมรุผ้าขาวสมเด็จพระสังฆราช(คือน)
 เสร็จแล้ว ๗ วันเดือน ๔ ขน ๑๑ คำ ชักศฟไปเข้าเมรุ
 ๗ วันเดือน ๔ ขน ๑๓ คำพระราชทานเพลิง

พ.ศ. ๒๓๘๖

พระสงฆ์ออกไปส่งพระลี้กาทลับถึงกรุงเทพ ฯ

ลศักราช ๑๒๐๕ ปีเถาะเบญจศก เป็นปีที่ ๒๐ ในเดือน ๖

ข้างขึ้น พระสงฆ์ธรรมยุติกาท้อออกไปส่งพระลี้กาทลับเข้ามา
ถึงกรุง ยมหนั่งสอพระไตรปิฎกเข้ามาได้ ๔๐ คัมภีร์ ใน
เดือน ๖ นนตงพระวรินทร์ (นาค) วัตรราชบุรณะเป็นสมเด็จพระ
พระสังฆราช

ครั้นมาถึงเดือน ๗ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่า
องค์มกุฏนิกมารดาองค์ดวง มหนั่งสอมาถึงพระองค์ดวง ใจ
ความว่า เมื่อ ๓ วันก่อน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ บขาลจตุวาศก
ของคอมบ่วยถึงแกพราลยในวณนช อายุได้ ๔๘ ปี นกมารดา
ห้ามทพงไม้ ฉนโคมารดาขบบุตรและญาติพนองจะไต่พขปะ
เห็นหนากน เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ขบัญญัติ จขจน จขเขมร
ในเขตแดนญวนมาสืบราชการ ราชการอนกส่งขอยู่ ไต่ความ
แต่ว่าพาทะละหะ สมเด็จพระยา พระยากลาโหม ทรบขาส่า
เจ้าเวยคนามมานน ขงไปเทยวเกลยกลอมพระยาพระเขมรขยท
ขापนม ขาพระพทขเจากขพระองคคดวงปรกษากนว่า ไพร่พลคอง
ทพญวนขอยู่รขษาทกวนนกันขยเขยขาง เป็นทวงทควรจะกระทำ

ได้ ครั้นจะยกไพร่พลในกองทัพไปกระทำกบฏในฤดู
เดือน ๗ เดือน ๘ นี้ กษัตริ์นด้วยเสียบยงอาหาร

ฉวนเส้ารเดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
ถวายช่างพลายเลิศครบเข้ามาช่าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑๑ นิ้ว
พระราชทานช่อขนระวางเป็น พระบรมนักษณาเคนทร วเรนทร
ทรงคฤทธิ พงศ์พษณรังสรรค์ อนันตคุณพรุณศาสตร์ วิลาศ
ลักษณเลิศฟ้า

เจ้าพระยาบดินทรเดชาขอเข้ามาแจ้งราชการณกรุงเทพฯ
เมื่อเดือน ๓ ขเถาะนน เจ้าพระยาบดินทรเดชา ขอก
เข้ามาว่า ที่เมืองฉวนเกิดความไข้คงแต่ขาดมาลงขเถาะ
กึ่งยังไม่สงบ ผู้คนล้มตายมาก ไร่นาก็ไม่ได้ทำ ชาวก็แพง
คิดเข่นถึงไทยถึงละ ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ราชการเมืองฉวนส่งขอยู่
จงให้ตงค้ายเมืองตะบงขम्म ค้ายโรงตำริ ๕ ค้าย ที่โพธิ
พระอินทร์ ค้าย ๑ ให้หลวงพิพิธเสนา พระวิจิตรสงคราม
พระยาพลเทพ พระยาพระเชมร คุมไพร่ลาวเชมรไปอยู่รักษา
ค้ายทง ๖ ค้าย เจ้าพระยาบดินทรเดชาจะขอเข้ามาแจ้งราชการ
ณกรุงเทพฯมหานครสักครึ่ง ๑ จะให้พระพรหมบรรณรักษ์ นายทัพ
นายกองขอยู่เป็นเพอนพระองค์ดวง

๑. วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน

ห้องตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ในเดือน ๔ มีตราไปรทออกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 ว่า ซึ่งจะขอเข้าไปแจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานครครั้ง ๑
 นั้น กทรวงระลึกลงเจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่ ถ้าเห็นว่าไม่มี
 ราชการแล้วก็ให้เข้าไปเถิก ถ้าเห็นว่าญวนจะมากกระทำกบเมือง
 เขมรหรือจะรูดอนผู้คนไม่ได้ ก็ให้รอรอฟังราชการอยู่ก่อน
 เจ้าพระยาบดินทรเดชาใดทราบของตราคงนั้นแล้วก็มีใต้เข้ามา

ฝ่ายทเมองญวนเมื่อเดือน ๔ นั้น กำมะ โทเลเวกมาด้วย
 เรอรบฝรั่งเศส ซอเซรอน มาทอศทอวทรนแล้วไปขอเอาตัว
 ขาทหลวงฝรั่งเศส ๕ คน ซึ่งเจ้าเวยกนามให้เอาตัวจำคุกไว้
 ประมาณ ๒ ปี ญวนได้ส่งตัวขาทหลวงให้กำมะ โทเลเวก
 กำมะ โทเลเวกก็พาขาทหลวงไปเมองสิงคโปร์

ในปีเถาะนั้น ชาวแพงฝนแล้ง ทำนาได้แต่เล็กน้อย ก็
 สมคังนักราษฎร์เชื่อว่า ฝนแล้งเพราะดาวหาง

พ.ศ. ๒๓๘๗

เพลิงไหม้พระมหามนเทียร

ลศักราช ๑๒๐๖ ปีมะโรงฉศก เป็นขท ๒๑ เมษ ๓
 วนพฤหัสขทเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ เวลา ๕ ทุ่มเศษ ฝนตก

หนัก อสนีบาตตกถูกหน้ามอห็องเครื่อง หลังพระมหามนเทียร
 เปลวไฟนพลุ่งออกมาทางหน้าบัน เวลานั้นเสด็จออกขนนางว่า
 ราชการอยู่ ข้าราชการพร้อมกันช่วยกันคยเพลิง ตกนาฝนท
 กลางซาลาลกเพียงเข้าส่งขึ้นไปข้าง โถยเอาโคลนทอทางข้วส่ง
 ขึ้นไปทางบันไคทชนเพดาน เกยครทเวอนเจ้าจอมจนหมด ช่วย
 กันทงผหญิงผู้ชาย คยลงไคเมอเวลา ๗ ทุ่มเศษ ครงนนสมเด็จ
 พระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟากรมชนอัครวงสรค์ ไคเห็นเพลิง
 ตกสว่างชนกอน วัชรอนเสด็จมาเข้าในพระบรมมหาราชวงเบน
 แม่กองคยเพลิง

ได้ข้างสำคัญ ๓ ข้าง

ในขันน หลวงคชคคกขยไคข้างพลายลกไชลงข้าง ๑
 สทองแคง ส่ง ๓ คอก ๑ คย ๔ นว ส่งลงมาถงกรวง ฦวนเส้า
 เทอน ๘ ขน ๘ คา พระราชทานชอชนระวางเบน พระบรม
 ไอยเรศ สสรยศยอแสง ความพแสดทงมเลศฤทธิ สิทธิมงคล
 คุณวิบูลยยศ กชวลาศลภษณเลิศฟ้า ถงแผ่นดินพระบาทสมเด็จ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลงชอใหม่ว่า พระบรมไอยเรศ
 วิเศษสรพรพางค สรสรยศยอแสง ความพแสดทงมภเวศ
 ฤทธิ ประสิทธิมงคลคุณวิบูลยยศ กชวลาศรัตนเลิศฟ้า

๘๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

พระยาศรีสุทเทพ (เพ็ง) ถวายช้างพลายสีเขี้ยวเหมือน
ความแห้ง งาขาวข้างหนึ่ง สูง ๕ คอก ๖ นิ้ว ถึงกรุงฉนวน
ศักราชเดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้นระวางขอ พระบรมสังฆทานต์
ฉนวนวรรณนลขัตติย พงศัพทอักษรวิเศษ ประเสริฐศักราชระบอบัญ
อนันตคุณภิญโญยศ มงคลคชเลิศฟ้า

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เจ้าพระยา
พระคลังถวายช้างพลายพนมกรข้าง ๑ สูง ๔ คอก ๑ คืบ
๘ นิ้ว งาขนขาวปลายงาขนทบก้น ขึ้นระวางเป็น พระบรม
คชลักษณะ ศักดิ์สารจุมปราสาท ซาติร์ตักมพล มงคลสรรพ
อนันตคุณ ศิวสันทรเลิศฟ้า

ข้าวแพง

ในเดือน ๑๐ ปีมะโรงนั้น ข้าวแพงราคาเกวียนละ ๑
ชั่ง ข้าวสารถึงละ ๖ สลึง ๗ สลึง เพราะข้าวเก่าหมด แต่
แพงมาก อยู่ประมาณ ๕ วัน พอได้ข้าวใหม่ก็ถูกลงเร็วนัก
เมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ข้าวกำลังแพงอยู่นั้น
โปรดให้จ่ายข้าวในฉางหลวงออกมาขายให้ราษฎรที่ยากจนถึงละ

-
- ๑. วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒. วันที่ ๒๘ กรกฎาคม
  - ๓. อาทิตย์ที่ ๑๘ สิงหาคม (ตรงกับขึ้น ๕ ค่ำ)

๑ สลึง กรมหลวงวชิรธรเศวทรเป็นแม่กองขายข้าวให้ ถูกนิทาน
มาก บั่มะโรงนำมา ทำนาไต่ผลเมล็ดข้าวเป็นอันมาก

พระสงฆ์ไทยไปลังกา

ครั้นมาลงเอน ๑๒ พระสงฆ์ลังกาฝากหนังสือเข้ามา
เอนหนังสือพระไตรปิฎกทยมมาเทียบก่อน ๕๐ พระคัมภีร์ ไต่
ทรงทราบแล้ว โปรดให้เจ้าพนักงานจัดเรือออกมณฑล ให้พระ
สุภทิ ๑ พระสังฆวรชิต ๑ พระบิณฑวณิช ๑ พระยัญฑิต ๑
พระอาสภ ๑ พระอมร ๑ รวม ๖ รูป สามเณรบันชารรูป ๑
ออกไปส่งสัตถัตถะสามเณรลังกาที่บวชเป็นพระภิกษุแล้ว ส่ง
พระไตรปิฎกทยมเข้ามาแนบด้วย และมีสมณสาสน์ขึ้นไปลงพระ
สังฆนายก กัญชูปเทียบตนไม่เงินทองไปบูชาพระรัตนธาตุด้วย
เอน ๑๒ ข้างแรม พระสงฆ์ธรรมยตติกากยพระลังการูป ๑
ไวยาวจักร ๑๐ คน พร้อมกันไปลงเรือออกมณฑลนอกสันดอน
ไซไซไป

เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเรื่องการทำพญวน

ครั้นมาลง ณ เอน ๑ ขน ๗ คา เจ้าพระยาบดินทรเดชา
บอกเข้ามาว่า พระทกชราษฏร์ เมืองนครราชสีมา พระยาพล
เมืองขตของ พระยาวมูลยราช นายทพนายถอง ช่างตงรักษากาน

มะโรม แต่่งให้คนไปสืบราชการที่เมืองไค้ความว่า ณ เดือน ๑๑
 ขน ๑๕ ค่ำ องไปจับคนใหม่คุมไพร่ ๑,๕๐๐ คน เรือแ่งโอ
 ๘ ลำ มาแต่เมืองโจกุกมาเพิ่มเติม ณ ค่ายเมืองเขยม แล้วสืบ
 ไค้ความว่าเมือ ณ เดือน ๑๒ ขน ๒ ค่ำ องฉนวนจะมากเมือง
 กำปอก องฉนวนเกณฑ์ฉนวนเขมรให้ชนชนใหญ่ กระสัน ๓ นว
 ๑๑ กระบอก ปันคาบศิลา ๓๐๐ กระบอก บรรทุกเรือไว้แล้ว
 แต่ยงหาไค้ยกมาไม่ ครน ฉนวนเดือน ๓ ขน ๑๒ ค่ำ ขนวิเศษ
 ซ่งไปลาดตระเวนทางด่านกะพงตราคั้งตัวอายุพรหม อ้ายทน
 เขมร ซ่งฉนวนใช้ถอหนังสือองตงภู องโสจัน องอันลาค มา
 ถงพระยาพระเขมรจนแซกจามทงปวงว่า องผู้ใหญรับคั้งเจ้า
 เวยคนามให้พาเจ้าหญิงชนมาตงทเมืองพนมเขยออก ถ้าพระยา
 พระเขมรจนแซกจามไม่เข้าควย จะยกกองทัพมาจับฆ่าเสียให้สิ้น
 และเรือกองทัพฉนวนตงอยุทแหลมองโคนแขวงเมืองเขยม ๕ ลำ
 เจ้าพระยาบดินทรเทศาไม่ไว้ใจแก่ราชการ จักให้พระเมือง
 พระวันษาพิมล ออกญาสุริยวงศ์คุมไพร่ ๑๕๐ คนไปช่วย
 รักษาเมืองกำปอก ให้หลวงมหาดไทย หมนชานอตร ออกญา
 เสนาบดีคุมไพร่ ๕๐ คน ไปช่วยรักษาเมืองเขยม ให้หมน
 สรรเพธภักคิมหนังสือไปถงพระยาราชโยธาให้เร่งรัดพระกำแหง
 มหิมา หลวงภักคิเทศ ให้ยกพลในกองทัพทกลบมาเมืองประจิม

เมืองกระบินทร์ เมืองประจันตคาม เมืองวัฒนานครกลบออก
ไปเมืองพนมเขมร แล้วให้จมนสวรรค์เพอภักตเกิดทนายไพร่ทำ
ถนนทำทางนั้น ออกไปช่วยรักษาหน้าทเมืองพนมเขมรด้วย

โปรดให้มตราคอบออกไปว่า ญวนจะส่งเจ้าผู้หญิงมาเมือง
พนมเขมรนั้นหาจริงไม่ ญวนคงจะเอาไวเป็นหุ่นไว้เกลยกล่อม
เขมรต่อไป ซึ่งเจ้าพระยาขบขันทรเทศาไต่จตให้นายทพนาย
กองไปช่วยรักษาเมืองเขมร เมืองกำปอดก่อน คนยังน้อยอยู่
กว่าจะได้ไพร่พลกองทัพทกลบเขามาเมืองประจิม เมืองประจัน-
ตคาม เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานครนั้นช่วยด้วยราชการ
และในข่มโรงนั้น นกองค์ดวงเกิดบุตรชายด้วยแม่นาง
นกเขยว บุตรพระยาจักรคน ๑ ให้ชอวานกองศสุรยวงศ์

จับเงินขายฉันทปากน้าบางปะกง

ฝ่ายทกรง ทแสมคำระหว่งปากน้าบางปะกงกระบงสอง
คลองนั้น อายจนเฒว อายจนกวน ตั้งอยู่ในป่าแสมริมชาย
ทะเล ชายฉันทอนอยเป็นนคย พระยามหาเทพให้จมนสมหพิมาน
(สมขุญ) ออกไปจับกแตกหน อายจนเฒว อายจนกวน
เข้ามา ไต่ทรงทราบแล้ว จึงดำรัสสั่งให้จมนราชามาคยกับพวก
ทหารขบปากน้าออกไปจับ ไต่สรบขงกันในที่นั้น เวลานั้นแห่ง
เป็นเลนออกมาสัก ๓ เส้น จมนราชามาคยได้ไล่คนให้แยกกัน

๕๐ พระราชพงษาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

เป็นขกกาให้พนทางขัน ลยเลนขนไปขนขกไตไล่ฆ่าพนพวกจน

แตกหนีไป เห็นอายคนยงขนหลกถูกคินลวกตายอยุ่ทรมยคน

๑ ไตทวจนเสยว จนกวนทวนาย กยผนเขามาถววย ๓๐ กอน

ฝ่ายเจ้าพระยาขคินทรเทศา จคการขานเมืองเวรขรอยแลว

สขราชการกไม่เห็นญวนขกมาอก แต่ออกไปอยุ่ถง ๖ ขแลว

กให้พระพรหมขรวิภษ นายทพนายกองอยุ่เป็นเพอนพระองคดวง

แลวกกลยเขามา ณ กรุงเทพมหานคร

ฝ่ายเจ้าอุปราช พระมหาสงคราม ลงมาเสากรบยทลวว่า

ไปกวาดครวไตเกาใหม่เป็นจำนวนคนครวเมืองวง ๘๕๒ คน

เมืองตะโปน ๕๗๕ คน เมืองระนอง ๑๐๓ คน เมืองพิน

๑๒๒ คน เมืองค้ำมวน ๘๐๖ คน รวมคน ๒,๔๕๘ คน

พระราชทานทให้พวกครวทกวาดต้อนมาอยุ่ตามใจสมัค

พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธร พระประทุมเทวา

เจ้าเมืองหนองคาย ไตขอกส่งท้าวสิงหนามเจ้าเมืองค้ำวอ กย

ท้าวเพยเมืองวง พระค้ำกอนเจ้าเมืองค้ำเกก อยุ่ชาดเมือง

ค้ำนอย ท้าวเพยเมืองพะบาง ท้าวเพยนายครวลงมา ณ กรุงเทพ

มหานคร ไตไปรดเกล้าไปรดกระหม่อมให้เขาเผ่าทลละของขล

พระยาท แล้วให้ถามนายครวว่า ไตปรกษาหารอท้าวเพย

ครอบครวพร้อมมูลกันจะตั้งขานเรือนอยู่ขานโกคำยลโค จะ
 สัมครนาราชการชนกษเมืองโต จะไปรคให้อยู่ตามใจสมัคร
 นายครวให้กรายบังคมทูลพระกรณาวา ราชวงศ์เมืองวงกบพวก
 พองทาวเพยครอบครว สัมครอยขานกัจฉินารายน ชนกษเมือง
 กาศ์สินธุ์ ทาวโรงกลางเมืองวงกบพวกพองทาวเพยครอบครว
 ขอสมัครตั้งอยู่ขานประชาวพระงา ชนกษเมืองสกลนคร ทาว
 ล้าทวนเจ้าเมืองคำเกิดกบครอบครว สัมครอยขานชอนขาง ชน
 กษเมืองกาศ์สินธุ์ อุปฮาดราชวงศ์เมืองคำมวนกษพรรคพวก
 ครอบครว ขอสมัครตั้งอยู่ขานแซงขาคาล ชนกษเมืองกาศ์สินธุ์
 ทาวเพยเมืองสังกษพรรคพวกครอบครว ขอสมัครตั้งอยู่ขาน
 กัสมาล ชนกษเมืองสกลนคร ทาวลำยานายครวเมืองวง ซึ่ง
 อยู่ขานบางหวายฉาดพนม กษเจ้าเมืองเซียงรมอุปฮาดราชวงศ์
 ทาวเพยครอบครว ขอสมัครตั้งครอบครวอยู่ขานทวยศัระษะว
 แขวงเมืองนครพนม และครอบครวชนบ้องพลชนธิ พระไชย-
 เศษฐาเมืองตะโปน ขอตั้งอยู่เมืองเขมราชู ไปรคเกล้าไปรค
 กระหม่อมให้ยกขานทครวอยู่ตั้งชนเป็นเมือง แล้วตั้งให้นาย
 ครวเป็นเจ้าเมืองมชอต่าง ๆ กัน แล้วตั้งอุปฮาดราชวงศ์ทาวเพย
 ไว้สำหรับเมือง พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภครตามผู้ใหญ่
 ผู้น้อยทุก ๆ เมือง แล้วไปรคให้ตั้งคานไว้ฟากโขงตะวันออก

คอยลาดตระเวนระวางสืบสวนว่า ญวนจะยกข้ามฟากมากวาค่อน
 เอาครอบครัวนคนกตไป จะไต่กระเตรยมสืบทันท่วงที ให้
 เจ้าเมืองนครพนมจกคนข้ามไปตั้งที่บ้านขง แขวงเมืองนครต่อ
 แคนเมืองมหาไชยคำบล ๑ ให้คนยตรกิกองอาทมาตตั้งด่านที่
 เขตแดนเมืองแพรกคำบล ๑ ให้ท้าวสายตั้งที่บ้านโพแดนเมือง
 วงคำบล ๑ ให้เจ้าเมืองเซียงรมตั้งด่านเขตแดนเมืองเซียงรม
 คำบล ๑ ให้พระสุวรรณภักดีเจ้าเมืองท่าซอนยาง พระศรี-
 สุวรรณเจ้าเมืองแซงบาดาลจกคนไปตั้งด่านบ้านนาหินแขวงเมือง
 คำเกศ เมืองคำม่วนคำบล ๑ ให้พระฉิบเขศวรวงษาเจ้าเมือง
 กุฉินารายณ์ ข้ามไปตั้งด่านบ้านนาโตเมืองวังคำบล ๑ ให้
 พระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนคร จกคนข้ามไปตั้งด่านเมือง
 มหาไชยคำบล ๑ ทางน้ำท่าอแดนเมืองกวางเขืองคำบล ๑
 ให้เจ้าเมืองเขมราฐจกคนไปตั้งด่านที่เมืองพอง เมืองพินคำบล ๑
 ให้พระไชยเชษฐาตั้งด่านอยู่ที่เมืองตะโปนคำบล ๑ ให้มาลาด
 ตระเวนบรรจบถึงกันทุกด่าน

พระสงฆ์ไทยกลับจากลังกา

ครนเดือน ๔ พระสงฆ์ไทยกลับไปส่งหนังสือเมืองลังกาถึงเจ้า
 มาดองกรุงเทพมหานคร พาพระสงฆ์ชาวลังกาเข้ามา พระสงฆ์

สามแฉกรศฤหสถเข้ามาคราวนั้น ๔๐ คนเศษ กษัตริย์มหานที
พระไตรภุกเข้ามาอีก ๓๐ คน

เกิดเหตุกับฮันเตอร์ (พ่อค้า)

ในขณะโรงปลายนนมีเหตุเกิดชนทวยหันแตรองกฤษ ซึ่ง
เป็นหลวงอาวชิวิเศษประเทศพานิช เขามาตั้งค้าขายอยู่ที่กรุง
เอากำปั่นไฟเข้ามาขายลำ ๑ คีกราคา ๒,๐๐๐ ซึ่ง เจ้า
พนักงานไม่ชอบเห็นแตรพศหยาบว่าในหลวงรับสั่ง ถ้าเจ้า
พนักงานไม่ชอบ จะเอาเรือไปผูกไว้ที่หน้าตาหนักนา ทรงทราบ
กชคเคองให้ไล่หันแตรไปเสีย ไม่ให้อยู่ในบ้านเมือง หันแตร
ออกไปจึงพูดอวดว่า จะออกไปฟ้องต่อคอเวอนแมนตองกฤษ
จะให้กำปั่นรบเข้ามาชำระความ

เตรียมการป้องกันองกฤษ

เพราะฉะนั้นจึงโปรดให้กรมหลวงรักษารณเรศฯ ไปทำเมือง
นครเขื่อนขันธ์ เสร็จข้อมมหาสังหาร ข้อมเพชรหึง ขนออก
ชน ๑ ทายกกาชนทหน้าเมืองอก ๒ ค่ายล ชอวายกกาวงเคอน
ทเมืองสมุทรปราการ โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังฯ ว่าทสมห-
พระกลาโหมลงไปทายกกาชนอก ๒ ฟากแม่น้ำ ค่อยกกาข้อม
นาคราษลงไปชอวายกกาข้อมสมุทร ข้อมผเสื่อสมุทรนนไทรอบน

๘๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 เสียชน ๑ ทังโยเสมาขักกาออกไป ๒ ข้าง ทำทันทักหลักตัน
 โกลนและแล่นสายไซ้ขามแมนาทหลงขอมผลเสอสมทร ขาม
 มาถงปากคลองคานผ่งตะวันออก แล้วถมค้ลาคแหลมพามาาร
 กระจวนอก ๕ กอง ไร่ช่องเรือแต่พอเคิน เรียกว่าไซลนทวาร

พ.ศ. ๒๓๘๘

ลค้กราช ๑๒๐๗ บมระเส็งส้ปตคค เป็นขท ๒๒ เจ้า
 ราชวงศ์เซียงใหม่ นำช่างพลายเล็บรอยเท้า เล็บช่างหนาหาง
 กนตามฉรรรมเนยม แต่ช่างหลงนหางกน ๓ นว ๔ นว ลงมา
 ถวายช่าง ๑ สึง ๔ ค้อก ๒ นว ดงกรงเทพ ๖ ๗ วนศ้กรเคอน ๕
 ๕ คำ พระราชทานช้อขนระวางเป็น พระบรมนชาคเซนทร

หัวเมืองตะวันตกเกิดจันตวเหย

ฝ่ายเมืองขางตะวันตก พวกรजनคคคกนเป็นตวเหยแล้ว
 เป็นสลคตเรอโลกคาคตงแต่เมืองปราณตลอคไปถงเมืองหลงส่ว
 จนไมมเรือแล่นไปมา พระบรมรักษภุจรเจ้าเมืองพงงายอกขอ
 ราชการเข้ามา หลวงภากร ขนวิเศษ (แบน) นายเรอนาย
 ไพร์ ๗ คนออกจากเมืองไซยาแล่นมาถงเกาะจันเมอ เม เคอน
 ๔ แรม ๘ คำ บมระโรงฉคค พบเรอช้ายจนสลคเขาตไคเวลา

๑. พ.ศ. ๒๓๘๘ ๒. วันที่ ๑๑ เมษายน
 ๓. พุทธศักราช ๒๓๘๘ มีนาคม

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พลข ภัยโศกทรพยสังของ จะมาคนเสียให้สิ้น เหลือแต่ชน
 วิเศษว่านำเกาะไม่เข้ามาไต่ถึงฝั่ง เพราะเป็นเวลากลางคืน
 อายจนสลัดไม่เห็นเดินยกเข้ามาเมืองปราณ ฯ ส่งมาเมืองเพชร
 บุรี กรมการเมืองเพชรบุรีบอกเข้ามาถึงกรุงเมื่อเดือน ๕ เจ้า
 พนักงานกราบขังกรมทูลทรงทราบแล้ว โปรดให้สืบลูกค้าไต่
 ความว่า อายจนซึ่งขัญให้หล้าบ้านตากแดด แขวงเมืองชุมพร
 เป็นตัวเหยยใหญ่คน ๑ อายจนกักเลี้ยงให้หล้า บ้านท่าตะเภา
 เป็นตัวเหยยใหญ่คน ๑ อายจนหนายชกเกยน บ้านท่ายาง เป็น
 ยเหยย อายจนเงาแคะ บ้านท่ายาง เป็นชาวเหยย อายจนผง
 ชกเกยน บ้านท่ายาง เป็นเฉาเหยย อายจนขุยชกเกยน เป็น
 เส้มยน อายจนโตหมาเกา บ้านศรีษะกรุด เป็นองษา อายจน
 เสียงยงให้หล้า เป็นชนแส้ อายจนอองไปยจนลำผายหมาเกา
 มาแต่เกาะหมาก เป็นชนแส้ใหญ่ ชนพดมนกว้างเป็นแซ่เตยว
 เป็นตัวเหยย อยเมือง กานะคนพคณ จนชแต่จวเป็น ตัวเหยยอชท
 บอทอง หลวงจันทนนายอากรเตาศรีวา เป็นตัวเหยยอชทบ้านคอน
 จนส์หมาเกา เป็นตัวเหยยอชทเมืองนคร เทยวชกชวณจนชกเกยน
 จนให้หล้า จนแต่จว หมาเกา มาเขาเป็นพวกตัวเหยยเป็นอนมาก
 เทยวตลุกค้ามาคนตายเป็นหลายลำ

จับจันทวเหยไต่

จึงไปรทเกล้าไปรทกระหม่อม ให้จมนราชามาตย์ลง
 กายนแกลวกลางสมทวไปชำระทเมืองประทว เมืองชุมพร เมือง
 ไชยา จมนสมหพิมาน (แพ) คุมกองอาสาตามออกไปชำระ
 เมืองบางตะพาน คลองวาน เมืองกาเนคนพคณ เมืองท่าทอง
 เมืองนครนให้พระยานครชำระ จมนราชามาตย์ จมนสมห-
 พิมาน ไต่กรายถววยขงคมาออกไป เมื่อ ๓ วันศกกรเดือน ๖
 ๕ ขน ๔ คำ จมนราชามาตย์จับจันทวเหยไต่รปพรณสงของสำคัญ
 คอ พมเส้นนามนจนทนพรณผาหลายอยาง ส่งพวกนายทวเหย
 นยจนสลคเขามาเขนอนมาก ตงแต่นมาสลคในทองทะเลผ่าย
 ตะวันตกสงยลง

ผ่ายเจ้าพระยาบคินทรเทศาเขามาถงกรงเทพมหานครเมื่อ
 ๓ เดือน ๖ ขน ๕ คำ แล้วพระยานานถววยขางพงเลขครบ
 ขาง ๑ ลงมาถงกรงเทพมหานคร ๓ วันเสาร์เดือน ๖ ขน ๘ คำ
 พระราชทานชอชนระวางว้า พระบรมนาเคนทรนขา

จับขุนนางเขมรที่เป็นกบฏไต่ ๑๑ คน

ผ่ายทเมืองเขมร เมื่อเดือน ๖ พระยาจักร (ม) กยพระยา
 พระเขมร ๑๗ คน รวม ๑๘ คน คบคิตกนเขนกบฏ มีหนังสือข

๑. วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒. เสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม
 ๓. อังคารที่ ๑๓ พฤษภาคม

ไปลงฉนวน ขอให้ฉนวนยกทัพพาเจ้าหญิงขึ้นมา พระยาพระ
 เขมรจะพากันกำเริบขึ้น กำจัดพวกกองทัพไทยและพระองค์
 กวางเสีย พระองค์ทรง พระพรหมบริรักษ์ พระยาฉนวนศรีไชย
 พระนรินทร์โยธา ซึ่งเจ้าพระยาธิบดีนครเขษุมให้อยู่ช่วยพระองค์
 กวางอยู่รักษาเมือง จับโคหนิงสลอบทเขมรมีไปลงฉนวน ๗ ม้า
 มาเป็นหลายคชขบ มรยาชอพระยาพระเขมรเป็นแน่แล้ว ก็ให้
 จับโคพระยาจักรี พระยาเสนาภคเนทร (นพ) พระยาโกษา
 สงคราม (มุ) พระยาเสนาพิพัฒน์ (โสม) พระยาโสทรไทย
 (โสม) พระยาศรีนครธรมราช (มก) พระยาวงษาธิบดี
 (ศรี) พระยาภคเนทรเสนา (โปค) พระยามนตรีนิติ (โคค)
 มโนศกรกระลาภาคเสว ๑๑ คนมาตาม ให้การรบเป็นสัดขบ แต่
 อ้ายศรีสคนธิ (เตยง) อ้ายสีทพวง (เก่า) อ้ายกลาภาค (มง)
 หลบหนีไปอยู่ในป่า อ้ายวราธรล อ้ายสนองไชย อ้ายแสนไชย
 (มัน) อ้ายพระคลัง (ศข) รั้วช่วย หนีไปหาฉนวน ฉนวนไค้ยก
 ขนมาตั้งค่ายอยู่ค่ายเข็มปะเตยง ๒,๐๐๐ คน ค่ายยายไทย
 ๑,๐๐๐ คน

ฉนวนยกทัพเรือมารบเขมร

ครั้นแจ้งว่าไทยรั้วช่วยพวกกบฏไค้ ตระเตรียมการที่จะ
 สืบปรกพร้อมอยู่ ความลี้ภัยไปแล้ว ฉนวนนำส่งขบทัพอยู่ มีไค้

* พงศาวดารกรุงกัมพูชก. ๒.๖.๐ ว่า "๑๒คน"

๕๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ยกขึ้นมา พระองค์ทรง พระพรหมบริรักษ์ พระยาณรงค์วิชัย
 งามบอกเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร แล้วขอประหารชีวิตพวกกบฏ
 เสีย ครั้นถึงเดือน ๘ มีขอกษาเข้ามาอีกว่า เมื่อเดือน ๘
 ขึ้น ๑ ค่ำ เวลาเช้าทัพเรือญวนใหญ่น้อย ๘๐ ลำ แจวเข้ามา
 สู้รบกับกองทัพเขมรที่แพรกสนนใจคลองโปลัก เขมรได้สู้รบ
 ญวนแต่เช้าจนเพล เขมรแตกไป ครั้นถึงเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ
 ญวนยกทัพเรือใหญ่น้อย ๑๒๐ ลำ ไฟว์ ๓,๐๐๐ คน ขึ้น
 มาตีค่ายกระพงตะแบกได้ แล้วองตาดำแยงกุน องตาดำ ยกทัพ
 ขึ้นมา เรือ ๑๗๐ ลำ คนประมาณ ๖,๐๐๐ เศษ ขึ้นมาตั้ง
 อยู่ท่ายุทธพระบาท ค่ายยุทธพระบาทนั้นเป็นที่อยู่ขององค์
 จันทร์ แล้วนายทัพนายกองจับญวนเขมร ทมาสยราชกรไต
 ชักถามไต่ความว่า องตาดำแยงกุนแม่ทัพ ให้เขมรขึ้นมาทำ
 แผนทเมองอคงกาไชย ลงไปอยู่แล้วจะตักจะแตกคอก ๆ ญวน
 จะตเมองใหญ่ขึ้นนอกใหญ่ขยเป็นเสี้ยก่อน จะไม่ได้มาช่วยกันได้
 ได้ทรงทราบความโดยบอกทั้ง ๒ ขยแล้ว ทรงพระราชดำริว่า
 เขมรทเขนบกฏกรลงกน นหากว่าจับได้ใส่คุกเสี้ยก่อน ถ้าจับ
 ไม่ได้ก็จะรักษาตัวยาก ญวนคิดการครองนเป็นการใหญ่อยู่ แต่

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

กำลังพระองค์ดวงและนายทพนายกองที่ให้อยู่เป็นเพื่อน จะสู้ภัย
ฉนวนนั้นเห็นจะต้านทานฉนวนไม่ได้

เจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพไปเมืองอุคงกาไชย

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา
ยกออกไปก่อน โดยยกไปเมื่อเดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ ให้เกณฑ์
ทัพหัวเมืองซึ่งเคยกันกับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ให้เรียงตามออก
ไปให้พระยาราชสุภาวดีออกไปตั้งอยู่เมืองกระบับนทร์ ส่งเสบียง
อาหารกระสุนดินดำ ให้จมนัสรวเพชกรักดีไปอยู่ที่ท่าสวาย ให้
คอยรับส่งของ ต่อ ๆ กันไปจนถึงเมืองบัตของ ๆ จะไต่ไปส่งเจ้า
พระยาบดินทรเดชาที่เมืองอุคงกาไชย ครั้นนั้นเจ้าพระยา
บดินทรเดชายกออกไปถึงเมืองอรุณ เอาขี้ศตวรรษคานคิลลาไว้ใน
แอบสาน ค้วยไม้ใส่ถ่วงวางไว้บน สี่คืบข้างตัว ท่าน ถูกไฟมุล
กล่องตกลง แอบนั้นใหม่ทะลุลงไป ดินก็ลุกขึ้นลวกเอาแขนตั้งแต่
ไหล่ตลอดกลงไปถึงข้อศอกปอกลอกไป เจ้าพระยาบดินทรเดชา
ก็แข็งใจลงไปถึงเมืองอุคงกาไชย บัวยรักษาอยู่

ญวนตัดคายเมืองพนมเปญแตก

ครั้น ณ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๑ ค่ำ นามาก ญวนเห็นว่า
 ค่ายเมืองพนมเปญนาทาทำทวมแล้วผู้คนไม่มีทออาศัย จึงยกทัพเรือ
 เข้ามาล้อมยิงพระยาไชยวิชิต พระยาฉนวนวงศวิชัย พระพรหม-
 บรรณรักษ์ นายทัพนายกองรักษาอยู่คน ๕,๐๐๐ ก็แตกยับเยินไป
 ทมเรือหกหนมาออกกรุงฯไชย ที่ไม่มีเรือหกตอลย่นามา ญวนก็ไล่
 ฆ่าฟันตายเสียเข่นอนมาก แล้วญวนก็เข้าตั้งอยู่ในค่ายเมือง
 พนมเปญข้าง แยกกันไปอยู่ท่ากระพงหลวงข้าง ค่ายจะรอยังงว
 ค่ายเกาะเงินข้าง

ครั้นมาถึงแรม ๑๐ ค่ำ อังตาเตยงกน อังตาโค ให้จังก
 เจ้าเมืองโงฎกคุมกองทัพไปตีเมืองออกกรุงฯไชย จังกจึงขงคยให้
 อังลนบนชงคุมไพร่ ๑,๐๐๐ คน ตั้งอยู่ที่ท่ากระพงหลวง กับ
 อังตนผู้ อังเตก กังลนบน คุมไพร่ ๒,๐๐๐ คน เรือแงหาย
 เรือแงไอ เรือแงเล ๗๐ ลำ ยกขึ้นไปตามคลองออกกรุงฯไชย
 เวลาสามยามเศษ พอรุ่งเช้าถึงวทกวชนเดินขกไปตามชายป่าทาง ๑
 จังกคุมไพร่ ๒,๐๐๐ ยกไปทาง ๑ หมายถึงปล้นเอาค่าย
 ออกกรุงฯไชยพร้อมกัน

๑. พุทธศักราชที่ ๑๑ กันยายน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาตีทัพญวนแตกถอยไป

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาตีทัพญวนได้ ตามได้ความว่า
 ถ้าญวนจะยกเข้ามาที่เมืองอคงภไซไซ จึงจัดทัพข้างทิศตะวันออก
 ไพร่พล ถ้าญวนยกมาเมื่อไร จะให้ทัพข้างเขาลุยไล่เอา พอ
 ทัพญวนยกเข้ามาถึงด่านเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ไล่
 กองทัพออกลุยไล่ยกขึ้นเอา ญวนไม่ทัน จะตั้งค่ายชกสนาม
 เพลาะ ทัพข้างทิศตะวันตกเข้าไล่ยิงไล่แทงอลหม่าน ไพร่พลก็อดหน
 เขาไปยิงฟันเป็นทะเลมขอน ทัพญวนก็แตกหนีลงเรือไปตาย
 ในทรมเป็นอนมาก ครั้นญวนแตกไป เจ้าพระยาบดินทรเดชา
 จึงให้นายทพนายกองไปตั้งค่ายไว้เป็นค่ายค้ำทัพปากคลองอคง-
 ภไซไซ ให้พระยารัตนาวิเศษ (จิตร) เจ้าเมืองสวายอยู่รักษา
 ค่าย ๑ ทศลองกระพงหลวงให้หลวงลงบาตาลอยู่รักษาค่าย ๑
 ทัพปากคลองพระยาภโตตั้งข้อม ๓ ข้อมชกบถกาดงกน จกให้พระ
 ลำแดงฤทธิรงค์ พระฉรวงฤทธิเศษ พระพิมาย คมกองทัพ
 เมืองนครราชสีมา ให้หลวงอินทรคชสีลเกษมคมกองทัพเมืองนคร
 เสียมราชอยู่รักษา แล้วให้พระยาพลเมืองขัตติยของ คมกองทัพ
 เมืองขัตติยของไปตั้งอยู่แขวงเมืองบาทรมนาทางเมืองโจ๊กกอง ๑
 ให้พระยาจัตรงกนรัตนราชยุครมกองทัพเมืองชชนธิ เมืองลาค
 ประเซียไปตั้งอยู่แขวงเมืองไพรกระบาทรมนาทางเมืองโจ๊กกอง ๑

แล้วจึงให้พระยาปลาโหม พระยาธรรมาเทโช คมกองทัพพระยา
 พระเชมรไพร่พลหิวเมืองฝ่ายตะวันออก ไปตั้งคอคยตครอนเรือ
 ลำเลียงญวนไปมาทางลำน้ำเกาะแดง ให้แยกย้ายคนให้หลาย
 ทาง ให้พระยาเทโชเจ้าเมืองเมืองกะพงสวายกับไพร่พล ซึ่งมา
 รับราชการอยู่ ณ เมืองอุคงกาไชย กลับมาตั้งค่ายที่ลำน้ำ
 สะโทอง แขวงเมืองกะพงสวายแห่ง ๑ ให้มั่นคง

พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัยสรสุดาเทพสันพระชนม
 ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัย
 สดาเทพฝ่ายใน ประชวรพระโรค หม่อมว่าเป็นตรัสสนทมาต
 สันพระชนมวันศุกร์เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ โปรดให้ทำพระเมรุที่
 ท้องสนามหลวง

ครั้น ณ วันพุธเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ พระยาสังขลา
 ถวายช่างสิบครบช่าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว ชนระวางเป็น
 พระบรมทศินชา โอบยวาลกษณรังสฤษฏิกิ วัณณพงศ์มิงคคคณ
 พรณศาสดรสายฝน สบสกลเลิศฟ้า

ความอศัจจรรยของพระยามหาเทพ

ในเดือน ๑๒ ข้างแรมนั้น มีการอศัจจรรยควรจะกล่าว
 ไว้ด้วย พระยามหาเทพ (ปาน) ทำผ้าป่าจะไปทอดกฐนด้วย

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

มณฑล มีนายเวรชนหมื่นผู้คุมในกรม และชนนาง เจ็ดพัน หนึ่งร้อย
 ชนพิศมน์ และชาวแพ มาขออาสารับฎีกาไปทำมากกว่ามากจน
 เหลือพระในวัด ต้องเอาไปทอควดอน ๆ คือไป ผ้าย่านนทา
 ประกวดประชันกัน เป็นกระจาก ๓ ชั้นข้าง ๔ ชั้นข้าง เป็นยกษ
 ใหญ่ข้าง เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ข้าง เป็นอกุษาข้าง มีเครื่องเล่น
 สำหรับกระจากทกกระจาก จะพรรณนากยศยาว ลงทนต์เจ้าของ
 หนึ่งหลายซึ่ง ไม่เสียตาย คิดแต่จะให้เจ้าคุณมีความกรุณา
 อย่าให้ข่มเหงอย่างเคียว เจ้าคุณหนักทนายศเหมือนอย่าง
 ในหลวง ผูกแพใหญ่ชนบนเรือทปากคลองหนายานแล้วกลงมานั่ง
 อยู่ในแพ มีหม่อม ๆ ละครและมโหรีหม่อมแพรสททยทมลงมาหมอบเฝ้า
 คุกษาอยู่หน้าแพ ก็เป็นการเอิกเกริกอย่างใหญ่ในแผ่นดินกรุง
 ๑๑ โดยว่าเจ้าและชนนางผู้ใหญ่จะทำอย่างก็ไม่ได้เช่นนั้น และ
 เมอบลบุตรศกนณ กรมหมื่นอภัยสรศาสตร์เทพเป็นลงพระราชบุตร
 ไปรดปรานมาก คนก็เข้าพวงพระขรรค์แทยทงแผ่นดิน ทำผ้ายา
 กระจากใหญ่ชนทหน้าพระตำหนักนาควง ๑ กยงสพระยามหา
 เทพไม่ได้ พระยามหาเทพทาควงนณ ก็เพื่อจะลงบุญวาสนา
 ว่าทวกับกรมหมื่นอภัยสรศาสตร์เทพ ผู้คนจะยำเกรงนขถอใครมาก
 กว่ากัน จึงได้คิดทำประกวดประชันชนข้าง ทำการศัพพหณ

กครั้ง ๑ ทำการศพบตรหญิงกครั้ง ๑ แด่เจ้าเอามาและของไปช่วย
 ขนางคเหมือนจะหมดทงแผนคน เจสว เจ้าชาย นายอกร
 จุนจุ และราษฎรชาวแพแทบจะหมด เจ้าชาวไซในการศพบทำบุญ
 ให้ทานก็ไม่หมด แต่เหลืออยู่กหลายพันพย ครนททวทายลง
 บ้าง ก็ไม่มีใครไปช่วย ได้เจ้าชาวไม่ถงรอยพย แต่ชนหยก
 ไม่มีผู้ใดคิดต่อให้ บตรภรรยาภิมวแต่่วาท จะชิงสมบัติกัน
 หลวงเสนาวานิชไปอยทนน เห็นว่าไม่มีผู้ใดทำหย ก็ไป
 เรียกบ่าวไพร่ของตัวมาช่วยต่อหยชน จึงได้ไว้ศพ อนนกเขนท
 นำสังเวชอย่างหนง เมอมชวตอยู่ผู้คนบ่าวไพร่ทงชายหญิงมี
 ไซ้อยู่ในย่านกว่าพัน กล่าวไว้เพื่อจะให้ ท่านทงหลายสยไป
 ภายหน้าไว้ การเบยคเขยนชมเหงคนทงบ่วงให้ไว้ความ
 เตอครอน เมอคนขงปกตมิชวตอยู่ พอเขนสขสขายไปไว้ สน
 ชวตไปแล้ว ทรพยสนเงินทองเครื่องไซ่ขาวทาสกณนแปรเป็น
 อย่างอนไป บตรก็ไม่ไว้สยบตรภูล และบ้านเรอนโตใหญ่ก็เขน
 บ้าหญาไปทงสน

ใบบอกพระยาเซียงใหม่

ในเดือน ๑๒ พระยาเซียงใหม่ พระยาละคร พระยา
 ลำพูน บอกลงมาว่าแต่งให้ท้าวมหายศ ท้าวมนอกย์ไพร่ ๑๐ คน

ไปตั้งราชการที่เมืองยางแฉง ซึ่งตั้งอยู่ฝ่ายโคงตะวันตก
 แต่ณวันเดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ ครั้นเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๔
 ค่ำ ท้าวมหายศ ท้าวมนโกลชัยมาแจ้งความว่า ได้ไปถึงพ่อ
 เจ้าเมืองยางแฉง พระพ่อว่า เดือน ๘ ของทัพเจ้าฟ้าเมืองไล่ฆ่า
 และกองทัพพม่าชองจากกายหลวงไป ๑ กองทัพตะคานไป ๑
 กองทัพ ๑๔ เจ้าฟ้าทงปวงเป็นคน ๕๐,๐๐๐ ยกเข้าตี แก่
 โพลหลวง แก่โพน้อย ก็แตกเข้าข้างหลังหนีกองทัพพม่าเข้าไป
 ชุ่มช่อน้อย และกองทัพเงี้ยวพม่าเข้าไปถึงอวมองชรวง กอง
 ทัพพม่าและเงี้ยวถลาเกินอวมองชรวงเข้าไป เจ้าฟ้าหอคำแดง
 และเจ้าฟ้าเมืองสปีอพวกเงี้ยวเบนแม่ทัพหน้า ทัพหลวงยกถลา
 เข้าไปถึงอวมองชรวงแล้ว กองทัพแก่โพลหลวง แก่โพน้อย
 ชุ่มช่อน้อย ๓,๐๐๐ คนนั้น ก็ตกกองทัพเงี้ยวและพม่าแตก
 กระจุกกระจายไป พวกยางแฉงก็มาเจ้าฟ้าหอคำแดง เจ้าฟ้า
 สปีอ และเงี้ยวพม่าตายเป็นอันมาก กองทัพหลวงพม่าถอยชน
 ไปตั้งอยู่เขาเงินคงเก่า ตั้งแต่นั้นมากไม่ไคร่รบกัน และที่เมือง
 ยางแฉงนั้นเขาเรียกว่ากระเหรียงแดงก็เรียก ว่ายางแฉงก็เรียก
 เมืองไม้มชนแก่ผีโตมาแต่โบราณ ด้วยเป็นเขาวงลอมรอบ มี

ชองเขาเข้าออกอยู่ ๒ แห่ง มีนายชอง ๒ คน คือแกโพหลวง
รักษาทางชองเขาอยู่ตำบล ๑ แกโพน้อย รักษาทางชองเขา
อยู่ชอง ๑ ทางนั้นเขนชองแคบ พยายามไปตัดหลายครั้งก็เข้า
ไม่ได้ ทเขาวงนนั้นเขนหน้าผาทางสัน จะขยับขย้านไปก็ไม่ได้
ทำไรรู้ว่าอยู่ในเขาวงไม้ต้องอาศัยเสบียงอาหารเมืองอิน อังกฤษ
ไปก็ออกปากว่า อย่าว่าแต่ผมออกมาเลย ผมเองก็กลัวกว่า
ผมมากไม่ได้

ณวันพุกกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางมิตร

ฝ่ายของณวันชงตงอยู่ที่ทากะพงหลวง ให้ณวันมาพุกกับ
เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางมิตรว่า จะให้พระองค์ทรงม
หนังสือไปขอนกองค์มารดาและญาติพี่น้อง แล้วณวันจะส่งมา
ให้อยู่พร้อมมูลกัน เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าเขนอขายให้
เรามีความประมาท ก็นั่งเสียไม่ตอข แล้วภายหลังณวันก็มา
รบกวนว่า ให้หนังสือลงไปกราบทูลพระเจ้าเวศดินามขอเขน
เมืองขนตามเดิม แล้วเจ้ากรุงเวศดินามก็จะส่งเจ้าผู้หญิงญาติพ
นของมาอยู่ให้พร้อมมูลกัน ณวันว่าแล้วก็กลับไป ฝ่ายกองทัพ
ณวันตงอยู่ที่ทากะพงหลวง องณวันแม่ทัพไซ้ให้ณวันไปมา
หาพระองค์ทรงอีกหลายครั้ง เตอนจะขอเอาหนังสือ แล้วณวัน

พูดจาว่า เจ้าเวียงคนามให้เลไปชนนางผู้ใหญ่มหงส์มาถง
 แม่ทัพญวนว่า เจ้าเวียงคนามเที่ยวครองคนมพระทยกวางขวาง
 ยกโทษบรรดาชนนางพระยาพระเขมร แล้วจะส่งเจ้าผู้หญิง
 ญาติพี่น้องให้พระองค์ควง ๆ จะไปได้อยู่พร้อมมลกัณ จะไปไค้ครอบ
 ครองเมืองเขมรให้อยู่เย็นเป็นสุข พระองค์ควงปรกษาเจ้าพระยา
 ยทินทรเทศา นายทพนายกองพร้อมกันว่า ให้พระองค์ควงมี
 หงส์เป็นอักษรเขมรไปยั้งองค์ทรายคายทาน องค์คำตาน
 คายทาน ซึ่งสำเร็จราชการ อยู่ณเมืองไซ่ง่อน ใจความว่า
 พระยาพระเขมรทงปวงเกิดความวิวาทกัญญวนแต่ในยักอน
 พระยาพระเขมรทงปวงจึงบอกขอเราออกมา สมเด็จพระเจ้าอยู่
 หัว ณ กรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรา
 ออกมาบังคับบัญชาพระยาพระเขมร อาณาประชาราษฎร์หัวเมือง
 ทงปวง ขอสดัขัญญาของทง ๒ ช่วยทะนุบำรุงกราบทูลพระเจ้า
 เวียงคนามให้เราไปพึ่งขุญญารมีพระนครใหญ่ทง ๒ ราษฎร
 ไพรฟ้าชาแผ่นดินจะไค้อยู่เย็นเป็นสุขทวหนา ด้วยพระยาพระ
 เขมรหัวเมืองทงปวงโศกเขลาหารัฝักและชอบไม้ รัยประทาน
 โทษเสียเถก ส่งหงส์ไปให้แม่ทัพญวน

ญวนรอก้ายไปตั้งอยู่เมืองพนมเป็ญ

ครน ๓ เดือน ๓ ขน ๑๐ คำ องญวนแม่ทัพไซ้ให้
 องเวียนมาหาเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า องญวนจะรอก้ายททา
 กะพงหลวง ค่ายเกาะเงิน ค่ายปากคลองพระยาภา ถอยลงไป
 ตั้งฝั่งราชการเมืองพนมเป็ญ ครน ๓ เดือน ๓ ขน ๑๓ คำ
 เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้นายทัพนายกองไปตรวจดู เห็นญวน
 รอก้ายจากกะพงหลวง และค่ายเกาะเงิน พระยาภา ญวนไป
 ตั้งอยู่เมืองพนมเป็ญพร้อมกันอยู่ ญวนจะคิดราชการประการใด
 ยังหาทราบไม่

งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอับษรสุดาเทพ

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร การพระเมรุทำเสร็จแล้ว ครน
 ๓ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ได้ชักพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรม
 หมื่นอับษรสุดาเทพ มการมหรสพและทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
 เป็นอนมาก ครน ๓ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ พระราชทานเพลิง

พ.ศ. ๒๓๘๘

โสกันต์พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

ลค์กราช ๑๒๐๘ บมะเมยอชู้ศึก เป็นขท ๒๓ ใน

๑. พุทธศักราช ๕ กุมภาพันธ์ ๒. ศกัรท ๑๓ มีนาคม
 ๓. พ.ศ. ๒๓๘๘

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

เดือน ๕ นั้น ทังการโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้า
 โสมนสัวมณาวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระองค์เจ้าลักขณา
 เป็นกำพร้ามาแต่ยังทรงพระเยาว์ ไปรดเกล้าไปรดกระหม่อม
 ให้อยู่เลี้ยงไว้ในพระราชวัง ครั้นทรงพระจำเริญขึ้น กทรง
 พระเมตตาวาเป็นเจ้ากำพร้า เมื่อจะโสกันต์นั้น ให้มีการแห่
 และการเล่นเหมือนอย่างสมเด็จเจ้าฟ้ากุลฑลทิพยวดี แต่ไม่
 มีเขาไกรลาสและมยุรฉัตร ทังสวดพระพุทธรูป ณ เดือน ๕
 แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ขึ้น ๑-๒ ค่ำ ๓ วัน วันจันทร์
 เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ เป็นวันโสกันต์ ทังเบญจาสรงนำขาง
 ทิมคคฝ่ายตะวันออก ครั้นสนการโสกันต์แล้ว มาถึงเดือน ๘
 กรมขุนกลยาณ สันทรประจวร สิ้นพระชนม์เมื่อเดือน ๘ ขึ้น
 ๘ ค่ำ พระชนม์ได้ ๕๗ พรรษา

ครั้นมาถึง วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ เจ้าเซียง
 ใหม่ นำขางพลายสี่ประหลาด สึง ๓ คือก ๑ คีบ ลงมาถวาย
 ข้าง ๑ ยังไม่เคยทำขวญขึ้นระวาง เวลานั้นไซ้ข้างล้มมาก
 จึงไปรดพระราชทานให้พระเจ้านองยาเธอ กรมขุนเศชชคิคร
 ไปเลี้ยงไว้ทวง ในยนั้นเจ้าเซียงใหม่ส่งขางพลายค้างลงมา

๑. ศุกรที่ ๒๔ เมษายน ๒. วันที่ ๒๑ เมษายน

๓. พุทธที่ ๑ กรกฎาคม

ถวายออกข้าง ๑ สูง ๕ ศอก ไปรดพระราชทานช่อขนระวาง
เป็น พระบรมศกกราช สมมติชาติโคโยตร กฤษณทรงครุฑ
ประสาธสรวิศ ศรีสุพรรณเนอริน วรวัฒนผลุดมาน สารสวัสดิ
มงคลคุณ สุนทรลักษณเลิศฟ้า

ฉวนให้มราชสาสน์ไปทูลขอเจ้าหญิงต่อเจ้าเวียดนาม
ฝ่ายทเมืองอุทงกาไชย เมื่อนวนเคอน ๑๑แรม ๘ ค่ำ
ฉวนส่งนักรสามารถากบหมอมกลบภรรยาพระองค์ดวงบุตรหญิง
คน ๑ ขนมาให้ แต่เจ้าหญิงนฉวนยังเอาไวทคายพนมเปฉวน
ฉวนว่าแก่พระองค์ดวงว่า ให้มพระราชสาสน์แต่งเครื่องบรรณา
การไปทูลขอเจ้าหญิงต่อเจ้าเวียดนามก็จะไปรดให้ พระองค์
ดวงเกรงพระราชอาชญาอยู่ ก็ยงมรยาคาตอบฉวน จึงพูดว่าจะ
ขอปรึกษาพระยาพระเขมรให้พร้อมกันก่อน ถ้าพระเจ้าเวียดนาม
จะไปรดให้เมืองเขมรเป็นข้าขอบขัณฑเสมา เหมือนครั้งพระ
นารายณรามาชัยทาเรากงน ก็จะมีไปได้ ฉวนก็ขอควรวแซก
ควรวฉวนทเขมรจับมาแต่เมืองพระตะพัง เมืองกระมวนสือ เมือง
ปลาสิก ๔๐ คน พระองค์ดวงตอบว่า คนหาได้โดยทเมืองเขมร
ไม่ ส่งเข้าไป ณ กรุงเทพมหานคร จะต้องมีหนังสือเข้าไปถึง

ท่านเสนาบดีให้กราบทูลขอก่อน ฎอนถามว่าเมื่อไรจะรู้ความ
พระองค์คงว่าขอผิดไป ๓ เดือน

ซักพระพุทธรูปไปวัดราชนัคคาราม

ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร ครนมาถงเดือน ๑ แรม ๑ ค่ำ
ไปรคให้ซักพระพุทธรูปสมาธิหน้าตัก ๗ ศอกไปไว้ณพระ
อุโบสถวัดราชนัคคาราม ให้บ่าวร้องราษฎรมาซักพระ ราษฎรก็
นิยมยกตปากนมาเป็นอันมาก จึงผูกสายซัก ๔ เส้น ครงน
เจ้าพระยายมราช (บนนาค) เคยเป็นตำรวจมาแต่ก่อน ก็เข้า
ช่วยเป็นผบฉวยซักการซักกลานนควย ขนอยุบนตะเฆ่ทองคพระกษ
นายงานตำรวจและทนายควย ๒ คน ซักพระไปทางถนนเสาชิงช้า
ถงที่จะเลี้ยวออกถนนกำแพงใหญ่ ทนนตองหยคคคตะเฆ่เลี้ยว
ออกให้พนทศ เจ้าพระยายมราชลงมาจากตะเฆ่คให้นายงาน
ทำการอัยพอพระออกมาถงถนนใหญ่ไคแล้ว เจ้าพระยายมราช
ยังคผูกเชคอกอัย ยังมทนจะแล้ว ราษฎรเห็นพระออกมาตรงถนน
แล้ว ไคยนเสียงมาลคอกสำคญว่าไหลาก ก็ลากขนพรคอกน
ตะเฆ่นนมาโดยเร็ว เจ้าพระยายมราชมีทนจะกระโคคขนตะเฆ่
ควยชราถง ๗๐ ปีเศษแล้ว ไม่วอองไว ไคยนเสียงเขาโท

๑๑๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
เกรยวชนกวงหลยออกมาข้างถนน พอตะเหม้มาถึงตัวสะกดกลม
ลง ตะเหม้กทขตนาขาชาข้าง ๑ เพียงตะโพก ทนาย ๒ คน
เขาช่วย ตะเหม้กทขเอาทนาย ๒ คนนั้นทวย ตายในทนั้น
เจ้าพระยายมราช ๑ กยทนาย ๑ ทนายอกกน๑นนั้นไปลงยาน
อยู่โตเดือนเศษจตตาย พวกนางงานทั้งปวงไม่มีใครเป็นอนตราย
กระโตคชนตะเหม้โตทนท์ กว่าจะห้ามกนหยุดกชานาน ต่อพระ
พนศฟไปแล้วจงหยุด

ญวนมาเดือนพระองค์ดวงให้ส่งญวน ๔๔ คน

ฝ่ายทเมืองเขมร ครนมาถึงเดือน ๒ ญวนกมาเดือนอก
วาถึงกำหนดแล้ว เมอไรจะโตคน ๔๔ คน พระองค์ดวง
ตอขว่า ผู้ถอหงสอเขาไปยงไม่กลบออกมา จะโตหรือไม่ได้
ก็ไมแจง จะตองให้พระยายมราช พระยาราชมนตรี เขาไป
วังวอนท่านเสนาขกให้กรายทลขออกมากให้จงโต ญวนจงว่า
ถาคงนแล้ว ในเดือน ๓ ปีใหม่ข้างญวน ขอให้แต่งทูตถอ
ศภอกษรคมเครื่องบรรณาการขนไปเฝ้าพระเจ้าเวยคนาม ขอ
โทษพระยาพระเขมรและราษฎรททาศคมาแตกอนนแล้วให้
ยอมเป็นเมืองขนตามอย่างธรรมเนียม เจ้าเวยคนามกคงจะ

ไปรคยกโทษให้ ถาดงเคอน ๓ ไม่ส่งทูตขึ้นไปแล้ว องญวน
 ฝืนใหญ่ให้เตรียมกองทัพไว้ จะให้ตเมืองเขมรให้ได้ในคราวนี้
 ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาแจ้งตงน เห็นว่าทพญวน
 ยกมาครงนไม่เหมือนเมอกรงองเตยนกน จะตงคายตแลต่าน
 ทางกัซอขอกล เขมรจะไปจับกมฝัคนมาสขส่วนราชการกัไม่ไค้
 ให้ชาหลวงในกองทัพไปลอบตลามาเม่น่า กัแลเห็นเรอญวน
 บรรทกชาวเสบยงและคนชนมาส่งทเมองพนมเบญญ ๔ เทยว
 เบ็นเรอ ๑๙๘ ลำ ทงเรอยกมากอนประมาณ ๒๐๐ เคษ แลค
 ใจพระยาพระเขมรยกนยอครนครามไปหมคทาเขมแข็งเหมือน
 ต่กอนไม่ ครนจะไม่เบ็นไมครควยกเห็นว่า พระยาพระเขมร
 ไพรบ้านพลเมองคงจะกลบใจไปเสยเพราะความอดอยาก ค้วย
 เขมรฝ่ายเราได้อาศยลคคาญวนชนมาชอขายไค้สิ่งของ และ
 เกลอรบประทาน ควยทเมองพนมเบญญ ญวนกัให้ตงตลาคชอ
 ขายกนสนกสนาน เขมรฝ่ายญวนกัเขกขานมทชอขายกนไม่อด
 อยาก เขมรฝ่ายเราจะไปชอกกนไค้ ญวนกัไม่ห้ามปรามทำค
 สันทเหมือนพวกเคยวกน เห็นว่าการจะผันแปรเบ็นอนไป กัให้
 พระองคตวงรบคาคอบญวนว่าจะแตงทูตถอศกถอกษรชนไป ถ
 เกอน ๓ ชน ๖ ค่ำ เบ็นแนแล้ว แลวญวนกัลาไป

ทองตราตอบหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา

พอหลวงสวัสดิศนคเรศรเชิญทองตราตอบหนังสือเจ้าพระยา
 บดินทรเดชาออกไปถึงมีความว่า ญวนยกมาครองมาตั้งอยู่
 เมืองพนมเปญเป็นอันมาก ไซคนมาบอกพระองค์ดวงแต่ทต
 ไปสารภาพยอมชนกษัตริย์แล้ว จะส่งเจ้าผู้หญิงญาติพี่น้อง
 มาอยู่ให้พร้อมมูลกัน การครองนบนการใหญ่เหลืออยู่ญา
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา ขอกระแสพระราชดำริจะให้สู้รบหรือจะ
 ให้ประนีประนอมกันเสียให้แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 ว่า ถ้าจะให้ศึกไปตามการแล้ว วิสัยญวนไม่มีความสัจจิต ยก
 คนข่มท่าน คิดแต่จะเอาโรคเอาเปรียบเสียทุกครั้งทุกที ตั้งแต่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขอเอาเมืองบนทวายมา
 ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถิ่นเขา
 เมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึงแผ่นดินขัตติยบนนกันเขา
 เขตแดนเมืองเวียงจันทไป เหลือที่จะอดทน ซึ่งญวนมาชวนพูด
 เป็นทางไมตรีนั้นเหตุอันใด ญวนสู้รบผมอทแก่ลวทหารฝ่ายเรา
 ไม่ไคหรือ ญวนจึงพูดเป็นทางไมตรี คิดให้เห็นความก่อน
 ทญวนให้กันมารดาบุตรภรรยาของคดวงมานัน ญวนคิดแล้วว่า

จะยกเอาอันมารดาบุตรภรรยาพระองค์ดวงไว้หาต้องการไม่
 ต้องเสียข้าวเกลือแยะเปล่า ๆ ส่งมาให้เสียดีกว่า ญวนให้มา
 ก็จะให้ผูกพันพระองค์ดวงเขาไปเป็นของญวน ทั้งจะได้ข้าวได้
 คุณเป็นทางพดต่อไป เขมรจะได้เห็นความดีว่าญวนไม่มีความ
 พยาบาท เป็นความคิดใหม่จะล้างความคิดเก่า ด้วยเจ้มีนมาง
 ทำกษเขมรขยเียน เขมรจึงได้แตกร้างจากญวน ซึ่งญวนว่าให้
 พระองค์ดวงแต่งพระยาพระเขมรคมตั้งของไปถวายเจ้าเว้คนาม
 แล้วให้มหนังสือไปขอเจ้าหลานผุ้หญิงซึ่งตกอยู่กับญวนนั้น ทรง
 พระราชดำริไม่เห็นว่าจะให้เจ้าหญิงมา ญวนจะเอาไว้แย่ง
 แผ่นดินเขมรเล่นมกหรือ ถ้าให้มากเหมือนให้เมืองเขมรเสีย
 เหมือนกัน ด้วยญวนได้ผลประโยชน์ในเมืองเขมรเข่นอันมาก
 โดยความรักเมืองเขมร สู้ลงทนรอนเสียของอาหารรพลขึ้นมา
 รักษาติดตามจะเอาเมืองเขมรคน ไพร่พลล้มตายเสียเข่นอันมาก
 ญวนก็มทุฐิมาณะเสียตายทนรอน จะให้เจ้าผุ้หญิงมาง่าย ๆ
 ที่ไหน ซึ่งพระองค์ดวงพดไปกับญวนว่า จะมหนังสือเข้ามา
 ขอญวนแลกยังท่านเสนาบดีก่อน ถ้าไปรดก็จะได้ ถ้าไม่ให้ใน
 ๓ เดือนจึงจะริ้นน ถึงกำหนดแล้วญวนก็คงจะลงมาฟังความ
 ถ้าจะได้พดจากญวนต่อไปอีก ก็ให้พระองค์ดวงพดว่า พระองค์
 ดวงมหนังสือไปยังท่านเสนาบดีแล้ว ท่านเสนาบดีมหนังสือ

ออกมาถึงพระองค์ท้วงว่า ถ้าญวนส่งเจ้าหญิงมาให้อยู่กับ
พระองค์ท้วงพร้อมญาติวงศ์กันแล้ว พระองค์ท้วงได้จัดการย้าย
เมืองเขมร ให้ไพร่บ้านพลเมืองได้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนเมื่อ
พระองค์เองเป็นเจ้าเมืองกัมพูชาครั้งนั้น ออย่าว่าแต่ญวนแขก
๔๔ คนเลย ถึงญวนซึ่งได้ส่งเข้าไปไว้ ณ กรุงเทพมหานคร
มากน้อยเท่าใดก็จะคนให้ท่งสัน ประการหนึ่งกองทัพชกเสียบยง
อาหารก็ไม่ยอมออกไป ณ กรุงเทพมหานคร บอกขอไปแต่ทเมือง
จันทบุรี เมืองตราด จะมชาวเกลอมาเลี้ยงกองทัพโคหรือ

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ มหณรงค์สงคราม

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ทราบของตราคนนั้น แล้วจึงให้
พระองค์ท้วงแต่งพระยามหาเทพ พระยาสุภาภิราช พระยา
วงศ์ภิราช หลวงไชยสงคราม ขุนสนิทเสน่หาลำม ไปหา
องญวนผู้ใหญ่ทศกัณฐ์พนมเปญ โดยเป็นการเยียมเยียน จึงม
หนังสือไปด้วยมีใจความว่า ได้บอกขออนุญาต ๔๔ คนเข้า
ไป ท่านเสนาบดีได้กราบทูลรับสั่งว่า ถ้าองญวนช่วยกันทำ
บำรุงเมืองเขมร ซึ่งเป็นเมืองน้อยให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนครั้ง
พระองค์เองแล้ว ออย่าว่าแต่คน ๔๔ คนเลย ถึงจะขออนุญาต
เคลยกทัพไปส่งเข้าไป ก็ขอพระราชทานให้ท่งสัน แต่ญวนแขก

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

รายนกยงไม่มรยสงให้สงออกมา ครงนพระยายมราช พระยา
ราชมนตรีเขาไปเผา ถ้าไตคนออกมาเมื่อไรจะบอกมาให้แจ้ง

พระองค์ดวงแตงทูตให้เชิญศุภอักษรไปเมืองเว

ครนมาถงเคอน ๓ ชน ๖ คำ พระองค์ดวงแตงให้พระยา
ราชเคช พระยาขวรรณายก พระยาธนาธิบทิ เป็นทูต เชิญศุภ
อักษรเครื่องราชบรรณาการไปเมืองเว ช่างพลายสง ๘ ศอก
๑ คบ ๒ ช่าง งาช้าง ๒ กิ่ง หนัก ๕๐ ชง นอระมาต
๒ ยอก หนัก ๒ ชง ๑๕ คาลง ผลกระวานหนัก ๕๐ ชง
ผลเวรหนัก ๕๐ ชง รงหนัก ๕๐ ชง ขฝงหนัก ๕๐ ชง
นารก ๒๐ หมอ ตามธรรมเนียมอย่างพระนารายนรามาทิบท
ผู้บคทำมาแต่ก่อน องฉนวนเมืองโจฎกก็ส่งทูตไปเมืองเว

เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบบังคมทูลเรื่องทัพญวน

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาทำหนังสือบอกให้พระยาไชย
วิชิตฝรคษากรงเก่า พระยายมราช พระยาราชมนตรีเขมรถอ
เขามาใจความว่า ชงบอกขอชาวทเมองจันทบร เมืองตราคน
ก็เพราะมกระแสรยสงไวแต่เดิม ครนจะบอกขอเขามาณกรงเทพ
มหานคร ก็เห็นว่าเป็นทางไกลนัก ชงราชการฉนวนเขมรครงน

สूरบหักโหมเอาทวยกำลังนายทัพนายกองทแกล้วทหาร ก็เห็น
 ว่าคนเก่าที่เคยทำทัพศึกมาทวยกันกล่มตายไปเสียมากแล้ว มี
 แต่คนใหม่ ๆ ไม่เคยการทัพศึก ประการหนึ่งทงเสียบงอาหาร
 ก็ไม่พอจ่ายแจกกัน ประการหนึ่งพวกพระยาพระเขมรรู้ว่าฉนวน
 ขนมาครองนกตนตกใจพากันลงอยู่เรือข้าง อพยพครอบครัวไป
 อยู่บ้าง พระยาพระเขมรผู้ใหญ่เขาชอกันทาเรื่องราวรองว่า
 ขอให้เป็นไมตรีขณฉนวนเสียบงเคทเขมรจะไ้มีความสุข ข้าพระพุทธ
 เจ้าปรกษากบพระองค์ดวงเห็นว่า ถ้าไม่เป็นไมตรีขณฉนวนก็คงจะ
 ไ้รบพุ่งกันถึงสาหัส ถ้าเสียบงทงก็จะเสียบพระเกยรตยศ ทง
 พระยาพระเขมรก็จะคหมันประมาทไ้ ถ้าแต่่งพระราชสาส์นไป
 อ่อนน้อมโดยคิ ฉนวนไม่ส่งเจ้าผู้หญิงมาให้ตามสัญญาไว้ก็เป็น
 คนเสียบสตัย พระยาพระเขมรทงปวงก็คงจะโกรธว่าฉนวนพด
 ไม่จริง ก็จะมีนาใจสूरบขณฉนวน กำลังศึกก็จะแขงขน ข้าพระ-
 พุทธเจ้าก็จะไ้ทำการฉลของพระเศชพระคณไ้ถฉนต เคยฉนวน
 ฉนวนก็ชกโยงเอาแต่การพอให้แล้วไปไ้ ก็ต้องคิคณินแปรไป
 ตามการจ่งไ้ให้พระองค์ดวงแต่่งทุกขณไปเมืองเว ฉนวนแซก
 ๕๕ คนนไ้ใครบปากว่าจะให้แก่ฉนวนแล้ว ขอรบพระราชทาน
 ให้ไ้ไ้ออกไปด้วย

งานพระศพกรมขุนกัลยาสุนทร

ที่กรุงเทพมหานครในเดือน ๔ นั้น ได้ทำเมรุเจ้าชาว
กรมขุนกัลยาสุนทร ที่ท้องสนามหลวง ได้ชักพระศพเข้าเมรุ
เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิงเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ

พ.ศ. ๒๓๙๐

พระกระแสน้ำส่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ลี้ศักราช ๑๒๐๙ ปีมะแมนพศก เป็นปีที่ ๒๔
พระยาไชยวิชิตศรัทธากรงเก่าเข้ามาถงกรงเทพพระมหานคร
ได้ทรงทราบหนังสือออกแล้ว จึงให้มตราตอบออกไปว่า
เจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่ไกล เห็นการจะทำใ้ได้อย่างไรให้
ผ่อนปรนไปตามการเกิด ได้พระราชทานฉนวนแขกให้พระยา
ไชยวิชิต พระยาอมราชเขมรคมออกมาแล้ว เจ้าพระยาบดินทร
เดชาจึงให้พระองค์ทองส่งฉนวนแขกไปให้องคาคาเตยง กุนทคายน
พนมเปญ องคาคาเตยงกนกรบไว้

ราชทูตที่ไปเมืองเวเฝ้าเจ้าเวเวดินนาม

ฝ่ายพระยาราชเดช พระยาคณาธิบดี พระยาบวรนายก
ซึ่งเสด็จกลับออกกรมเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปเมืองเวเนน
เจ้าพนักงานไ้พาชนเฝ้าเจ้าเวเวดินนามครั้ง ๑ ก็ไม่ทรงสัปราศรัย

๑๒๐

พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

ด้วยแต่สักคำ ๑ ทดขึ้นไปแต่ก่อนเคยมั่งวให้คิดเป็นธรรมเนียม
 ครนนั้นไม่มั่งวให้ครบรอบทุกตามธรรมเนียม ครนเดือน ๕
 ขน ๑ ๔ คำ ของเลไปส่งทุกลงมาเมืองไซ่ง่อนแล้วมหนังสือ
 มาว่า ทอดจะไปจิมกอง ๓ ปี ครน ๑ ก็ให้ไปส่งเครื่องบรรณาการ
 ทเมืองโจกุกเถก อย่าให้ขึ้นไปเมืองเว้เลย

เจ้าเวียดนามให้พระองค์ดวงเป็นเกามันกวัดเว้อง*

แล้วให้ขุนนางฉวนถรามาดงองตาเตยงกุน ให้ทง
 พระองค์ดวงเป็นเกามันกวัดเว้อง แปลว่าเป็นเจ้าเขมรอยู่ก ๑
 แล้วให้ส่งเจ้าผหญิงให้พระองค์ดวงด้วย ทดกับขุนนางฉวน
 มาดงเมืองพนมเปญ เมื่อเดือน ๖ แรม ๓ คำ แล้วพระองค์ดวง
 ก็ไ้รบตราตงและเสื่อหมวกสำหรับยศข้างฉวน และตรา
 สำหรับประทับราชสาสน ขนไปเมืองเว้ ๒ ดวง ทศายองตา
 เตยงกุน ครนเดือน ๗ ขน ๖ คำ องตาเตยงกุนก็ส่งองคิม
 อดองคเภา องคสังวไนให้พระองค์ดวง ครนเดือน ๗ ขน ๑ ๑ คำ

๑. อังการที่ ๓๐ มีนาคม   ๒. อาทิตย์ที่ ๒ พฤษภาคม
 ๓. พุทธศัตที่ ๒๐ พฤษภาคม   ๔. อังการที่ ๒๕ พฤษภาคม

* ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า “เตาบางกวัดเว้อง”

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

นายทพนายกองฉนวนซึ่งอยู่เมืองพนมเปญเล็กไปหมกการเมือง
 เขมรก็เข็นอนสำเริงแต่ครั้งนั้นมา เมืองของกฏไชยก็เปลี่ยน
 ชื่อว่าเมืองของมีไชย แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา นกของคตวง
 ก็ถึงพระยาราชเดช พระยาราชนาถยติ ทศซึ่งไปเมืองเว้ เข้ามา
 ถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๗ นั้น

เจ้าเวียดนามเทยวตรสันพระชนม์

เจ้ายอมราชบุตรเป็นเจ้าเวียดนามตอดก

ครั้นภายหลังมหนงสอเลไปมาถงนกงคตวงว่า เจ้า
 เวียดนามเทยวตรสันพระชนม์เมื่อเดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ อยู่
 ในราชสมบัติ ๗ ปี พระชนม์ได้ ๒๓ ปี ชนนางจึงยกเจ้ายอม
 ราชบุตรชนครองราชสมบัติเมื่อเดือน ๑๒ ขึ้น ๓ ค่ำ อายุได้
 ๗ ขวบ ทรงยหื้อวาทอดก ให้พระองค์ตวงแต่งทูตไปค้ำนัย
 พระศพและแผ่นดินใหม่ พระองค์ตวงก็แต่งทูตไปค้ำนัยพระศพ
 ตามอย่างธรรมเนียม แล้วทูตกลยมาแจ้งความว่า องเกยนอน
 ชงเป็นขุนน้อย ช่วยว่าราชการแผ่นดินมาแต่ครั้งเจ้าเทยวตร
 นั้นช่วยว่าราชการต่อไป

พระองค์ด้วงเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชา

ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร เมืองเดือน ๒ ชน ๑๔ ค่ำ
 ไปรตเกล้าไปรตกระหม่อมให้พระยาเพชรพิไชย (เสื่อ) กษ
 เจ้าพนักงานทักตำแหน่ง คุมเครื่องอิสริยยศสัสดิพรณขัญจารก
 พระนามออกไปเมืองเขมร ให้เสกนภพระองค์ด้วงพร้อมด้วย
 เจ้าพระยาขัตติยทศเชษฐา เมธ ฅ วนพฤทศขัตติยเดือน ๔ ชน ๔ ค่ำ
 เป็นเจ้าแผ่นดินกัมพูชา ทรงพระนามว่า พระหริรักษ์ราม
 ธิปัต ศรีสตรีโยพินธุ ธรรมิกวโรดม บรมศรีนทรา มหาจักร
 พรพัตติราช บรมนารถบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิสริยยศกัมพูชารัตน
 ราช โอภาสชาติวรวงค์ ดำรงกัมพูชามหาประเทศราชนคร บวร
 วิวัฒนาดิเรก เอกอัครมหาเขมราธิบดีนทร นรินทรวิสุทธิอุดม
 บรมบพิตร* เจ้ากรุงกัมพูชา ถ้าจะใช้ศัภษณเข้ามา ใ้ตรา
 ว่าแต่องค์พระหริรักษ์เจ้ากรุงกัมพูชาเท่านั้น องค์พระหริรักษ์

๑. พุทธ ๑๕ มกราคม

๒. พุทธ ๘ มีนาคม

* ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า “พระหริรักษ์รามอิศราธิปัต พระ
 ศรีสตรีโยพินธุ ธรรมิกวโรดม บรมศรีนทรา มหาจักรพรพัตติราช
 บรมนารถบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิสริยยศอัครรัฐราชมูร์ โอภาส
 ชาติวงษ์ บำรุงกัมพูชามหาอินทปัตนคร บวรอดิเรกเอกราช
 ขัตติโยมหาธิบดีนทร นรินทรวิสุทธิอุดม บรมบพิตร

ชายยาคืนส่งมาให้ก็เป็นคนมากนั้กหนาแล้ว เห็นแต่พระยามหา
 เทพปล่อยเอาเงินกินเสีย ไม่ได้ให้ผลประโยชน์ข้างเลย ครั้น
 ให้พระยามหาเทพไปเองเถิด เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ทักสัน
 ว่า เขาว่าคั้งนั้นท่านต้องไปเอง พระยามหาเทพก็รับอาสา
 ออกไป ขอพระยาสวัสดิวารออกไปด้วย พระยามหาเทพ
 พระยาสวัสดิวาร ได้ยกออกไปเมื่อ ๓ วันอังคารเดือน ๔ ขึ้น
 ๑๐ ค่ำ และเรือกองทัพพระยามหาเทพจะไปนอนอยู่บนโรง
 เวลากลางคืน ร้องเหมือนเสียงช้าง ยกไปครั้งนั้นคนประมาณ
 ๓๐๐ คน แลแล้วเกณฑ์กรมการเมือง สำครบุรี และราษฎร
 ชาวบ้านไปช่วยยก รวมกันเป็นคนประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คน
 คนเหล่านั้นไปเรือสำรับเปล่าข้าง เรือสำรับมประทุนข้าง
 เรือเขี่ยข้าง ยกขึ้นไปถึงลัดตวรคเมือ ๓ วันพฤหัสบดีเดือน ๔
 ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทนนกลงสูงจะขึ้นไปมิได้ พวกอายุเงินเฉย
 เอาขนมานั่งยังอยู่ตามคลัง พระยามหาเทพนั่งจับออกมาขนอยู่
 หน้าแก่งพัง เร่งให้เรือเหล่านั้นเข้าไป ห่างไกลอยู่ประมาณ
 ๖ เส้น พอถูกขนเข้าที่ไต่สะตอ๓นิ้วแล้วกลับเข้าไปนอนในแก่ง
 ส่งให้ชาวกลบเรือมา พวกเรือทยกไปด้วยกันไม่ทันรู้ว่ากระไร

๑. วันที่ ๑๔ มีนาคม

๒. วันที่ ๑๖ มีนาคม

กปากนกลขมาหมก ครนมาถงเมืองสาครบรมโศงให้ผู้
 อยรภษาเมือง ทงเมืองสาครบรมเสยเขามากรงเทพมหานคร
 ฝายทปรภษาอายจนเผยวงจวากยอายจนเผยวงว่า เราทำการ
 เหลอเกินจงเพียงนแลจะสึกไม้ไ้ จะหนักไม้พน ให้ตาม
 พระยามหาเทพเข้าไปกรงเทพมหานคร จดเผายันเมืองให้
 ผู้คนตนตกใจ แลหูกเอาพระราชวัง เกยเอาทรพยสังของ
 อยาง ๑ ถามตงนนให้คเอาขานขนนางแลขานเจสวฒมทรพย
 ไ้เงินทอง แลวดเอาเรอลกคปากนหนออกไปทะเล เป็น
 ขณญาท ๒ ถาทามโศงนงกคเอาขานทาจนแลขานสนามไซย
 ขานโกรรกกราก ไ้คทรพยสังของมากแลวดเอาเรือให้ล่ำ
 ๒ ล่ำ กยเรือทะเลอนอกปากนลงเรือหนไป คคโศงนงน
 ขณญาอยางท ๓ เศษพระบรม อายจนเผยวงหาเหนควยท
 ปรภษาไม้ คคแต่จะหนไปทางขยกเขาแดนองภษอยางเคยว
 จงขามฟากไปตงอยู่โรงนาคาลทราย หลงจูจิวไซ พระบาท
 สม่เค็จพระเจ้าอยู่หัวโศททรงทรายว่าพระยามหาเทพ ถูกขนกลข
 เขามาแล้ว โปรคให้เจ้าพระยาพระคลังคุมพวกคำรวจใน
 พระยามหาเทพแลกรอวมัญออกไปจากกรงเทพมหานคร
 เทอน ๔ ขน ๑๔ ค่ำ ตงจคทพอยทเมืองสาครบุรี ๒ วัน

๑. เสาร์ที่ ๑๘ มีนาคม

๑๒๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
 ให้เรือถ่อหนึ่งล่องไปถ่อผู้รักษามองสมุทรสงคราม เมืองราช-
 บร ให้ตักถ่อลงมา ครั้น ๓ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ เจ้าพระยา
 พระคลังยกขบวนไปต๋อขายเงินฝอยวทลคตรวค ต๋อขายเงินฝอยลขบรวว
 กองทัพยกออกไปมากก็ไม่คิดสู้รบ หนัดก็ไปบ้าน โป้หัก
 จะไปต๋อออกค่านเจ้าคววเขาแดนองกฤษ พระยาสมุทรสงคราม
 ยกสวนทางมาพบต๋อขายเงินฝอยวทขาน โป้หัก ไ้สู้รบกัน ฆ่า
 พวกต๋อขายเงินฝอยวตายลงประมาณ ๑๐๐ คนเศษ ต๋อขายเงินฝอย
 กยพวกที่เหลือต๋อขายก็ตักทาง หนลง มาขาง นกแขวกแขวงเมือง
 ราชบร พวกลาวเขมรกรมการเมืองราชบรก็ไล่ฆ่าฟันพวกต๋อขาย
 เงินฝอยวตายสิ้น ศพลอยในนาเกลอนไป ครวงนพวกต๋อขายเงิน
 ฝอยวตายทขาน โป้หักทขานขางนกแขวกประมาณ ๓๐๐ เศษ
 ขยไ้ต๋อขายเงินฝอยวทวเหยย ต๋อขายนกายเหยย พอเจ้าพระยาพระคลัง
 ออกไปถ่อเมืองราชบร จึงให้จมนไวยวรรณารถคมต๋อขายเงินฝอย
 ต๋อขายนกาเขามากรวงเทพมหานคร เจ้าพระยาพระคลังขยงจติ
 การสืบสวนต๋อขายเงินเหลารายอยู่

พ.ศ. ๒๓๓๑

เมืองฉะเชิงเทราเกิดจันต๋อเหยย

ลคักรวช ๑๒๑๐ ขวอกส์มฤทธิศก เป็นขท ๒๕

ไปรคให้ตราออกไปถ่อท่นเจ้าพระยาพระคลังใจควมว่า ต๋อขาย

๒
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

จนเซียงทอง อายจนบุญ คบคึกกนเป็นตวเหยขนทเมือง
 ฉะเชิงเทราเมื่อ ณ วันเสาร์เดือน ๕ ขน ๕ คำ อายจนบุญ
 อายจนเซียงทอง อายจนลกเลียงไต่กน วันอาทิตย์เดือน ๕
 ขน ๖ คำ พวกตวเหยเขาคโรงหีบหลงจุเหลาช แล้วผาจน
 ช้อพชายหลงจุเหลาช ซึ่งเป็นขนกาจจนหาญตาย ๑ คน
 พระยาวเศษภญาไชยออกไปรบตวเหย ๗ ว่าพระยาวเศษภญาไชย
 ตายในทรบ วันจันทร์เดือน ๕ ขน ๗ คำ จนตวเหยตเมือง
 ฉะเชิงเทราไต่เขาคงอยู่ในกาแพงเมือง พระยามหาเทพซึ่ง
 ถูกขนกลบมาอยู่ไต่ถวันลงอนิจกรรม จึงไปรตเกล้าไปรต
 กระทบมือให้หาท่านเจ้าพระยาพระคลัง ยกไพร่พลกลบออกไป
 เมืองฉะเชิงเทราโดยเร็ว ท่านเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าอาย
 พวกจนเมืองนครชัยศรคยงไม่เรยบรอย จึงให้จมนราชามาตย
 คมคนในกองพระยามหาเทพไปตั้งอยู่ท่ากระบอแขวงเมืองสาคร
 บร เมืองนครชัยศรคอกน เจ้าพระยาพระคลังให้ยกไปเมือง
 ฉะเชิงเทราเมื่อ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขน ๑๐ คำ ไปทาง
 คลองลำโรง เกณฑ์ให้พระอินทรอาสาคุมลาวเมืองมณีนค
 ยกไปทางขก

เชียงทองคุมสมัครพรรคพวกไปขบถอายจนขทัในกำแพงเมืองเฮ
 มาสั่งท่านเจ้าพระยาพระคลัง ๗ จึงให้จมนไวยวรรณารถ คุมตัว
 อายจนข ายจนเชียงทอง ายจนชนพคณ (ลก) ายจน
 หลงจช หลงจย หลงจตค เขามากรุงเทพมหานคร ฝ่าย
 พวกควเหยหานายใหญ่มีไคแลวกระสำระสาย ครนณเดือน ๕
 แรม ๕ คา กทงเมืองเสยหนเอาควรอด พวกกองทัพไทย
 ขบไคตวนายจนหวยเสยควเหย จนเอียงยเหย จนเนาซาเหย
 จนไปยเหย จนเสงซาเหย จนตยเหย จนเกา จนกฉาเอย
 จนไผ จนหลงจอะ จนกเถาแกส้วนออย จนลก นายทพนาย
 กองไทยฆ่าตายเสยกมาก พวกชาวขานชงหนจนควเหยอยใน
 ขา รวาวพวกควเหยแตกแลวพากนออกมาก พยเจกจนทไคก
 ฆ่าเสยสน ไม่วาจะเปนจนควเหยหรือมิไซควเหย ครงนนพวก
 จนไมมทพง หาไคจะชวยจรรมิไค ก็พากนผูกคอตายเสยเปน
 อนมาก ทีไม่ฆ่าควเสยก็โกนผมเอาผ้าเหลืองห่มโพธิห่มพระ-
 พทจรูปเอามานั่งห่ม ควยเปนจรรมแนยมจนโทษผคตงตายแลว
 ถ้าโกนผมขวชเสยไคกอนแลวก็ไมมโทษ ถงเปนชาคักกนกไม
 ทำอนตราย จรรมนแนยมไทยไมถอ กงนนักฆ่าพนเสยสน

๑. อาทิตยที่ ๒๓ เมษายน

พวกจีนกั้นกันเดินขกมาเมืองชลบุรี ลาวเมืองพนันคิมอยู่ต้นทาง
 ก็สกัดฆ่าพวกจีนอยู่ถนน ศพกองอยู่แห่งละ ๘ คน ๒๐ คน
 ๓๐ คน เร็วรายอยู่ทางน้ำยารกก็เป็นอนมาก ฆ่าแล้วก็ถอด
 เอาเสื่อกางเกงตักเอาได้ แล้วฆ่าทองคนเอาเงินในใส่ถุง ล้าง
 คนก็ได้ข้าง เกิดเป็นผลประโยชน์ชนชนพิเศษ รอดหนีลงมาถ
 เมืองชลบุรีได้ พระยาชลบุรีก็ให้จับฆ่าเสีย พวกจีนตายคร
 ึ่งนหลายพัน ศพลอยในลานาเมืองฉะเชิงเทราตคเเนองกันไป
 ทุกคั้งน้ำ จะนับประมาณมิได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้า
 พระยาพระคลัง เสร็จราชการแล้วก็พากันมาเฝ้าถงกรุงเทพ-
 มหานครเมอวนเคอน ๖ ขน ๓ ค้า ตั้งกองชำระเอาแต่ทเขน
 คั่วนายไปประหารชีวิตเสีย นอกนั้นเป็นแต่คนปลายเหตุเขานา
 สยด ก็ให้สีกแกมเป็นอักษรเงินอักษรไทยว่า พวกตัวเหี้ยปล่อย
 ไป มคคากลางชาวเมืองพทกกันว่า เจ้าพระยาพระคลัง เคอน ๔
 เล่นตรุษเมือง นครชัยศรี เคอน ๕ เล่นสังกรวนคเมือง
 ฉะเชิงเทรา

งานฉลองวัดพระเชตุพน

ครนมถถวนเคอน ๖ ขน ๑๐ ค้า ในข่วอกสุมฤทธิศก

นั้น ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้ฉลองวัดพระเชตุพน เป็นการมหรศพออย่างใหญ่ ผ้าไตรจีวรถวายพระ แพร่มะเทศพิภไทย
 แพร่ทั้งไตรรวม ๕,๐๐๐ ไตร บาตร ย่าม พัด เครื่องบริขาร
 เป็นอันมาก สังกะ ๕,๐๐๐ ของไทยทานครั้งนั้นมาก ทรง
 ตระเตรียมมาหลายขแล้ว ขอแรงข้าราชการรับเงินไทยทานทำ
 ขาวกระตัง ๗ ละ ๒ สลึง ถวายพระฉันทั้ง ๓ วัน แล้วฉลอง
 อีก ๓ วัน การฉลองมีโขนโรงใหญ่ติดรอกทหน้าวงกรมหมน
 สวัสดิศไชย มีเครื่องเล่นทุกสิ่ง ดอกไม้พุ่มนพระสงฆ์ทำ
 ประภาศประชันกันสนธมมอ เสรีการฉลองแล้ว ก็ทงทานต้น
 กัลป์พฤกษ์และ ไปรยทานทหน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย มณฑล
 ต่าง ๆ เหมือนอย่างฉลองวัดราชโอรส

ใต้พระยามงคลคชพงศ์ข้างปลาย

ในขื่อถนน เจ้าเมืองชนบทถวายช่างปลายสัตว์เหมือน
 สเปือกมะพร้าวหาวช่าง ๑ สลึง ๓ คอก ๑ คิช ๓ นว ถึง
 กรุงเทพมหานครเมื่อ ๗ วันศุกร์เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ พระ-
 ราชทานขอชนระวางเป็น พระยามงคลคชพงศ์ อคินทรง

ประสาธสรรค์ พรรณณาโกเมศ ทวาเศวตขวร แก้วกัญชร
เฉลิมกรรณ พงเพองเศษกระเทองกิน คุณภัญโญยศ คชลักษณ
วิลาสเลิศฟ้า

ลงพระราชอาชญาสำเร็จโทษกรมหลวงรักษรรณเรศร
และประหารชีวิตบ่าว ๓ คน

ครั้นมาลงเดือน ๑ พระยาอินทรจกรมัญญ์ทำฎาทูลเกล้า
ทูลกระหม่อมถวาย กล่าวโทษกรมหลวงรักษรรณเรศรว่า ชำระ
ความของตัวไม่ยุติธรรม กตขบถรชาชว่าเป็นผู้ร้ายของเขาลัก
เอาเงินทองสิ่งพิทักษ์เทวาไปเงิน ๒๐ ชั่ง สิ่งพิทักษ์เทวาเป็น
โจทก์ จึงโปรดให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ ก็ไต่ความจริง
ว่า ขตรพระยาอินทรจกรมัญญ์ไต่เป็นผู้นาย นายนั้นคือขตรเขยของ
สิ่งพิทักษ์เทวานั่นเอง ครั้นสิ่งพิทักษ์เทวาโจทก์แพแก่พระยา
อินทรจกร ทรงขัดเคองกรมหลวงรักษรรณเรศรว่า ทรงพระมหา
กรุณาชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยต่าง
พระเนตรพระกรรณ ก็ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรมกตขบถกหาญ
ถอยความผิดๆ อย่างนคงมีหลายเรื่องมาแล้ว เพราะด้วยอาย
พวกละครชกพาให้เสียคน จึงให้ตระลาการค้นหาความอนตข
ไปให้ไต่ความว่า กรมหลวงรักษรรณเรศรชำระความของราษฎร

มิได้เขียนยศธรรม ด้วยพวกละครรับสนับนทงฝ่ายโจทกฝ่าย
 จำเลย แลวกคงหักเอาชนะงได้ แล้วยเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง
 ชนแต่ลอยกระทงก็ไปลอยกรงเก่าข้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์
 ข้าง เอาธรรมเนยमतในหลวงทรงลอย พวกละครห่มแพรส
 ทยที่มิใส่แหวนเพชรแทนหม่อมหาม และเกลยกล่อมขุนนาง
 และกองรามัญไว้เป็นพวกพ้องก็มาก ที่ผู้ใดไม่ฝากตัวกัพยาบาท
 ไว้ ตั้งแต่เล่นละครเข้าแล้ว ก็ไม่ได้บรรทมข้างในด้วยหม่อม
 หามเลย บรรทมอยู่แต่ที่ข้างท้องพระโรงด้วยพวกละคร จึง
 รัชสังให้เอาพวกละครมาแยกย้ายกันไต่ถาม ไต่ความสมกันว่า
 เป็นสวาทไม่ดังชำระ แต่เอามือเจ้าละครและมือท่านกำคยฐาน
 ๒ ข้าง ๒ ฝ่าย ให้สำเร็จภาวะธาตเคลอนพร้อมกัน เช่นแต่
 เท่านั้น แล้วโปรดให้ตระลาการถามกรมหลวงว่า เป็นเจ้าใหญ่
 นายโตเล่นการเช่นนสมควรออยู่แล้วหรือ กรมหลวงรักษารศร
 ให้การว่า การที่ไม่อยู่ก็ลูกเมยนั้นไม่เกี่ยวข้องแก่การแผ่นดิน
 ๑ ว่า เกลยกล่อมเจ้านายขุนนางไว้เป็นพรรคพวก
 มากจะคิดกบฏหรือ กรมหลวงให้การว่าไม่ได้คิดกบฏ (ตรงนี้
 ลำนวนยังให้เห็นว่าคงจะมีคำถามอีกคำ ๑ ว่า ถ้าไม่คิดกบฏก็เกลย

กล่อมหาพรรคพวกไว้ทำไม จึงตอบว่า) คิดอยู่ว่าถ้าสิ้นแผ่นดินไปก็ไม่ยอมเป็นข้าใคร ตามอกข้อ ๑ ว่า ถ้าได้ดั่งนั้นแล้วจะเอาผิดเป็นวงหน้า ให้การว่าคิดไว้จะเอากรรมชนพิพัญญุขเนทร ทรงพระราชดำริปรึกษาด้วยพระราชวงศานุวงศ์เสนาบดีว่า กรมหลวงรักษารวมเรศมีความผิดหลายอย่าง ทั้งยังเอาเงินเบียดหวัดและเงินวัดพระพุทธบาทที่ ๑ ก็หลายสิบชั่งเป็นอาณัติประโยชน์ จะเลียงไว้ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พระราชวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดีกราบทูลว่า จะไม่เอาโทษเสียจะเลียงไว้ก็ไม่เป็นที่ไว้วางใจ เหมือนต่อสรพิษให้หลังหักระวงยาก ครั้นมาถวญคนกรเดือน ๑ ชน ๓ คำ ไปรดเกล้าไปรดกระหม่อมให้ตระลาการทำกระทู้ซักถามกรมหลวงรักษารวมเรศว่า ทศวัตโตเป็นใหญ่มากชนกว่าแต่ก่อน ก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนงเยาว์กว่าเจ้านายทุก ๆ พระองค์ จึงได้คิดกำเรบใจชน แต่ก่อนนงเยาว์กำเรบน้อย ๆ เคยวนมากชน ๆ จนกระทั่งทกวอนโต ๒๕ ปีแล้ว บัดนี้ถึงปรารภจะมาเป็นเจ้าแผ่นดินให้ตัวระลึกลงความหลังคิด แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ยกตัวโตทำราชการมาในแผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ จนนกหนังสือทงด้วยกัน
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระทัยว่าไต่เป็นเพื่อนยากกันมา ฝ่าย
 กรมหมื่นสรนทรภักษสันพระชนม์ไปแล้ว ยังอยู่แต่ตัว สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวจึงไว้วางพระทัยให้ช่วยราชการแผ่นดินต่อมา และ
 ตัวประพฤติกการคต ๆ โกง ๆ เอาสินบนในการชำระถ้อยความ
 และตงขนนาง กทรงทราบายไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่บ้าง ก็
 ไต่ทรวงเตือนสติเป็นหลายครั้งหลายคราว ว่าอย่าทำให้ราษฎร
 เขาคิดนินทาหมิ่นประมาทไต่ อย่าให้ชอชวอยู่ในแผ่นดิน
 เหมือนตัวประพฤติกการทไม่อยู่กบเมยตงน ก็มผมาพทว่าทง
 ผู้ชายผู้หญิง ข้างผู้ชายนนกรมขนรามอิศเรศเป็นตน จนน
 กระตงมหาตเล็กเต็กช่า ฝ่ายผู้หญิงเมยชของตัวทไต่รบพระราช-
 ทานเขยหวดกมาเล่าให้เขาฟังออกเชิงแซ่ไป ว่าตัวไม่อินงขง
 ชอกกบเมย มาหลังรกอ้ายคนโชนคนละคร สมเด็จพระเจ้า-
 อยู่หัวททรงทราบาย จึงทรงพระราชดำริว่าจะชอขใจอย่างเจ้าขกกง
 (เตากวาง) รกงว จะชองเสฟผู้ชายบ้าง ผู้หญิงบ้างกระมัง
 ครนจะหามปรวมว่ากล่าวให้รู้สึกตัวเสยว่า ทาทงนไม่งามไม่ค
 ความกจะชอองไป เหมือนจะแกล่งประจານให้ญาติไต่ความ
 ชียยศ แล้วทรงพระราชดำริว่า แท่กอนกรมหลวงเทพพลภกค
 ก็ประพฤติกการไม่อยู่กบลูกเมยเหมือนกันเช่นนี้ สมเด็จพระบรม

วงศ์ราชซึ่งเป็นผู้ใหญ่ทรงทราบทงพระองค์ ก็หาได้ว่า
กล่าวกรรมหลวงเทพพลกตประการใดไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จึงมีใต้อาพระทัยเป็นพระราชธนะ ด้วยสำคัญพระทัยว่าเขา
ประพฤติกุให้เหมือนพชาย เป็นพชพนฉลกอยายเตนเกอก เป็น
คนอุบาทวยานเมอง แลวมหนานาชากระทำให้แผ่นดินเดือดร้อน
ไปทกเส้นหญ้าใบไม้ ด้วยความโลภเจตนา ให้ชายใต้อาละของ
ฉลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระเคศพระคุณเป็น
สนพนของพระบรมวงศานุวงศ์ทงปวง ทงชายหนานาชาราชการ
ผู้ใหญ่น้อย สมณชพราหมณไพรพพา ข้าแผ่นดิน ด้วยความชั่ว
ของควมนพองเลองฎาไปทวนานาประเทศทงปวงหาควรไม่
เลย ต่างคนต่างมีใจโกรธแค้นยงนถ แล้วยงมาคคิมกใหญ่
ใต้อุงจะเป็นวงหนายาง เป็นเจ้าแผ่นดินยง ออย่าว่าแต่มนษย
เขาจะยอมให้เป็นเลย แต่สคตเคยรจฉานมกไม่ยอมให้ทวเป็น
เจ้าแผ่นดิน จึงไปรคให้ถอคเสยจากกรรมหลวง ให้เรียกว่า
หม่อมไกรสร ลงพระราชอาชญาแล้วให้ไปสำเร็จโทษด้วยท่อน
จันทนทวคปทมคงคคา เมอฉนวนพคเคอน ๑ แรม ๓ ค่ำ อาย
ุใต ๕๘ ปี แต่บ่าว ๓ คน ขนวทชามาตย ขนคาลคน ๑
๔ คนด้วยกัน ไปประหารชีวิตทศส่าหเรในวันเคยวณ

เจ้าพระยาพระคลังออกไปสักเลขหัวเมืองตะวันตก

ครั้นมาถึงเดือน ๒ ไปรคให้เจ้าพระยาพระคลังกับชน
นางมชอลหลายนายคุมกองสักออกไปสักเลขหัวเมืองฝ่าย
ตะวันตกตลอดดงเมืองสงขลา เจ้าพระยาพระคลังไค้ออกเดิน
จากเมืองเพชรบุรีเมื่อวันเดือน ๒ แรม ๔ ค่ำ วางข้าหลวง
กรมสักตลอดลงไปทุกเมือง เจ้าพระยาพระคลังตั้งอยู่เมือง
ชุมพรแล้วลงไปตั้งอยู่เมืองไทรยา ไค้สร้างวัดชนใหม่วัด ๑
ให้ชื่อว่า วัดสมุหนมทร แล้วลงไปเมืองนคร เมืองสงขลา

ซ่อมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและทำซ่อมบางจะเกร็ง

ในขื่อถนน พระยาราชสงครามช่างทหารในกราบทูลว่า
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขื่อและตัวไม้ไม้ไค้เปลี่ยนครั้งก่อน
นั้นผุเขยไป เป็นที่น่ากลัวจะต้องทำใหม่ จึงไปรคให้พระยาศรี
พิพัฒน์นคณราชโกษาเป็นแม่กองคุมตำรวจและช่างทหารในให้
รื้อเปลี่ยนตัวไม้ใหม่ พระยาศรีพิพัฒน์ทากรงนนั้นไม่ให้ตัวไม้
ผิดแบบเก่าจนสักนว ๑ ด้วยถ่ายแบบทุกตัว การพระมหา
ปราสาททำมาจนลงขื่อ ไค้ลงรักบดทองแล้วเสร็จ ฝ่ายทเมือง
สมุทรปราการนั้น ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้หมื่นไวยวรนาถ

---

๑. สุกกรที่ ๑๒ มกราคม

ลงไปเป็นแม่กองทำข้อมใหญ่ชนทบางจะเกร็งข้อม ๑ สำหรับ
แม่ทัพอยู่

โปรดให้หาฤกษ์บรรจุพระบรมธาตุในพระพุทธรูป

ครั้นมาถึงเดือน ๔ บวกล้อมฤกษ์ศึก ทรงพระราชดำริว่า
พระพุทธรูปสูง ๖ ศอก ๒ พระองค์ ในพระอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม ไต่ทรงหล่อแล้วหุ้มด้วยทองคำเนื้อ ๘ องค์ ๑
ทองหนัก ๖๓ ชั่ง ๑๔ ตาลง รวม ๒ องค์เป็นทองหนัก ๑๒๗
ชั่ง ๘ ตาลง ทรงเครื่องต้นอย่างบรมกษัตริย์ ลงยาราชาวัค
ประดิษฐานาวรัตนมราคาเป็นอันมาก ทำแล้วยังหาได้ทำการ
ฉลองไม่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หาฤกษ์ที่จะบรรจุ
พระบรมธาตุไว้ในพระพุทธรูป ไต่วันเดือน ๔ ชน ๑๑ ค่ำ

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและฉลองพระเจดีย์

ครั้น ณ วันเดือน ๔ ชน ๑๐ ค่ำ ให้เชิญพระบรมสารีริก
ธาตุออกไป เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จทรงฟังสวดพระพุทธรูป
รุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๔ ชน ๑๑ ค่ำ เวลาเช้าเสด็จทรงประเคน
พระสังฆฉันเสร็จแล้ว ไต่อธิคมฤกษ์กับบรรจุพระบรมธาตุ จารึก
พระนามองค์ข้างเหนือว่า พระพุทธยอติปาฬโลก ทรงพระ

ราชอัครมเหศวรสมเด็จพระบรมอัยยกาธิราชเจ้ากรมพระพิริยวงษา
 องคชาลังไคจารกพระนามว่า พระพุทธเลิศหล้านลาลัย ทรง
 พระราชอัครมเหศวรสมเด็จพระบรมชนกนารถบรมราชูปถัมภ์
 เดิมเรียกว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง แล้วมีพระราชโองการ
 ค้ำสั่งให้ใช้บัตรหมายในราชการทั้งปวง อังนามแผ่นดิน
 ตามพระพุทธปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์ ขอให้ใช้ชื่อว่าแผ่นดิน
 ต้น แผ่นดินกลาง จึงได้ใช้นามแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลก และแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านลาลัยต
 แต้นมา ครั้นณเดือน ๔ ขน ๑๒ ค่ำ เวลาบ่าย พระสังฆ
 ราชาคณะ พระครู เป็รียน วิชานาเพียงวินยธรวินยธรรม ๓๐๐
 รูป ถวายไตรแพรวลายสอง สบายยกใหม่ พระสังฆมรขไตรแล้ว
 รุ่งขึ้นวันเดือน ๔ ขน ๑๓ ค่ำ เวลาบ่าย พระสังฆ ๓๐๐ รูป
 สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน คืน ๓ วัน จนถึง ณ วันเดือน ๔
 แรม ๑ ค่ำ พระสังฆมรขแล้ว เวลาบ่าย เวียนเทียนเสร็จ
 แล้ว มการมหรสพทั้งทานการฉลองออก ๓ วัน พระสังฆมรข
 ครองนนนอกจากสำรับทรงประเคน ก็ขอกบุญพระบรมวงศานุวงศ์
 ฝ่ายหน้าฝ่ายใน และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทมิกลางพอจะฉลอง

๑. จันทรที่ ๕ มีนาคม
 ๓. ศุกรที่ ๘ มีนาคม

๒. อังการที่ ๖ มีนาคม

พระเศษพระคณไต่ ก็ไหญ่เลียงพระคนละรูป ครองนนประภวค
 ประชนกนถโตะ ถงซามใหญ่ โถใหญ่ขรรจของ ในภษณะทง
 ปวงถววยพระฉน คัลลา ๑ กฉน ๒ รูปข้าง ๓ รูปข้าง ของฉน
 กพอเต็มคัลลา ทพระระเบียงนนห้องลอง ของนนพอเต็มห้อง
 ของทเหลือพระฉนนนถาจะเลียงคนกไต่สัถ ๓๐—๔๐ คนกว
 แต่ฝทมหนา ฝทมทาทามฉรรมนยมกมมาก ครนณวนเคอน ๔
 แรม ๒ ค่ำเวลาเช้า ไพรคเกล้าไพรคกระหม่อมให้เชิญพระ
 บรมอัฐีและพระอัฐีมา ในพระทงนอมรินทรวิจิฉย คิตตาม
 พระชนมายของพระอัฐีสดับปรณ แล้วถววยไทยฉรรมขัว
 กระทง อทคัลล่วน พระราชกศล ทไต่สร้าง พระพุทธรูป ๒
 พระองคนนจาเพาะต่อพระบรมวงศานวงศทงปวง

จลาจลในเมืองเซียงรุ่ง

ในขันนบขอกเมืองหลวงพระบาง เมืองเซียงใหม่ เมือง
 น่าน ลงมาความคล้ายกันใจความว่า

เดิมเมอขเถาะเขญจศก มหาวงเขนเจ้าเมืองเซียงรุ่งตาย
 มหาขนานเขนอามหาวง ไต่เขนเจ้าเมืองแทน เจ้าสาระวนขตร
 มหาวงเขนทรราชขตร กัษหม่อมมหาไชยน้องเขมมหาวงร่วมคิต

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๑

กนเป็นกบฏ จับมหาดานานขึ้นอย่าเสีย คงตัวจนเป็นเส้นหวา
เจ้าเมืองเซียงรุ่ง คงน้องชายช้อออกนาวจนเป็นมหาอุปราช
จนช้อเจ้าเมืองสนหน้า ลาวเรียกว่าหนองแด้ กมตราคงลงมา
ให้ราชบุตรเป็นเจ้าเมือง ให้น้องชายเป็นมหาอุปราช ฝ่าย
หม่อมหน่อคำซึ่งเป็นบุตรมหาดานานตราชบุตรมาเสีย ก็หนีไป
หามหาดานานเมืองเซียงรุ่ง) ส่งตัวหม่อมหน่อคำลงไปเมือง
องวะ เติบเลี้ยงเงินให้เจ้าองวะขอเป็นเจ้าเมืองเซียงรุ่ง เจ้าองวะ
จึงให้จกกายหลวงเมืองหมอกใหม่เมืองนาย คุมพมาเงยและ
ลาวไปเมืองเซียงรุ่งเป็นคน ๓,๐๐๐ พาหม่อมหน่อคำลงมา
เป็นเจ้าเมืองเซียงรุ่ง มาถึงกลางทาง นางขึ้นแก้วมารดา
ราชบุตรเจ้าเมืองเซียงรุ่งคนใหม่แจ้งความตงนั้น ให้คนสนิท
ถือหนังสือไปตงจกกายหลวงกยเงิน ๕๐ ชั่ง ทองคำ ๒ ชั่ง
๑๐ ตำลึง ไปให้เป็นของน้ำใจ ในหนังสือนั้นว่า ถ้าจกกาย
หลวงช่วยแก้ไขให้ราชบุตรได้เป็นเจ้าเมืองเซียงรุ่งแล้ว ตัวก็
จะยอมเป็นภรรยาด้วย จกกายหลวงก็รับเอาเงินทองไว้ กระซิบ
ส่งเป็นความลขไปตงนางขึ้นแก้วให้รู้ตัวว่า จะเอาหม่อมหน่อคำ
ไปตงจนสัก ๓ วัน แล้วจึงจะให้ราชบุตรคิดเป็นกบฏจน จกกาย
หลวงจะทำแตกหนีไปให้ราชบุตรได้เมืองเซียงรุ่งตามปรารถนา

จักกายหลวง ก็พาหม่อมหน่อคำ ไปตั้งเป็น เจ้าเมืองเซียงรุ่ง
 อยู่ได้ ๓ วัน ราชบุตรกับหม่อมมหาไชยก็ยกเข้ารบกับหม่อม
 หน่อคำ ๗ ก็ชักกายหลวงก็พากันแตกหนีออกจากเมืองเซียงรุ่ง
 มาตั้งเมืองอยู่ทาลอ ราชบุตรกับหม่อมมหาไชยเกณฑ์กองทัพ
 พม่าตามมารบกับหม่อมหน่อคำ และชักกายหลวง ซึ่งตั้งอยู่ที่
 เมืองทาลอออก ฝ่ายกองทัพราชบุตรกับหม่อมมหาไชย ถ้ายิง
 กองทัพพม่าก็ยิงแต่คืนเปล่า ๑ ถึงพวกหม่อมหน่อคำจึงได้
 กระสุนขึ้น พวกหม่อมหน่อคำแตกหนีไปเมืองเซียงตุง มหา
 ชนानเจ้าเมืองเซียงตุงกับออกชนไปเมืองอิงวะ เจ้าอิงวะทราบ
 ว่าชักกายหลวงกับราชบุตรรักกันคบคิดเป็นกลอุบาย ทำตงนนักจะ
 เอาไทย จึงให้เกณฑ์กองทัพมาแย่งรวบรวมพลหมื่นเศษ ให้
 ยกมาตีเมืองเซียงรุ่ง ให้จึงได้ หม่อมหน่อคำ มหาไชยงำคำ
 นายสนต่าง ก็พาทัพพม่ามาตีเมืองเซียงรุ่งแตก จับมหาอุปราช
 ๒ ได้ส่งไปจำไว้ที่เมืองอิงวะ ราชบุตรหนีไปอยู่แดนซ้อ แต่
 หม่อมมหาไชยนั้นอพยพครอบครัวเมืองพง ซึ่งเป็นเมืองชน
 ของตัวลงมา อาศัยอยู่เมืองหลวงภูคา ปลายแดน เมืองน่าน
 ประมาณคนหมื่นเศษ พม่าตั้งหม่อมหน่อคำเป็นเจ้าเมืองเซียงรุ่ง
 อยู่มาหม่อมหน่อคำกับนายสนต่างมหาไชยงำคำ เกิดรบฆ่าฟัน

กันตาย ราชบุตรรตงนกกชไปเมืองอังวะ ไปขนบานเจ้า
 อังวะขอเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง อปราชชงเป็นไทยตองจำอยู่ที่
 เมืองอังวะ ก็เขาเคนเสียบสนบนให้เจ้าอังวะ คิดเป็นเงินไทย
 ๑,๒๒๐ ชั่ง จึงพนไทยออกไท เจ้าอังวะก็ตั้งให้ราชบุตรผู้
 พ มหาอุปราชผู้น้อง มาเป็นเจ้าเมืองตองเก๊า

เจ้าแสนหวพามอกขรกถาถึงเจ้าเมืองหลวงพระบาง

เจ้านครเมืองหลวงพระบางแต่งให้คนไปสืบราชการ เจ้า
 แสนหวพามอกขรกถามาถึงเจ้าเมืองหลวงพระบางฉบบ ๑ ว่า
 อักขรกถาสมเด็จพระเชษฐาไชยคินทร์มหาจักราชวรขนิษฐาธิราช
 วรสถิตย์พิไชยในมหาอศตมวรวงษ์ ขงทวาทศิมณฑล สร้อย-
 สรรพวิพาทาแสนหวพา มหานครราชธานี ประกาศตสนิท
 เสน่หาถึงสมเด็จพระเชษฐาพระราชเชษฐาธิราช วรสถิตย์พิไชย
 ในมหาอศตมวรวงษ์ ขงศรีรัตนาคคนหุคตตมยรรมยพรหม-
 จักรพรรดิ ศรีมหานครล้านช้างร่มขาวราชธานี แจงแต่ธุรการ
 และในคักราช ๑๒๐๙ บนน เมืองแสนหวพาสืบสองพินา
 บงเกิดเป็นพรชกทวสงกมพิชจรณหวนไหว เพราะนักษตตฤกษ์
 ผายบนให้บังเกิดเป็นชงการรายคทงปวง เลองภพมาถงพระ-

ราชธานีในเมืองล้านช้างร่มขาว ก็ไม่แน่มั่นไม่จริง คำร้ายก็มี
 คากกม กิ่งพระราชธานีก็ยกต้องตามองคัสติดยัญญาณแห่ง
 ๒ มหานครอนโคตตงแต่งไว้นั้นจะใคร่ราชการร้ายก ึ่งม
 าชญาสั่งให้คาแสงเมืองหนเขนตน และหัวเมืองฝ่ายเหนือของ
 ปวงมาลยพียงอาการร้ายและคทงปวงกบด้วยเจ้าเมืองพงเขนตน
 และลยสองพันนาทงปวงไตแจ่งแล้ว ก็ไตไหวมาลงพระราช
 ธานีเจ้าทุกประการ มีความโสมนัสชมยินดี และ
 ราชการฝ่ายเมืองแสนหัวพียงเกิดเบเนเหตุการณทง ๗ เมอจะ
 บงกชชนนพระราชธานีลยไปเผ่าเจ้าองวะไหยกเอาตัวไว
 ้ไต ๓ ปี ๔ ปี ชคสนหามเงินทองไซล้อยไม่ ึ่งไปคเงินทอง
 แจกจ่ายเลียงข่าวไพร่ ครนพระราชธานีไตกลบมาถง
 บานเมืองแล้ว คคอ่านทำเงินทองส่งชงไปไซหน ึ่งไตไห
 เรียกเอาเงินแต่ไพร่พวกหัวเมืองทงปวง ๗ ึ่งไตเกิดวิวาทด้วย
 การชงจะเสยเงิน กวากลาวเสยคสยงกัน ความนอยให้เขน
 ความใหญ่ ความไพร่ให้เป็นความชน ึ่งไตวันวิวาทฆ่าพัน
 กนชน ึ่งเสยบานเมืองไปคทน การอนนมไซเกิดมาคตอน
 เเนการกชชนในบานเมือง พวพระราชธานีและลยสองพันนา
 กมีไตเอาพมาและชอกกบพวกพลเมืองไตมาชวยคคอ่าน กปักค

ชวตทกวน สันพระราชทรัพย์เป็นอนมาก จึงไปรคเกลาไปรค
 กระทบมือให้ข้าวร้องราษฎรทำบุญให้ทาน ปล่อยสควทอยู่ใน
 กักขังให้รอดจากความตาย แล้วให้ตั้งอยู่ในความเมตตาการณา
 ต่อกัน คนทั้งปวงก็ยอมทำตามรับสั่งทางจังหวัดพระนครไม่ว่า
 ชาติใดภาษาใด เว้นไว้แต่บาทหลวงฝรั่งเศส ๘ นายไม่ยอม
 แล้วห้ามลูกบ้านพวกเขารตเสียด้วย ไททรงทราบก็ชดเคืองว่า
 ชครบสั่ง จึงให้เจาพนักงานไปไล้บาทหลวงฝรั่งเศสเสีย แล้ว
 ให้รอรอคฝรั่งเศสเสียทกวัด ฝ่ายของบิลกิวสังฆราช ซึ่งเป็น
 ใหญ่กว่าบาทหลวงทางปวงจึงรับว่า การที่จะปล่อยสควทนั้นก็ไม่
 ผิดต่อศาสนาฝรั่งแต่สิ่งไร พวกบาทหลวงถอเกินไปเปล่า ๆ
 เรอนนจึงให้พระยาวพิเศษสงครามจัด ไทห่านเป็ดไก่เข้าไปถวาย
 ให้ทรงปล่อย แล้วให้พวกลูกบ้านที่เขารตปล่อยสควทให้หมกทก
 คน การที่ทรงชดเคืองที่จะให้รอรอคคนนกลสงขไป แต่บาทหลวง
 ๘ นาย คอคงไม่ยอมก็พากันกลบออกไปเมืองสิงคโปร์ ความ
 ไช้ครงานนตรวจตามบุญชเบยหวดทখনจาหน้ายตายในยนนอยู่
 ในราว ๑๐ ลต ๒ ทกหม่ทกกรม ผิดข่างก็เลกนอย ประการ
 หนึ่งสยตตามขานใหญ่ ๆ ทมคนถงรอย ๆ เศษ กิตายถง ๒๐
 เศษ เรองนประมาณตักไม่ผดคนก เมืองเขมรทเขามาว่าความ
 ไช้เป็นออกปไปถงเมืองเขมร และเมืองญวนเมอ ๗ เดือน ๘

๑๔๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
แรม ๑๔ ค่ำ จันทรายนเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ คอยส่งปลง
ราษฎรลงบ้าน ๑๐ ส่วนเสียไป ๓ ส่วนข้าง ลางบ้านก็เสีย
ไป ๒ ส่วนข้าง ลูกค้าวานิชไม่มีผู้ใดไปมาค้าขาย แดทเมือง
ญวนนั้นจะมากน้อยเท่าใดไม่ทราบความ

ครั้นมาถึงเดือน ๑๑ พระยารามัญแขกถวายช่างพลายกระ
จุกคำท่าเมตพรกไทย พนขาวมว ๆ เสมอทงคว ช่าง ๑
ถึง ๕ คอก ๘ นว พระยาส่งขลาลังเขามาถึงกรง ฃวนอาทิตย์
เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ยังไม่โคขนระวางกลมเสีย เมอลม
นั้นจุดคำแผ่ออกไปทวงทงควเป็นช่างคำไป

เกณฑ์ทัพเมืองเหนือไปตเมืองเซียงตุง

ฝ่ายเจ้าเมืองหลวงพระบาง ก็ส่งตัวอุปราชกษมมารดาและ
ท้าวขุนนายควรวงมาเฝ้า โคตทวายการเมืองเซียงตุงแล้ว ทรง
พระราชดำริว่า เมืองเซียงตุงนถาคคเมืองเซียงตุงเสียได้ ก็
จะเข็นสัตว์ฝ่ายเรา จึงโปรดให้มตราเกณฑ์ทัพเมืองเซียงใหม่ไป
ตเมืองเซียงตุง ฝ่ายเจ้าเมืองเซียงใหม่ทวายทองตราแล้ว จึง
เกณฑ์กองทัพเมืองเซียงใหม่ ๕,๐๐๐ คน แล้วเกณฑ์เมือง
นครลำปาง ๑,๐๐๐ คน เมืองลำพูน ๑,๕๐๐ คน ปรีกษา

๑. เสาร์ที่ ๑๘ สิงหาคม
๓. วันที่ ๒๓ กันยายน

๒. อังคารที่ ๒๘ สิงหาคม

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พร้อมกันให้พระยาอปราชเมืองเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่กอง ๑
 พระยารัตนเมืองแก้ว กอง ๑ นายหนานธรรมขัญญ์ใหญ่ กอง ๑
 นายน้อยขาวเรือง เมืองลำพูนกอง ๑ รวม ๔ กอง ยกขึ้นไป
 ทางเมืองเชียงราย พระยาราชนครรณ กอง ๑ นายร้อยพรหม นาย
 หนานสุริยวงศ์กอง ๑ นายน้อยมหาวงศ์กอง ๑ นายน้อยมหา
 พรหมกอง ๑ นายน้อยเทพวงศ์กอง ๑ เมืองลำพูน พระยา
 อปราชกอง ๑ พระยารัตนเมืองแก้วกอง ๑ พระยาราชนคร
 รณ กอง ๑ รวม ๘ กองยก ขึ้นไปทางเมืองลำพูน ยกไปเดือน ๓
 แรม ๘ ค่ำ กำหนดให้ถึงพร้อมกันที่เมืองเชียงตุง ณ เดือน ๔
 ขึ้น ๑๕ ค่ำ

ฝ่ายมหาชัยเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งอพยพมาอาศัยอยู่เมือง
 หลวงภคานในเขตเมืองน่าน พระยาน่านจะส่งตัวลงมากรุงเทพฯ
 กตอกอยู่ ไม่ลงมา จึงโปรดให้พระยาคริสต์หเทพ (ปาน) ขึ้น
 ไปเกลี้ยกล่อมเอาตัวลงมาให้จงได้ ท้าวขนนายครบุรีร่วม
 ข้าราชการขึ้นไปเอาตัว ก็พากันแตกหนีกลับไปเมืองเชียงรุ่งเสีย

-
๑. ชื่อหนานสุริยวงศ์ ภายหลังได้เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
พระเจ้านครเชียงใหม่
  ๒. ต่อมาได้เป็นเจ้าอปราชเมืองเชียงใหม่
  ๓. ภายหลังได้เป็น เจ้าดารารัตน์เรรัตนไพโรจน์ เจ้านครลำพูน
  ๔. อังคารที่ ๒๖ กุมภาพันธ์

เป็นอันมาก ไต่แต่ตัวมหาชัย ส่วนครอบครัวนั้น พระยาน่านกัน
ครอบครัวไว้ได้ ๑,๘๐๐ คนเศษ ให้มาตั้งอยู่เมืองเซียงของ
แขวงเมืองน่าน พระยาศรีสุทโธทนต์มหาชัยลงมาตั้งกรุง
เมืองเหนือ ๔

พ.ศ. ๒๓๘๓

ทูตอเมริกันเชิญราชสาสน์เข้ามา

ลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก เป็นปีที่ ๒๗ ในเดือน
๕ นน เปรลีเคนตเจ้าแผ่นดินอเมริกันแต่งให้โยเสฟบาลเคตเตย
เป็นทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาซึ่งแอสแมนโรเบิตเข้ามา
ทำไว้แต่ก่อน มาช่วยกำขบรบขอไปโรมค กำมะโคชออรทิศ
ถึงสิ้นเดือนเมษายน ๕ ขน ๑๒ ค่ำ กำมะโคมหนังสือมาลง
จมนไวยวรรณารถ ซึ่งสำเรจราชการอยู่เมืองสมุทรปราการ ขอ
เรือลงไปรับ จมนไวยวรรณารถ พระยาศรีเสนา พระยาโชฎ๊ก
ราชเศรษฐี พระยาราชวังสัน พระยาวาศัยศักดิ์ดา บอกรขนา
ณกรงเทพมหานคร ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้จัดเรือรบ
ไล่สลักทเคยไปรับแอสแมนโรเบิตนั้น ไปรับโยเสฟบาลเคตเตย
และศกรบทูตครรงนน กัปตันปรอนเข้าอยู่ จึงไปรคให้ปลุกเรือน
รับทูตทหนาวคประยวงค์ เรือนใหญ่ ๔ ห้องหลัง ๑ มีเฉลียง
รอบ โรงครัว ๓ ห้องหลัง ๑ สำหรับคนใช้ ๓ ห้องหลัง ๑

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ครน ๓ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ จมนไวยวรรณารัจจ์ให้
 หลวงยกกระบัตร หลวงอาภรณ์รงค์ หลวงวรสิทธิ์ หลวงฤทธิ
 สำแดง* ไปรับโยเสฟชาเลศเตย ออกไปลงกำปั่นรบ กำมะโต
 อรหิให้ยิงปืนสลตริงข้าง ๒๑ นก โยเสฟชาเลศเตยก็ลงเรือ
 มาแต่เดยว กยหมอกินโดยสารคน ๑ จีนคนไชคน ๑ สาม
 คนเท่านั้น พวกขนนางในกำปั่นรบไม่มีผู้ใดมา กลัวความไซ้
 เรือเข้ามาลงเมืองสมุทรปราการ ๓ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ไป
 ยิงปืนสลตทขอมฝเสอคานบชงแผ่นดินอเมริกัน ๒๑ นก แล้ว
 โยเสฟชาเลศเตยขึ้นมาลงเรือ นกหน้าวัดประยูรวงศาวัส ๓
 วันเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ครงนันทานเจ้าพระยาพระคลังไปราช
 การสักเลขยังไม่กลับมา จึงไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้ท่าน
 พระยาศรพพัฒน์รัตนราชโกษาจางวางพระคลังสินค้า รัชต
 แทน ครน ๓ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ โยเสฟชาเลศเตยมา
 ทาทานพระยาศรพพัฒน์รัตนราชโกษาทธาน พร้อมด้วยขนนาง
 เป็นอันมาก พระยาศรพพัฒน์รัตนราชโกษาปราศรัยไต่ถามตาม
 ขรรมนิยมไทยซึ่งไปมาหากัน โยเสฟชาเลศเตยโกวธ ตอบว่า

* ในจดหมายเหตุทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ว่า "หลวงฤทธิ
 สรเดช"

- ๑. อังคารที่ ๒ เมษายน ๒. พุทศัปดาห์ที่ ๔ เมษายน
- ๓. อังคารที่ ๘ เมษายน

จะพดจาไ้ถ่ตามอยู่ตงนเสยเวลา จิงชกเอาหนังสือในกระเป่า
 เสือมายน ใจความว่า พระเจ้าแผ่นดินอเมริกันให้โยเซฟบาลัค
 เตย เป็นทูตเชิญราชสาสน์เข้ามาถวาย โยเซฟบาลัคเตยขอให้
 กำหนดวันเฝ้า ท่านพระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษาตอบว่า อย่าง
 ธรรมเนียมกรุงเทพมหานครที่จะเอาหนังสือไปถวายก่อนน้นยง
 ไม่ควร จะพดจาการสิ่งใดก็ให้พดกขท่านเสนาบดีให้รู้ความก่อน
 โยเซฟบาลัคเตยตอบว่า จะขอเขาเฝ้าถวายหนังสือแก่พระเจ้า
 แผ่นดินก่อน เมื่อไปรคให้ขุนนางผู้ใดพดจาประการใด จิงจะ
 ใ้พดกความต่อไป ท่านพระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษาตอบ
 ความว่า ทดเขมรเข้ามาครั้งก่อน ๆ ก็มิขุนนางเข้ามาเป็นยศศักดิ์
 มาก ครองโยเซฟบาลัคเตยเป็นทูตเข้ามาก็มีแต่ตัวคนเดียว
 หยราชสาสน์ก็ใหม่สเศอรัสมทบตรหมอยอน ชงอยู่ ณ กรุงเทพ
 มมหานครนหวต้ามกน ก็บรมคน ๑ หนบรกรแรมมาเท่านั้น ผดควย
 อย่างธรรมเนียมฝ่ายสยามนั้ จะให้เข้าเฝ้าไม่ได้ โยเซฟ-
 บาลัคเตยตอบว่า เเตยวนธรรมเนียมยุโรปเปลี่ยนแปลง ธรรมเนียม
 ใหม่ไม่เหมือนครั้งก่อน ใช้ราชทูตผู้เดียวเท่านั้น ราช
 สาสน์ก็ไม่ได้ฝนัก ถอว่าตัวราชทูตเป็นใหญ่ ว่าแล้วโกรรช
 ลุกยนชนเดินออกไปแล้วหันหน้ามาว่า หนังสือเจ้าแผ่นดิน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๓

อเมริกาทมิฬเข้ามาครองนระวัยหรือไม่วัย ท่านพระยาศรีพพัฒน์
รัตนราชโกษาทศขยว่าหนังสือนั้นจะส่งให้กจะวัย แต่ทจะให้เฝ้า
นั้นไม่ได้ ด้วยผิดธรรมเนียมอยู่ โยเสฟขาลาศ์เคยยกเดินไป
เรือกลับไปทอยู่แล้วทำหนังสือมาขยนโตคอกกันหลายขย

ทูตอเมริกันพ้องพระยาศรีพพัฒน์

ครน ๓ วนเดือน ๖ ขน ๑ คำ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง
กลยเข้ามาลงกรงเทพมหานคร โยเสฟขาลาศ์เคยทำหนังสือข
พ้องพระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษาว่า ดลกราชทต ดลกรเจ้า
แผนคนอเมริกาทง ๓๐ เมือง จะตองแกไทยเสย ท่านเจ้า
พระยาพระคลังไม่ตอยประการใด ครน ๓ วนเสาร์เดือน ๖ ขน
๑ คำ โยเสฟขาลาศ์เคยมีหนังสือมาขนออกขย ๑ จะขอกลย
ไป ขอเรือไปส่ง ท่านเสนาบดีไปรคให้จคเรือฉวนแงทรายยาว
๑๒ วา ๑๓ วา ๒ ลำ มีฉงทวน พลแวงลำละ ๔๐ คน ๕๐ คน
ออกไปส่งโยเสฟขาลาศ์เคยทกขยนรขนอกสันคอน แล้วไปรค
ให้จมนไวยวรรณารตมีหนังสือไปถงกำมะโตอรหิศ ขนนางนาย
ทหารกขยนรขอเมริกาทเข้ามาทวยโยเสฟขาลาศ์เคย เล้าความ
ทไม่ตกลงเกิดทุมเถยงกับโยเสฟขาลาศ์เคยนนั้นให้กำมะโตอรหิศ

๑๕๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
ทราบ ครั้น ณ วันเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ กัมมะโตอริหิคมิ
หนังสือตอบมาลงจนไวยวรรณารถ ความในหนังสือซึ่งมีไปลง
กัมมะโตอริหิคนั้น กัมมะโตอริหิจะมีไปลงเปรลีเคนต์ให้ทราบ
ความโดยพิสดารแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุนั้นแล้ว

งานศพเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครั้นถึงเดือน ๖ โไท่ทำการพระเมรุพระราชทานเพลิง
พระเจ้าลูกยาเธอทรง ๓ พระองค์เสร็จแล้ว ให้พระราชทานเพลิง
ศพเจ้าพระยาบดินทรเดชาทวดสระเกศ เมื่อ ณ วันเดือน ๗ แรม
๒ ค่ำ ฝ่ายทกรงกรมพวองศพระหรรษภทราบายว่า เจ้าพระยา
บดินทรเดชาถึงอสัญกรรมแล้ว จึงให้ปลุกแกง ๒ หองชนทหนา
คายใหญ่เมองของมิไชย แล้วขบรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชาชน
ไวลงขกขงสกลรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชาเสมอทุกขทศาลนน
พระยาพระเชมรราชฎรเรียกว่า “ศาลองคขบดินทร” มาจนทุก
วัน

เจ้าเซียงใหม่กล่าวโทษเจ้าอุปราชเข้ามากรุงเทพ ฯ

ครั้นมาลงวันศุกร์เดือน ๘ ชน ๑๒ ค่ำ เจ้าเซียงใหม่
บอกกล่าวโทษเจ้าอุปราชว่า กองทัพพระยาราชบุตร นายน้อย

๑. เสาร์ที่ ๒๗ เมษายน
๓. ศุกร์ที่ ๒๑ มิถุนายน

๒. อังคารที่ ๒๘ พฤษภาคม

เจ้าพระยาท้าวพากรวงศ์

๑๕๕

มหาพรหม นายน้อยมหาวงค์ นายหนานสุริยวงศ์ นายน้อย
เทพวงศ์ นายน้อยพรหมเมืองเชียงใหม่ พระยาอปราชญ์ พระยา
รัตนเมืองแก้ว พระยาราชบุตรเมืองลำพูน ยกเขาคเมืองสาท
แตกกระจัดกระจายไปแล้ว แยกกองทัพให้นายหนานสุริยวงศ์
นายน้อยมหาพรหม นายน้อยเทพวงศ์ คมคนเขาคเมืองกก
พระยาราชบุตร นายน้อยมหาวงค์ นายน้อยพรหมเมืองเชียงใหม่
พระยารัตนเมืองแก้ว พระยาราชบุตรเมืองลำพูน คมคนเข้า
ตีปางซารานแตกแล้ว เลยขึ้นไปตีปางไวย ต้าออเมืองแจก
เมืองมาง เมืองภู เมืองเลน เมืองเพียง แตกกระจัดกระจาย
ไปแล้ว เลยเขาคเมืองเชียงตุง มหาชานานเมืองเชียงตุงแต่ง
กองทัพออกสู้รบกองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน กองทัพ
มหาชานานแตกถอยเข้าไปในเมืองเชียงตุง กองทัพเมืองเชียง
ใหม่ เมืองลำพูน จะเข้าเมืองยังไม่ได้ ้วยคนน้อยตัว กองทัพ
ไปไม่ถึงพร้อมกัน ฝ่ายนายน้อยมหาพรหม นายหนานสุริยวงศ์
นายน้อยเทพวงศ์ ทั้สู้รบกับพระเมืองซากขบตรมหาชานานแต่เข้า
จนย้าย พระเมืองซากกลบขบตายในทราย กองทัพไล่ติดตามผู้คน
เข้าไปถึงประตูเมืองเชียงตุง ประตูเมืองปิดเข้าไม่ได้ แล้วไม่มี
กองทัพผู้ใดขึ้นไปออกหนั้น ฝ่ายทัพพระยาอปราชญ์เมืองเชียงใหม่
ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงราย แต่งให้พระยารัตนเมืองแก้วไปตี

เมืองพยากิ นายธรรมบัญญัติเมืองเลนไ้ พระยาอปราช
 ไปเกลี้ยกล่อมเมืองของไตกตงยทเมืองของ ฝ่ายนายน้อยมหา
 พรหมบุตรหลานพระยาเซียงใหม่ เขาตเมืองเซียงตงยงมีไต
 ให้มาเร่งกองทัพพระยาอปราชชนไปช่วย พระยาอปราชกนัง
 เสียมิให้เสียไตชนไปช่วย นายน้อยมหาพรหมกษนายทพนายกอง
 สิ้นเสบียงอาหารกระแสนคนกำ ก็ลาถอยลงมา พระยาเซียงใหม่
 มีความเสียใจนัก เขาถูกแลงจะขอเขาไปตเมืองเซียงตงถลง
 พระเศพระคุณเอง ขอใหม่ชาหลวงชนไปเกณทกองทัพเมือง
 แพร่ เมืองน่าน ไปสมทบด้วย ครงนนทรงพระประะชวรอยู่แล้ว
 ก็มีไตทรงคิตราชการสิ่งไร ก็ค้างอยู่

ทูตอังกฤษเข้ามาขอแอกหนงสอสัญญา

ครันมาตงเดือน ๑๐ ในขนน เซอรเขยมขรกเข้ามาขอ
 แกสัญญาทกขตนหนตรขารนเข้ามาทำไวแอกอน และขอทำ
 สัญญาใหม่ เซอรเขยมขรกเข้ามาตงปากนา ฅวนจนทวเดือน
 ๑๐ ขน ๑๐ คา มาเรือ ๒ ลำ เรอเหล็กลำ ๑ ซอสดมวชต
 ลำ ๑ เรอไมซอเทศตง แต่เรอไมนนเข้าปากน้ำไม่ไต เรอ
 เหล็กเข้ามาทอคอยู่ทเมืองสมุทรปราการ โปรคให้เจ้าพระยา

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๗

พระคลังลงไปขอยุ่ที่เมืองสมุทรปราการ เจ้าพระยาพระคลัง
 จดเรอคุณญารเรือสำบนเก้งยาว ๑๒ วา ๑๓ วา ๕ ลำ ขนมาส่ง
 ทศเชอร์เยยมบรรทุก ๑ กัปตันบรรทุก ๒ มีศเตอร์ยอนเซนท ๓
 มีศเตอร์กรานเสมียน ๑ ทหาร ๒๔ คนใช้ ๕๐๐ นายไพร่
 ๓๗ คน ขนมาถงกรุงเทพมหานครเมือ ๓ วันพบเดือน ๑๐ ขน
 ๑๒ ค้า เชอร์เยยมบรรทุกไม่อยู่ทเรือแปลกไว้รบ ว่าเป็นเรือ
 จากไม้ไผ่ ให้แต่พวกออพพิซเซอร์ไปอยู่ ๓ วันนขนออกคักปคน
 ปรอนอยู่ทตกใหญ่

ทูตอังกฤษกลับ

ครั้งนั้น ไปรตเกล้าไปรตกระหม่อมให้ยกท่านเจ้าพระยา
 พระคลังขนเป็นใหญ่ ไม่สมควรที่จะพุดจาทวยเชอร์เยยมบรรทุก
 จึงไปรตให้จมน ไวยวรรณารถุรผู้ใหญ่ของท่าน เป็น พระยา
 ศรัศรีวงศ์จางวางมหาดเล็ก พระราชทานพานทอง เถานาทอง
 กระโถนทอง คายฝักทอง ให้พุดจารับรองทวยเชอร์เยยมบรรทุก
 เวลานนทรงพระประเศวรอยู่ไม่สยายพระองค์ จึงไม่ได้เขาเฝ้า
 ไม่ได้ทำหนังสือสัญญาต่อกัน ความแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุ
 นนแล้ว ไปรตเกล้าไปรตกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลัง ม

๑. วันที่ ๑๘ กันยายน ๒. จดหมายเหตุเรื่องเซอร์เชมสบุกเข้ามา
 ทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งหอสมุด ฯ ได้จัดพิมพ์แล้ว

๑๕๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
หนังสือไปถืองลอรักปามัคคือนั้ว่าราชการต่างประเทศเมืองลอน
ดอน เซอร์เยมมขรูกไ้ครอบหนังสือฉบับ ๑ กัรบหนังสือไปถือง
ลอรักปามัคคือนฉบับ ๑ แลวกลากลั้ไปเมื่อ ๓ เดือน ๑ แรม
๗ ค่ำ ลังไปถืองเมืองสมทรปรารการจิงเอาทองคำไขหนัก ๑๐
คาลัง ลังให้ท่านพระยาศรีสรวิงศ์ถวายตอบแทนเป็นค่าเบยเลียง
จิงไปรคเกล้าไ้ปรคระหม่อมไ้เจ้าพนักงานทำคอกขั้วชญาพระ-
พุทธปาฎิมากรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ใจความในพระราชสาสน์ของพระเจ้าฮ้าฮอง

ครนมาถึงเดือน ๒ สำเภาเข้ามา จงตกเจ้าเมือง
กวางตุง ลังพระราชสาสน์สมเด็จเจ้าฮ้าฮองประกาศเข้ามา
ฉบับ ๑ มีความว่า พระราชสาสน์เจ้าฮ้าฮองเจริญทางพระราช
ไมตรีมายังสมเด็จเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ถวาย
สมเด็จเจ้าตากวงพระราชบิดา ไ้ไ้เสวยราชสมบัติสืบวงศ์
กษัตริย์พระเจ้าเกยเซ่งมา ๓๐ ปี ไ้ไ้ประพฤติราชประเพณีตาม
วงศ์กษัตริย์ทลวงไปแลวแต่ก่อนมา มิไ้ไ้ละเมินในทางราชการ
แลวเมตตากั้ไ้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เพราะคิดเห็นว่าบุญวาสนาน้อย
จิงขอสาหะทรมาณพระองค์ทุกเข้าค่า ตังแต่พระเจ้าตากวงไ้

เสวยราชสมบัติมาจนทุกวันนี้ บรรดาหนังสือบอกราชการใน
แผ่นดินก็ใคร่ตรวจตราดูแลทุกฉบับ แล้วจดหมายข้อรับสั่งมาให้
ขุนนางจัดการไปตามตำแหน่ง กว่าที่จะใคร่เสวยเข้าจนเวลาเที่ยง
กว่าจะใคร่ถอดเสื้อออกจากพระองค์จนเพลาค่ำ หากใครจะมีเวลา
ว่างเปล่าไม่ ตั้งแต่ใคร่เสวยราชสมบัติมา ๓๐ ปี ประพฤติ
เป็น ๑ ดั่งนมใคร่ขาด พระราชทรัพย์ในท้องพระคลังการจะใช้จ่าย
ใช้ การไม่ควรจะใช้ก็ไม่ใช้ หวังจะไว้จ่ายราชการทำนบารุง
แผ่นดิน เมื่อแรกใคร่เสวยราชสมบัติ ทรงเขียนพระราชบัญญัติ
ถวายพระมหากษัตริย์ ส่งสอนพระองค์ไม่ให้หลงในรูปเสียงลาภสักการ
เครื่องอุปโภคบริโภคใช้สอยก็แต่พอควรไม่เย่อเยอ สวรรพต
เครื่องเล่นและการเที่ยวสนกต่าง ๆ ห้ามขาดมิได้ประพฤติกความ
ดั่งชนนางและราษฎร ใคร่ทวงกนทงแผ่นดิน หวังเมืองกันตะวน
ตกทเป็นชาติก็ใคร่จกกองทัพไปปราบปรามรายคายแล้ว ความ
ดั่งนมใคร่จะอวคบัญญัติและฝีมือ ภายหลังพวกองักฤษมาทำวุ่น
วายเกิดวาทกนชนทวยการค้าขาย การทงนทรงคคเห็นว
ประเวณนทปราชญ์ถอเมตดาเป็นใหญ่ ส่งสารแกพวกราษฎร
เหมือนลูกอ่อนไม่รู้จักความ ไม่มีความผิดจะใคร่ความเดือดร้อน
พลอยแหลกลเพลวเพราะสู้รบกัน เป็นความเกิดชนทวยการค้าชอ
ขายเลกนอช จึงทรงอดพระทัยเสีย หวังจะให้นานาประเทศท

ไกลและไกลกลัวเกรงนับถือ บัดนี้โต ๑๐ ปีมาแล้ว พวกทศก
 ทรยศึกส่งขบวนไปสิ้น พวกราษฎรก็ได้ออช้ายทำมาหากินเช่นปกติ
 การททรงพระราชเมตตาอยู่ในพระทัยคณ ราษฎรทงปวงก็ร่อย
 ทวประเทศ และชงนามากฝนแล้งนบนเป็นการวบตเกิดชนใน
 แผ่นดิน ราษฎรก็ความลำบากทุกเช้าค่ำ ทรวงคิดละอายอยู่ใน
 พระทัยเป็นอนมาก แต่บรรดาหัวเมืองทงปวงมาร้องขอให้ลด
 ภาษีอากรให้เขาลง ทจะไม่ไยรดพระราชทานนั้นไม่มี ไม่ทรวง
 เสียขายพระราชทรัพย์ ให้เอาเงินในท้องพระคลังออกแจกจ่าย
 ราษฎรทศบแค่นอตอยากช่วยไซ้ ความทงนพวกราษฎรก็แจ้งอยู่
 ในใจทวงน และทวงปรอนนขัตพระราชมารดาให้เป็นสุขมา ๓๐
 ปี มีโรคคิดแก่เห็นอยยากทุกเช้าค่ำโดยกตัญญู แต่ก่อนพระ
 เจ้าเตาถางขงทรวงพระกาลงมากอยู่ บกกลายนเมอดุคณกษัตริ
 รันตอกนทรวงพระประศวรทมอประกอบยารักษา พระโรคก็หา
 หายเช่นปกติกลางเหมอนคองเก่าไม่ เมอดอน ๒ สันขระกา
 เอกศก จึงเสด็จมาจากสวนดอกไม้ม่าอยู่ในพระราชวัง พอ
 ช้องทายชอ ประศวรคองแกทวงคต ทรวงอาลยททชโคกลองช้อง-
 ทายชอเป็นอนมาก พระโรคเกานนจกาทเรขหนกชนทวงน พระ
 เจ้าเตาถางเสวยราชสมบัติโต ๓๐ ปี พระชนษา ๖๘ ปี ถึง

จะสวรรคตก็ไม่ทรงอาลัยแก่พระชนมายุ ทรงคิดแต่จะจัดการ
เลือกหาพระราชขบถทมสคยัญญา จะไต่ครองราชสมบัติท่าน
ข้าราชการแผ่นดินกรุงชกกงสืบไป เมื่อนจะสวรรคตเวลาเช้ามรบ
สั่งให้หาพระวงศานวงศ์ชนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในเข้า
มาเฝ้าพร้อมกันแล้ว ทรงพจนสาชกจทหมายทวยพระหัตถ์ ทง
เอกถพระราชขบถท ให้เขียนทลายจุแล้ว มรบส่งกยชนนาง
ผู้ใหญ่ทงปวงว่า ให้พร้อมใจกันช่วยจัดแจงราชการอย่าให้คิด
อย่างหนึ่งอย่างใด ช่วยทำนบำรุงถายจุให้ครองราชสมบัติสืบ
ไปตามรบส่ง แต่ตรัสสั่งทวยราชการแผ่นดินอยู่ครวงวัน พระโรค
กาเรชชณกาลงนอยแล้วตรัสว่า ถายจุคนนใจทมกตญญและ
เมตตามาก เป็นคนมยญ เห็นจะครองราชสมบัติกรงชกกงสืบ
เชอวงศ์ต่อไปได้ พาให้เกิดราษฎรแล้วกคงให้เกิดเจาชนมา
สำหรับปกครองกัน อย่าให้ชนนางและราษฎรทงปวงมีความ
วิตก ทวยถายจุคนนมสคยัญญามาก อารุใจคนปกครอง
ราษฎรรักษาแผ่นดินสืบต่อไปได้ แล้วมอชฉาฉัยในการทจะชช
เลียง ทงแต่งชนนางแจ่มเหมือนอย่างกระจก เทียงเหมือน
ตราฐ จะกชวหนกเขาอย่างไรก็แลเห็น มีราชการอย่างไรก็
มิไต่ทรงคิดเอาเป็นประโยชน์แก่ตน คิดแต่จะให้ราชการแผ่นดิน

๑๖๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

สำเร็จอย่างเตียว ให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน ตั้งใจ
ทำนุบำรุงถวายให้ครองราชสมบัติเป็นช่องเท่ในแผ่นดินเป็นสุข
สืบไป พระเจ้าตากวางจะมณาพระทัยยินดียงนิก และการ
พระศพนนให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยนั่งชาวห่มขาว ๒๗ วันตาม
อย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ตามรับสั่งพระเจ้าตากวางประกาศไว้
เมอทรงประสูติทรงนให้รทวณไปทั้งแผ่นดิน พระราชสาส์น
บอกมาเดือน ๓ ชน ๑๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๑ ปีตากวาง
๓๐ ปีระกาเอกศก

สร้างบ่อมเสื่อชอนเล็บและขุดคลองเมืองนครเขื่อนขันธ์
ฝ่ายท่านพระยาศรีสรวยวงศ์ จางวางมหาคเล็ก ทำขอม
ชนทบางจะเกร็ง แล้วพระราชทานขอขอมเสื่อชอนเล็บ แล้ว
โปรดให้ท่านพระยาศรีสรวยวงศ์ส่งย่นกระสุน ๑๐ นวเข้ามา
๑๐๐ กระบอกเข้ามาใช้เป็นการรักษาพระนคร ท่านพระยา
ศรีสรวยวงศ์จากมมส์เตอรยาเวนายหางขอเข้ามา ตกลงราคา
กระบอกละ ๖ ชั่ง

ในย่นน โปรดให้ขุดคลองออกเหนือเมืองนครเขื่อนขันธ์
คลอง ๑ กว้าง ๕ วา ลึก ๕ ศอก สำหรับไปมาเมอมีการ

ฉะรงศ์สังคราม ไม่ต้องเดินตามลำแม่น้ำ การพระนครก็ไ้
รับสั่งให้ทำเพิ่มเติมขึ้นเป็นอันมากหลายแห่งหลายตำบล

การปฏิสังขรณ์และสร้างพระอาราม

การพระราชกศณนั้น ก็ไ้ให้ยู่ระปฏิสังขรณ์พระอาราม
ใหญ่น้อยบ้าง สร้างขึ้นใหม่บ้าง ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(พระอุโบสถ) ก็ไ้ให้เปลี่ยนเครื่องบน ทวารตกเปลี่ยนตัวไม้สน
ทองเหลือง และทำพระพิหารยอกชนข้างทิศเหนือองค์ ๑ และ
ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ในวัดทั่วทุกแห่งทุกตำบล พระระเบียงนั้น
ให้เขียนใหม่ แล้วทรงพระราชดำริว่า พระพุทธปฏิมากรแก้ว
มรกต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฟ้าโลก รับสั่งให้ช่าง
ทำพระมณฑปหุ้มทองคำเสร็จแล้ว ประคิษฐานพระแก้วเข้าไว้
ในนั้น แล้วทำเครื่องตนถวายเป็นเวลาหกหมื่นศก ๑ เวลา
วิสันตศกทรงหุ้มทอง เหมือนศกนั้นหามาไม่ จึงไ้ทำถวายเป็น
สำหรับเหมือนศกออกศก ๑ ทรงคลุม จึงไ้เปิดพระเครื่อง
ทอง ๓ ศกมาจากทกวัน ไ้ไ้ทรงสร้างพระฉลองพระองค์หุ้ม
ทองคำเครื่องตนกหลายพระองค์ และพระพุทธรูปหล่อด้วยเงิน
เท่าพระชันษาหนกองค์ละ ๑๐ คำลึง เป็น ๖๔ พระองค์ อยู่
ในราชสมบัติมเศวตฉัตรกน ๒๗ พระองค์ และทรงสร้าง

๑๖๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

พระปริยัติธรรมทมอยู่ในกรุงเทพมหานคร แล้ววิจิตรไปด้วยผ้า
ห่อและสายรัด ครอบสลักทำด้วยงาข้าง ลายมุกข้าง ซุก
ไม้ฝังลายข้าง

พระพททบาททเมองปรนคปะนน พระมณฑปชั้นในไฟ
ใหม่ โปรดให้พระยาพิชัยสงคราม(เพชร)ขนไปทำใหม่ ทง
มณฑปชั้นนอกซ่อมแซมด้วย สถาปนาชนิโงงามคตงเกา

การในพระนครทปฏิสังขรวคพระเชตพนน กทาเพิ่ม
เติมชนอกเป็นอนมาก ทงบริเวณพระอโธสถนททำใหม่ให้
ใหญ่สงขน แล้วไคทาพระพิหารพระพททไสยาสน์หลัง ๑ ทรง
สร้างพระพททไสยาสน์ชนพระองค์ ๑ ยาว ๙๐ คอก พระ
เจดยสง ๑ เส้น ๒ คอก ๒ พระองค์ พระเจดยรายรอบ
พระระเบียงชนนอกอกชน ๑ กอฏเขาทำศาลารายเพิ่มเติมให้
คชนไปททสง การสังโตนอกจากจดหมายไว้ในแผ่นดินลา เมื่อ
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพะพททขอกฟ้าฟ้าโลก โปรดให้จารก
ไว้แล้ว ก็เป็นส่วนของในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพะระนงเกล้า
เจ้าอยหัวทงสน จะพระรณนากยคยวณก ฝ่ายข้างกฏสงหมก
ทาเป็นคกชนทงสน

ทรงพระราชดำริว่า วัดพระโตเสาชิงช้า พระบาทสมเด็จ
พระพททเลิศหล้าสลาตย เมอปลายแผ่นดินกโปรดให้ทำพิหาร

๒ เจ้าพระยาทพากรวงศ์

ใหญ่ชน การยังไม่ทันแล้วเสร็จ เชิญเสด็จพระศรีศากยมน
 ชนประคิยฐานไว้ การอนยังมีไต่ทำ ก็พอสันแผ่นดินไป ครอง
 นจะตองทำเสียให้เป็นวคชนให้โต จึงให้พระยาครพพฉมนรัตน
 ราชโกษาเป็นแม่กองคุมทว้ไปทั้งวัด ให้พระเจ้านองยาเชอ กรม
 หมนพทกษเทเวศร ทำพระอโบสถ์ใหญ่และระเบียงล้อมพระวิหาร
 การนนักแล้วสำเร็จทว้ทุกแห่งทงกฎสงฆ์ทว้ จึงให้อาราธนา
 พระธรรมไตรโลกอยู่วัดเกาะแก้ว ตั้งเป็นพระพิมลธรรมเป็นเจ้า
 อธิการ จัดเอาพระภิกษุในวัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ วัด
 ราชบูรณะ รวมได้ ๓๐ รูปไปอยู่เป็นอันตบ พระราชทานชื่อ
 วัดสุทัศน์เทพวราราม

วัดมหาธาตุนั้น พระอโบสถ์วิหารนั้นซ่อมแซมของเก่า
 กฎสงฆ์นั้นทว้เป็นตักทงสัน

วัดราชบูรณะนั้น ซ่อมแซมของเก่า ทำเพิ่มเติมชนใหม่
 แต่พระปรารังคองค์ ๑

วัดชนะสงครามนั้น ซ่อมแซมของเก่าทว้ซำรุดไปให้ทชชน
 สร้างชนใหม่ วัดเทพธิดา ๑ วัดราชนัคตา ๑

นอกกำแพงพระนคร วัดสระเกศนั้น โปรดให้พระยา
 ศรพพฉมนรัตนราชโกษา เป็นแม่กองทำพระปรารังค์ใหญ่องค์ ๑

ฐานเป็นไม้ ๑๒ เหลี่ยม ก้าน ๑ ยาว ๕๐ วา ชक्रาลง
 ลงไปตงทโคลนแล้วเอาหลักแพทงตนเป็นเข็ม หมัดลงไปจน
 เต็มทแล้วเอาไม้ซึ่งทำเข็มและปเป็นตารางแล้ว เอาศิลาแดงก่อ
 ขนมาเกอบเสมอกันจงก่อด้วยอิฐ ในระหว่างองค์พระนั้น เอา
 ศิลาگونซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม การก่อขึ้นไปได้
 ลงจนทกษณท ๒ ศิลาทบรรจุข้างในกตหนักกลงไปจนระเบคออก
 และทรกลงไปตง ๘ วา อิฐทก่อหมัดข้างนอกนั้นกแตกกร้าวรอย
 ไปตงองค์ ของไม้ทลาย ก็เพราะทรคกลางกตกันลงไป
 พระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษาให้ชคตินิมฐานพระชนสุทรค
 กพยศรัษะและระเบคขนมาหมก จึงไปรดเกล้าไปรดกระหม่อม
 ให้ขอแรงพระราชวงศานวงศ์ และขนนางข้าราชการทตามเสด็จ
 พระราชทานพระภษิน ผู้คนยังพรกพร้อมอยู่ ให้ยกเส้าหลัก
 แพเป็นหลกมนกนแน่นหลายชั้น กนฐานพระไม้ให้ดินถยออก
 ไป สันไม้หลักแพหลายพัน แล้วกจับการก่อแก้ไขทรคแตก
 รวอนนเสยให้ท องค์พระปรวคกทรคหนักกลงมาตง ๓ วา
 เห็นว่าจะแก้ไขไม้ไคแล้วกเลิกการนนเสย จึงทำแต่การอนตอ
 ไป สร้างพระวิหารขนไว้ พระอัญชารส ศรัศคททสพลญาณ
 มพิตรสูง ๒๔ คอก ๔ นิ้ว ซึ่งไคมาแต่วัดพิหารทอง

๒ ๙ ๘
เจ้าพระยาทพากรวงศ์

เมืองพิษณุโลก แล้วให้ทำกุฎสงฆ์เป็นคกทงสัน และกรอน ๆ
ทวทงวค ให้ทำเมรมผลบปลาโรงครวระทาคอดไม้ไว้พร้อมทุก
สิ่งสำหรับเป็นทาน

วัดพิตรพิมุข เป็นวัดของกรมพระราชวังหลังบูรณะ
วัด ๑ วัดเกาะแก้ว เป็นวัดของกรมหลวงพิทักษมนตรีบูรณะ
ไว้แต่ก่อน ชำรดไปให้ซ่อมแซมและทำกุฎสงฆ์

วัดคอกกระบอนน ให้ทำสำเภากวดยเครื่องก่อไว้หลังพระ
อโศกลำ ๑ ยาว ๑ เส้น กวดยทรงเห็นว่านานไปจะไม่ม่เห็น
สำเภา จึงให้ทำชนไว้เป็นสำเภาโลกอุดร พระราชทานชื่อว่า
วัดยานนาวา

ฝั่งตะวันออกนั้น วัดทองธรรมชาตวัด ๑ นั้น เติมพระ
องค์เจ้ากุ และกรมหมื่นนรินทร์พิทักษ์บูรณะมาแต่ก่อน ครน
ทรุดโทรมไปก็โปรดพระราชทานเงินหลวงให้พระเจ้า้องยาเธอ
กรมขุนเคชอภิศร์เป็นแม่กองไปทำชนฉลองพระเศษพระคฤทได้
ไปอยู่วังของท่าน

วัดอรุณราชวรารามวัด ๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้าสุลาลัยทรงปฏิสังขรณ์ไว้ยังไม่สำเร็จ บูรณะต่อไป พระ

ปรากฏเดิมเป็นของโบราณ สูง ๘ วา ให้ก่อหุ้มขึ้นใหม่ สูง
๓๕ วา กว้างชั้นบนฝาซัดตะถอยปน ก็ให้ทำเป็นตักทองสน
การอนกเพมเติมจนนอกเป็นหลายสังทวไปทงพระอาราม วัดโพธิ์
โลก วัด ๑

แต่วัดหงส์นนเป็นของ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ยามาตย
บรรดมาแต่ก่อน ก็โปรดให้สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเจ้าฟ้า
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่กองทำเพมเติมจนนอก วัดราช
สถิต ๑

แต่วัดสังฆการายนนเป็นของคุณแ่วน พระสนมเอกใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกบรณะไว้ ก็
โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ วัดปากนา ๑

วัดหมนนโปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ พระราชทานให้เจ้า
จอมน้อยพระสนมเอกเป็นเจ้าของพระราชทานชอวคอบสรสวรรค์

วัดหงงนน เป็นของสมเด็จพระศรีสุลาลัยบรณะชนไว้
วัดนางนองเป็นของหลวงบรณะ ก็โปรดให้ปฏิสังขรณ์

วัดจอมทองเป็นวัดชาหลวงเดิม ไคทรงกระทำมาแต่ยัง
เป็นกรมอยู่ ทำแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย
พระราชทานชอวคอบสรสวรรค์

ในคลองบางกอกน้อยนั้น บุรณะวัดอมรินทร์อาราม เป็น
ของกรมพระราชวังหลัง ๑ วัดสุวรรณ ๑

ในคลองมอญวัด ๑ เจ้าอมเศวตวิชัยบุตรเจ้าพระยา
อภัยภักฐสร่างใหม่ การยังไม่แล้ว กิ่งแกกกรรมเสีย จึงไปรค
ให้ทำต่อไป วัดนั้นแล้วพระราชทานชื่อวัดเฉลิมอวยวรวิหาร
วัดพระยาท่า ๑ วัดนาคนกลาง ๑

ในคลองบางพรหมก็ให้บุรณะวัดเงิน วัดทอง ๒ วัด
เป็นวัดของสมเด็จพระอมรินทร์อารามต่ย์บุรณะปฏิสังขรณ์ไว้
แต่ก่อน

ลำแม่น้ำเหนือเมือง วัดกนิษนาถวัด ๑ เป็นวัดของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงเทพวดีฝ่ายใน วัดคสิทวัด ๑ วัดบวร
มงคลวัด ๑ เป็นวัดของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแผ่นดิน
ที่ ๒ ผังข้างตะวันออกกรุงเทพมหานคร วัดส้มอราย ๑

เมืองนนทบุรี สร้างใหม่วัดเฉลิมพระเกียรติ ก่อพระเจดีย์
ใหญ่สูง ๑ เส้น ๗ วา หล่อพระประธาน หน้าตักกว้าง ๖ ศอก
ไว้ในพระอุโบสถองค์ ๑

กรุงเก่า วัดสุวรรณคาราราม เป็นวัดของสมเด็จพระ
อภัยภักฐราชครั่งกรุงเก่า

วัดอัมพวันเจติยาราม เมืองสมุทรสงครามวัด ๑ เป็นวัด
ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระอมรินทราบรมราช

รวมวัดที่ไต่บรรณะปฏิสังขรณ์ในพระนครนอกพระนคร
๓๕ วัด สร้างขึ้นใหม่ ๔ วัด รวม ๓๙ วัด สิ้นพระราชทรัพย์
เป็นอันมาก

วัดเจ้าและขุนนางสร้างถวายเป็นวัดหลวงก็มี ไม่ได้
ถวายก็มี กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสร้างใหม่ วัดบวร
นิเวศวัด ๑ วัดบวรสถานฝ่ายในพระบวรราชวังวัด ๑ วัดไพชยนต์
พลเสด็จวัด ๑ กรมขุนอิศราธิราชสร้างวัดวงศศิริสุทธาราวาสวัด ๑
บรรณะวัดทองในคลองขวางจากวัด ๑ กรมหมื่นเสน่เทพสร้างชน
ทสามง่ามในกรุงวัด ๑ ยังกางขยับ พระยามหาอำมาตย์สร้างต่อ
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานช่อวัด
บรรณะศิริมาตยาราม ตามช่อเดิมของพระยามหาอำมาตย์
ช่อขลุ่ยศิริ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรณพสร้างใหม่วัด ๑
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานช่อวัด
มหรรณพาราม พระราชทานเงินช่วยเหลือ ๑,๐๐๐ ชั่ง กรม
สมเด็จพระปรมาธิบดีสร้างวัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

๑. ปราบกฏในตำนานวัดกุศลสถานที่ทรงสร้างในรัชกาลที่ ๓ รวมจำนวน
ได้ ๗๓ วัด

๑
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

เจ้าอยู่หัว พระราชทานช่อวัดชโนรสาราม กรมหมื่นสรินทร
รักษาสว่างวัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ
ราชทานช่อวัดเค็ดนคร กรมขุนเทศอศิศรปฏิสังขรณ์วัด
ราชคฤหวัค ๑ เป็นวัดของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เจ้าชรั
ตาของท่าน กรมหมื่นพทกษเทเวศร์บรรณะวัดสมอแครงวัด ๑
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานช่อวัด
เทวราชกัญชร เจ้าพระยาพระคลังสร้างชนใหม่ วัดประยูรวง-
ศาวัสวัด ๑ พระเจดีย์องค์ ๑ สูง ๑ เส้น ๑๐ วา ๑ ศอก
๑ คืบ บรรณะวัดมะกอกซึ่ง เป็นวัดของเจ้าคุณมารดาท่าน
ครั้นแล้วพระราชทานช่อวัดนวลนรวิศวัด ๑ พระยาศรีพพตม
สร้างวัดมหาพิชัยญาติวัด ๑ สร้างพระปรางค์ สูง ๑ เส้น ๕ วา
บรรณะวัดประต้ววัด ๑ คณหญิงน้อยสร้างใหม่วัดอนงค์นิกายาราม
เจ้าพระยาบดินทรเดชาบรรณะวัดสามปลื้ม เป็นวัดของบิดาท่าน
บรรณะมาแต่ก่อน พระราชทานช่อวัดจักรวรรค สร้างชนใหม่
ช่อวัด ๑ พระราชทานช่อวัด ปรีณายก ค้างอยู่ไม่สำเร็จ เจ้า
พระยานกรบดินทรยกทชานเดิมของท่าน แล้วช่อชานชา-
ราชการและชานเจ้ส่ว เจ้าภายี นายอากรอนชอกหลายชาน
สร้างเป็นวัดใหญ่ พระราชทานช่อวัดกัลยาณมิตรวัด ๑
แต่วิหารใหญ่เป็นของหลวง เจ้าพระยาจักรรมา (เสื่อ) บรรณะ
วัดโกเศศวัด ๑ พระยาศรีสุริยวงศ์ภยมนราชามาตย ช่วยกัน

บูรณะวัดกอกไม้ เป็นวัดโยธาณ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พระราชทานช่อวัดบุษยาราม พระยาโชฎุกราชเศรษฐี
 (ทองจีน) บูรณะวัดทองนพคุณวัด ๑ พระยาโชฎุกราชเศรษฐี
 (บุญมา) สร้างใหม่ วัดโชตินารามวัด ๑ พระยาสรเสนา
 (ขุนเฉว) บูรณะวัดจันทาราม บางยเรือวัด ๑ พระยาศรีสห-
 เทพ (เพ็ง) บูรณะวัดอินทาราม บางยเรืออกวัด ๑ พระยา
 มหาอำมาตย์ (ชุ่ม) บูรณะวัดชนจันทร์วัด ๑ พระยามหา
 เทพ (ปาน) บูรณะวัดดาวดงษ์ เป็นของคุณแวนเจ้าจอมสนม
 เอกบูรณะมาแต่ก่อนวัด ๑ พระยาโชฎุกราชเศรษฐี (จ้อง)
 บูรณะวัดนางช่อวัด ๑ วัดในคลองบางยชนชง เป็นวัดของมารคา
 ทานวัด ๑ วัดคหาสวรรคนนโปรกาให้เจ้าพระยามหาโยธาไป
 บูรณะชนวัด ๑ พระยาสวัสดิการ บูรณะวัดปฐมคงคาวัด ๑
 พระยาเพชรพิไชย (เกษ) สร้างวัดในคลองลัดใหม่ ช่อวัด
 โปรกเกศเกษมชุกรามวัด ๑

รวมเจ้าและขุนนางสร้างชนใหม่สน ๕ วัด บูรณะวัด
 ๒๕ วัด รวม ๓๐ วัด ทดวายเป็นพระอารามหลวงกัโศพระ
 ราชทานเงินช่วย

เจ้า และ ขุนนาง เจ็ดว ราษฎร ผมทรพย์ พระราชาคณะ
 สร้างไว้ในสวนในบางและหัวเมืองกหลายทหลายแห่ง ไม่เป็น
 วัดใหญ่จึงไม่ได้พรรณนาไว้

เจ้าพระยาท้าวพระวงศ์

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธา
 ชักโยงพระวงศานวงศ์และข้าราชการเสวยผู้สมุทรมุขาทายัญให้
 ทาน สร้างวัดวาอาราม มีเทศนา วังเจ้าและบ้านชนนางตามชาว
 บ้านชาวแพเป็นอันมาก เป็นสมัยกาลศรัทธาพากันสร้างวัด มี
 เทศนา ในแผ่นดินนั้น พระสงฆ์สามเณรศรัทธาเล้าเรือนพระ
 ไตรปิฎกทั้งในกรุงและนอกกรุงและหัวเมืองเป็นอันมาก ถึงคราว
 ไล่หนังสอ พระสงฆ์สามเณรก็ไต่เป็นเปรียญ เอก โท ตร
 คราว ๑ เป็นอันมาก ถ้าพระสงฆ์ไต่แปลพระคัมภีร์เป็นเปรียญ
 และพระเปรียญไต่เล่นเป็นพระราชาคณะแล้ว ญาติโยมตัก
 ทักขี้ไต้ยากเป็นไพร่หลวงไพร่สมอยู่ก็ ไปร่คยกราชทาน
 ให้เป็นโยมสงฆ์ ถ้าลาสิกขาไปแล้วจะไปทำราชการอยู่ในกรมใด
 ก็ไปรดให้ตามใจสมัคร

แล้วไปรดให้หล่อพระพุทธรูปที่ใหญ่ ไว้ในพระอุโบสถ
 วัดสุทัศน์ ๑ วัดเฉลิมพระเกษรติ ๑ วัดราชนันทาราม ๑ วัด
 ปรีณายก ๑ พระทรงเครื่องไว้วัดนางนอง ๑

เมื่อยังไม่ได้ผ่านพิภพ เสด็จอยู่วังนอกก็ไต่ตั้งโรงทาน
 ให้ทานจตุปัจจัยสมณบริวาร ให้มีเทศนาเป็นธรรมทาน ให้
 อาจารย์ชกพระคัมภีร์ ให้เลียงยาภกฉกทุกเวลา ให้ทานยา

๑๗๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
แก่โรคต่าง ๆ ถึงวันพระก็ให้ปล่อยสัตว์ แจกเงินแก่คนสูงอายุ
และคนยากเดือนละ ๘ ครั้ง คนละเพลงเสมอเป็นนิตย์ ครั้นได้
เถลิงศิริราชสมบัติแล้ว ก็ได้โปรดให้ทำแก่งโรงงานขนไหม
ที่กรมกาแพงพระราชวังด้านข้างแม่น้ำ ให้ท่านเหมือนอย่าง
แต่ก่อน แต่บริวารพระราชทรัพย์มากออกไป

ฤดูสุภาออก ก็พระราชทานข้าวกลองมอบให้จุฬาล
ละ ๕๐ ถังข้าง เกวียน ๑ ข้าง ออกไปให้ท่านคนโชกเมื่องเงิน
ทุก ๆ ลำ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกเป็นหลายอย่างหลาย
ประการ เป็นอเนกปริยายเหลือที่จะพรรณนา

ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสที่ใดตำบลใดเลย
เสด็จแต่อยู่ประทานผ้าพระกฐินคราวหนึ่งเท่านั้น เมื่อต้นแผ่นดิน
ก็ไม่ได้เสด็จไปประทานผ้าพระกฐินวนนอกเมืองสมุทรปราการครั้ง ๑
ไปกระบวนพยุหะเรอ เรอกระบวนนำและตามสวมเสื่อหมวก
สอกกางเกงทกล่า ข้าราชการก็ตามเสด็จสวมเสื่อเข็มชาย คาค
รัศประคต โปกผ้าสทียทม ตักขลิว ทกนาย

ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรงแต่พระราชกุศลและการ
แผ่นดิน

สมเด็จพระบรมนารถยพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีช่างเผือกตร
สีทองแดง เล็บครวย เล็บรอย เอกทนต์ ช่างกระ รวมพลายพิง

๒๐ ช้าง พระเทพกฤษณสูตร ๑ พระยาเศวตฉัตร ๑ พระ
บรมฉัตรทนต์สีทองแดง ๑ เป็นราชพาหนะข้างคนมาแต่แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

มาตมนมาเทศมาไทยชน ระวังตามข้อในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไว้กมเขื่อนอนมาก พระยา
กลางจตชอมาเทศทเมืองเกาะหมากมา ๑ ราคา ๘๐๐ เหรียญ
ขาวบริสุทธิ์ทงทว จักษุขาวขนขาวละเอียดอ่อน สูง ๓ ศอก
๑๐ นิ้ว รูปร่างนวก จะวมาเผือกกว่าไก่ ไปรคให้ชนระวาง
พระราชทานขอพระสังขรศม ครนลมเสยแล้ว ไปรคให้หาจก
ชออย่างนนอกกไม่ได้

ไปรคให้ต่อกำปั่นและเรือพระที่นั่ง

พระเจ้าอยู่หัวไปรคให้ต่อกำปั่นรบ กำปั่นลาดตระเวน
รักษาพระนครข้าง ค้าขายข้าง ชอเทพโกสินทร์ ๑ ระเบิด
ขวแกว ๑ ระเบิดขวแกวแตกเสยทหน้าเกาะไหหลำ ต่อไซชน
ใหม่ชอจินทากวงแกว ๑ แก้วกลางสมุทร ๑ พุทธอำนาจ ๑
ราชฤทธิ ๑ วิทยาคม ๑ อุดมเดช ๑ เวทชะงัก ๑ วัฒน
นาม ๑ สยามภพ ๑ ขบสมุทร ๑ สกสาคร ๑

แล้วไปรคให้ช่างทำเรือพระที่นั่งกราบ พระที่นั่งเอกไชย
พระที่นั่งประภอบ ขนไว้เป็นเกยรคยคสำหรับแผ่นดิน

๑๗๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
พระที่นั่งประกอบพนครามอ่อนช้อรตนกลก ยาว ๑๘ วา
๒ คอก ๗ นิ้ว ก่าลัง ๖ คอก ล่า ๑
พระที่นั่งประกอบพนแดงชอศรสุนทรไชย ยาว ๑๗ วา
ก่าลัง ๔ คอก ๑ คย ล่า ๑
พระที่นั่งเอกไชยเขยนทองพนแดงยาว ๑๔ วา ๒ คอก
๕ นิ้ว ก่าลัง ๕ คอก ๕ นิ้ว ล่า ๑
พระที่นั่งประกอบครทชอมงคลสับรรณ ยาว ๑๗ วา
๒ คอก ก่าลัง ๖ คอก ๖ นิ้ว ล่า ๑
พระที่นั่งเหราวประกอบชอสุวรรณเหราว ยาว ๑๗ วา
๒ คอก ก่าลัง ๖ คอก ๕ นิ้ว ล่า ๑
พระวิเศษเทียนส่วยมาศเมืองจันทบุรี คัดไม้มาศยาว
๑ เส้นเศษ ถวาย ๑ ล่า ไปรดให้หลาวเป็นเรือพระที่นั่ง
กรายชอสักสายตา คลอคทั้งโคนยาว ๑ เส้น ๓ วา ก่าลัง
๕ คอก ๑ คย ๕ นิ้ว
เมืองไชยาคัดไม้มาศยาว ๑๖ วา ๒ คอกล่า ๑ ก่าลัง
๕ คอก ๕ นิ้วมาถวาย ไปรดให้หลาวเป็นเรือพระที่นั่งรองชอ
กลยสมทรล่า ๑ พระที่นั่งกรายชอชจรกรง ยาว ๑๕ วา
๒ คอก ๑ คย ๕ นิ้ว ก่าลัง ๕ คอก ล่า ๑

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๑๗๗

พระทนต์กรายช่อรุ่งประสานสาย ยาว ๑๖ วา ๘ นิ้ว

กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อชายลมหวล ยาว ๑๖ วา ๒ ศอก

กำลัง ๔ ศอก ๓ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อประพาศแสงจันทร์ ยาว ๑๕ วา

๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อตะวันส่องแสง ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก

๖ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อแท่งทองหล่อ ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก

๑ คืบ ๑๐ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อลือใจชน ยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๑ คืบ

๘ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อรนิใจชม ยาว ๑๗ วา ๓ นิ้ว กำลัง

๔ ศอก ๑๑ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์กรายช่อสมทรงสลวย ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก

๑ คืบ ๔ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระทนต์หลาวใหม่ขังไม่มช่อ ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก

๑ คืบ ๓ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว ลำ ๑

๑๗๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

พระที่นั่งกรายชอราโน ยาว ๑๒ วา ๒ ศอก ก่าลัง

๔ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอสุทธาทิพย ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว

ก่าลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอชลลึงกทอง ยาว ๑๒ วา ๑ ศอก

ก่าลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอชลลึงกเงิน ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ

๒ นิ้ว ก่าลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอชลลึงกแก้ว ยาว ๑๓ วา ๑ ศอก

๑ คืบ ๖ นิ้ว ก่าลัง ๖ ศอก ๘ นิ้ว ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอขรรคทอง ยาว ๑๔ วา ๑ ศอก

๑ คืบ ก่าลัง ๔ ศอก ๗ นิ้ว ล้า ๑

พระที่นั่งกรายชอกลองสลัก ยาว ๑๔ วา ก่าลัง ๔ ศอก

๗ นิ้ว ล้า ๑ รวมทงเรือศร, เรือประกอย, เรือเอกไชย,

เรือกราย เบนเรือพระที่นั่ง ๒๔ ล้า

ยกบ้านชนเป็นเมือง

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใต้ทรงจัดการ

บ้านเมืองทกลึง ใต้ทำขนำรงคว่าเงิน กระสน ๔ นิ้ว ๕ นิ้ว

ชนไว้มาก ใต้ยกบ้านชนเป็นเมืองกหลายคำยล

เมืองชนมहाคไทย บ้านกยแจะยกชนเป็นเมืองประจันต-
 คาม ๑ ยกบ้านหนุมาชนเป็นเมืองกระขนเทรวร ๑ บ้านหินแเว
 ยกชนเป็นเมืองอริญญประเทศ ๑ บ้านทุ่งแซยกชนเป็นเมือง
 วัฒนานคร ๑ บ้านท่าสวายเป็นเมืองศรีโสภณ ๑ บ้านชว
 เป็นเมืองอำนาจเจริญ ๑ บ้านชองนางเป็นเมืองเสนางคินคม ๑
 บ้านลำเนาหนองปรีอเป็นเมืองลำเนาหนองปรีอ ๑ บ้านโพแล่น
 ช้าง เป็นเมืองภูแล่นช้าง ๑ บ้านท่าซอนยางเป็นเมืองท่าซอน
 ยาง ๑ บ้านแซงขาคาลเป็นเมืองแซงขาคาล ๑ บ้านกษนิ-
 นารายนเป็นเมืองกษนิารายน ๑ บ้านคางรายเป็นเมืองเรณู-
 นคร ๑ บ้านนาเมืองรามเป็นเมืองรามราช ๑ บ้านนาลาคควาย
 เป็นเมืองอาทมาต ๑ บ้านท่าม่วงเป็นเมืองอากาศอันวย ๑
 บ้านหนองคายเป็นเมืองหนองคาย ๑ บ้านโพนแพงเป็นเมือง
 โพนพลัย ๑ บ้านปากน้ำสังครามเป็นเมืองไชยบุรี ๑ บ้าน
 คำแก้วเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ๑ บ้านส่วยหางเป็นเมืองสระเมยะ ๑
 บ้านภูเวียงเป็นเมืองภูเวียง ๑ บ้านปากเทืองเป็นเมืองเซียง-
 คาน ๑ บ้านคำทองน้อยเป็นเมืองคำทองน้อย ๑ บ้านเซลำภา
 เป็นเมืองเซลำภา ๑

๑. ตำนานเรื่องวัดตถสถานต่าง ๆ ที่ทรงสร้างในรัชกาลที่ ๓ ว่า “ตั้ง
 บ้านคอนมะเกลือ เป็นเมืองลำเนาหนองปรีอ”

๑๘๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒
ท้ายลงชนฝ่ายกรมพระกลาโหมนั้น ยางตะพานตงชน

เป็นเมืองกาเนคนพคณ
หัวเมืองกรมทานน พวกลาวอาสาปากนาตงชนเมือ

ครึ่งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านลาลัย ภายหลัง
เมือยชวตศมฤทธิศก พวกลาวไม่สขายชอไปตงออยู่ที่เมืองพระรด
จึงไปรคให้ตคเอาแขวงเมืองชลบร เมืองฉะเชิงเทรามาตงเป็น
เมืองชนชอเมืองพนศนคคมี เจ้าเมืองชอพระอินทรอาสา รวม
ยกขานชนเป็นเมือง ๒๘ หัวเมือง

เจ้าพระยาพระคลังถวยกถองวินิจฉัยเกียร

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ประพฤติ
คามอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยชดฟ้าฟ้าโลก เวลาเข้า
เสวยเครื่องวางแล้วเสด็จออกปรนนิบัติพระสงฆ์ แล้วกทรงฟัง
รายงานคลังมหาสมบัติ แล้วเสด็จชนพระแท่นออกว่าราชการ
พระวงศานวงศ์เขาเผ่าพรอมกนทวยตำรวจ ทรงไต่ถามด้วย
เนือความฎกา ครองนนเมือคณแผ่นดิน ราษฎรกรองถวยกฎกา
ไต่คชเมือเวลาเสด็จออกนอกพระรราชวัง ภายหลังท่านเจ้าพระยา
พระคลังไปทำเมืองจันทบร ทำถองใหญ่เข้ามาถวยกเมือยชวค
อฐุศก เป็นปีที่ถวงมาไต่ ๑๓ ปี ถองไขหนึ่งทำควยไม่วัก

โต ๑๓ กำ ทรงพระราชดำริว่า ความทกขรอนของราษฎร
 ทงมารองถวายนุกาต่อเวลาเสด็จจึงจะร้องโต ถ้าให้ตกลอง
 ร้องนุกาโตทกวันไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็จะมีบรรเทาทกข
 ของราษฎรไม่ต้องคอยยากลำบาก จึงพระราชทานชอกกลองว่า
 วนจฉยภเวร ตั้งไว้ททมทายกรมวงฉนกุญแจ เมื่อเวลาผู้ใดจะ
 ไปร้องถวายนุกา กรมวงก็ไปไขกุญแจให้ ครนตแล้วตำรวจ
 เวกก็ไปรับเอาตัวและเรื่องวามา นำความชนกราบบังคมทูล
 ทราบโตฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชโองการสั่งให้ผู้ใด
 ชำระ ก็ส่งไปตามรบส่ง ลางทก็โปรดให้ตำรวจชำระบ้าง ไม่มี
 เจ้าและขุนนางเป็นใหญ่ในความฎกา ด้วยทรงไล่เลียงโตถาม
 อยู่ทกเวลาเช้าและค่ำ ตระลาการผู้ชำระก็ไม่อาจพลิกแพลง
 ไปโต

พระราชกรณียกิจทรงกระทำ

ครนทรงความฎกาแล้ว ขุนนางจึงเข้าเฝ้า กรมมหาดไทย
 ก็เข้าทางประตูทองพระโรงฝ่ายตะวันออก กรมพระกลาโหม
 เข้าทางประตูทองพระโรงฝ่ายตะวันตก นำขุนนางและหัวเมือง
 เจ้าพรอมกนทง ๒ ฝ่าย ถงเหลือยมลยแลกกกราบถวายนงคม ๓
 ครง แล้วคลานเข้าไปสู่ทฝ่าทก ๆ นาย ถ้าถูกหนาวเจ้าทรง

เสด็จขึ้นเคียว คากสานข้าง แพร่สข้าง ขุนนางสวมเสื้อ
 เขมขาบอดลิกแพรสี ๒ ชั้นทไคพระราชทาน เสนายศคาคสาน
 ถาวนทไคไม่หนาวหรือฤดูร้อน ผู้ใดสวมเสื้อเขามากไคไม่ไปรด
 แลวจงตารสตามลงราชการแผ่นดิน ทรงว่าราชการอนจนเวลา
 เที่ยงจงเสด็จขึ้นเสวย เสวยแล้วเวลาบ่าย ๑ โมงจงเสด็จออก
 เวลานั้นทรงการช่างต่าง ๆ เจ้าและขุนนางที่เป็นนายงานถวายตัว
 อย่างบนและเขียน ทอดพระเนตรแก้ไขแลวจงไคไปกระทำ
 ครนเวลาบ่าย ๒ โมงเศษข้าง ๓ โมงเศษข้าง เสด็จขึ้นเขาท
 ข้างใน ครนเวลา ๑ ทุ่มหรือ ๑ ทุ่มเศษ เสด็จออกทรงฟัง
 รายงานต่าง ๆ แล้วทรงธรรม ออกขุนนางอยู่จนเวลา ๒ ยาม
 เศษข้าง ๗ ทุ่มบางจงเสด็จขึ้น ดงนบนนตย

ในแผ่นดินนี้ พระเจ้าลูกเธอและตำรวจมีอำนาจเทียว
 เกาะกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วคิด
 ขทรหลานหญิงสาวชาวแพชาวบ้านเอาไปเป็นห้าม ทำดงน
 เอง ๆ ราษฎรไคไม่สู้ ไคความทุกข์ ไคไม่อาจเข้าร้องถวายฎำไค

ภาษอากรทเกิดมีชนใหม่

ภาษอากรชงไคมีแต่ก่อน เกิดมีในแผ่นดินนี้ คอ
 ฎำกรบอนเขยเงิน อากรหวย ภาษเบ็ดเสร์จงลงสำเภา ภาษชอง

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๑๘๓

ต้องห้าม ๖ อย่าง ภาษัพรักไทย ๒ อย่าง เรียกแต่ผู้ชอ
อย่าง ๑ เรียกแต่ชาวไร่อย่าง ๑ ภาษัไม้ฝาง ภาษัไม้แกง
เรียกแต่ผู้ชอลงเรือ ภาษัไม้แกง ๑๐ ลตเรียกแต่ผู้ขาย ภาษั
เกล็ด ภาษันามนมะพร้าว ภาษันามนต่าง ๆ ภาษักระทะ ภาษั
ยางต้น ภาษัไต้ชัณ ภาษัพน ภาษัจาก ภาษักระแฉง ภาษัไม้
ไผ่ป่า ภาษัไม้รวก ภาษักอไม้สัสดัก ภาษัไม้คางพลู ภาษัไม้
กง ภาษักระตาน ภาษัจกก ภาษัสมอ ภาษัพังงา ภาษัไม้ช้ง ภาษัผาย
ภาษัยาสับ ภาษัข้อ ภาษัคราม ภาษัเนอแห่งปลาแห่ง ภาษัเยอ
เคย ภาษันาตาลทราย ภาษันาตาลหม้อ ภาษันาชอชย ภาษั
สำรวจ ภาษัเตาตาล ภาษัจีนชย ไฟ เทียนไข เนอ ชนมต่าง ๆ
ภาษัปูน ภาษัเกวียนต่าง เรอจ้างทางโยง
ภาษัทไปรคไทยกเล็กเสยคช ภาษัฟองตน ค่าน้ำ ใค
เงินใช้สอชยทรรนบารุงแผ่นดิน แจกเขยหวดชาราชการกมาก
ชนกว่าแต่ก่อน

ทรงพระประชวร

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรไม่สบายพระองค์
มาต้งแต่เกอน ๑๐ บรรทมไม่หลับ ใให้ทรงคณเห็น เสวย
พระกระยาหารไม่ถึงประมาณตามปกติใให้ ไม่สบายพระองค์

๑๙๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒

เสด็จออกไต่ขาง มีไต่ขาง มาหลายเคอน ครนรุ่งขนวน
พฤทศกัศเคอน ๒ ขน ๗ คำ พระโรคมากขน พระบงคนเยา
กขนขนเป็นตะกอน พระบรมวงศานุวงศเส่นายกขาทุลละของ
ธลพระบาทฬใหญ่ผู้นอยฝ่ายหน้าฝ่ายในมีความร้อนใจ พร้อม
กัน ปรกษา ให้แพทย ปรกอบ พระโอสถ ทุลเกล้า ทุลกระหม่อม
ถวายแล้วักพากันนอนประจำของอยู่ทงกลางวงกลางคนทุกแห่ง
พระโรคไม่คลาย พระอาการประทังอยู่ กำลังพระกายทรุดไป
ทุลละนอย ๆ

กระแสพระราชดำริถึงผู้สืบบราชสมบัติ

เมื่อฉนวนอาทิตย์เคอน ๓ ขน ๘ คำ บังจอโทศก มี
พระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้หาขนนางที่ทรง
ใช้สอยสนิทเข้าไปเฝ้าทุลละของธลพระบาทคือ พระยาราษสลา-
วดี พระยาพิพัฒน์ (บุญศรี) ในทพระบรมทมพระมหามนเทยว
แล้วมพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมคำรัสว่า
ทรงพระประชวรครงนพระอาการมาก เห็นจะเป็นพระโรคใหญ่
เหลือกำลังแพทยจะเยยวยา แล้วทรงพระราชดำริมพระราช
คำรัสว่ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ซ้อบซ้นทเส่ม้าอาณจักร

- ๑. วันที่ ๕ มกราคม
- ๑. วันที่ ๕ กุมภาพันธ์

กว้างขวางพระเกียรติยศก็ปรากฏไปทั่วนานาประเทศ ถ้าทรง
 พระมหากรุณาพระราชทานอิสริยยศมอบให้ พระบรมวงศา-
 นวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งซึ่งพอพระทัย ให้ชนเสวยราช
 สัมบัติแทนพระองค์ต่อไป แต่ตามชอบอัธยาศัยในสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวองค์เดิยวนนเกลือกเสียด้ามคกรัศรวาน ไม่ชอใจ
 ไพรพาประชาชนและคนมบรรดาศักดิ์ทำราชกิจทุกพนักงาน
 ก็เกิดการอุบถอภยนครายเทอตรอน แต่พระบรมวงศานวงศ์
 และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยสมณช้พราหมณาณาประชาราษฎร
 จะไ้ความลำบากเพราะมีไ้พรอุมใจกัน ด้วยกำลังทรงพระ
 มหากรุณาเมตตาทุกไ้พรพาชาแผ่นดินเป็นอนมาก ทรงพระ
 กรุณาควรวลีให้จกหมายกระแสพระราชโองการ ปฎิญาณ ยกพระ
 นามพระรัตนตรัยสรณคมณ อ้นอกมเป็นประธานพยานอันยั้งให้
 เห็นจริงในพระราชหฤทัยแล้ว ทรงพระราชดำรัสขอมอนุญาต
 ให้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งว่าทสมุหพระกลาโหม พระยา
 ศิวพิพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสถาวรว่าทสมุหนายก
 กษัตริย์นางผู้น้อยทั้งปวง จึงมีความสโมสรรสามคกรัศรวาน
 พรอมกัน สมอเห็นว่าพระบรมวงศานวงศ์พระองค์ใดทม้วยควม
 ข้าราชการอรรธานวัตร เป็นศาสนูปถมถก ยกพระบรมพทช

๒ ๓ ๔
เจ้าพระยาทพากรวงศ์

ซึ่งจะยกพระวงศ์นางวงศ์พระองค์ใด พระองค์หนึ่งขึ้นก็ยังไม่
สมควร จะช่วยกันฉลองพระเดชพระคุณว่าราชการแผ่นดิน
มีใหม่เหตุการณ์อนตรายชนใด จึงรบสั่งให้ท่านพระยาศรี
สรีรวงศ์ขยับเขาไปให้ชิดพระองค์ ให้ลูกพระองค์ทวาทพระ
สรวกาย แล้วทำรสีว่าร่างกายทรุดโทรมลงเพียงนั้นแล้ว หมอ
เขาว่ายังจะหายอยู่ ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้า
ไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเคชเล่า ท่านก็เป็น
คนพระกรรณเบา ใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่
โตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่าก็ไม่รู้จักการงาน ขัญญาที่ไม่
สอกล่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ทศตขัญญาพอจะ
รักษาแผ่นดินได้ก็เห็นแต่ท่านพาใหญ่ ท่านพาน้อย ๒ พระ
องค์ ก็ทรงรงเกยจอยู่ว่า ท่านพาใหญ่ถ้อยอย่างมอญ ถ้าเป็น
เจ้าแผ่นดินชน ก็จะให้พระสงฆ์หม้ออย่างมอญเสียหมดทั้ง
แผ่นดินตอกกรรมัง ท่านพาน้อยเล่า ก็มีสติขัญญาวิชาการ
ช่างและการทหารต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่
การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมีใ้ทรงอนุญาต กลัวเจ้า
นายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจ จึงโปรดอนุญาตให้ตามใจคน
ทั้งปวงสุดแต่แต่เห็นพวอมเพรียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็น

แต่เองที่จจะบริหารการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงคราม
ข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมียกแต่ข้างพวกฝรั่ง
ให้ระวังให้ค้อย่าให้เสียแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ค
ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้หนักเลื่อมใสไป
ทีเดียว ทกวนนคคสละห้วงใหญ่ให้หมก อาลัยอยู่แต่วัด สร้าง
ไว้ใหญ่โตหลายวัด ทึงคางอญก็มี ถ้าข้าราชการโทรมไป
จะไม่มีส่วนช่วยทะนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือขยจ่ายใช้ราช-
การแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสัก ๑ หมื่นเถิด ถ้าผู้ใดเป็น
เจ้าแผ่นดินแล้ว ให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนให้ช่วยทะนุบำรุง
วัดทวารวดีและการวัดทึงคางอญนั้นเสียให้แล้วด้วย

ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ รัชพระราชโองการแล้วกรอให้
ถอยออกมาจากที่เผา และการชงสมเด็จพระพุทธรเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชดำริอนุญาต ให้จัดแจงเจ้านายผู้จะดำรงทรง แผ่นดินใน
พระราชอาณาจรแทนพระองค์ต่อไป โดยตามน้ำใจพระบรม
วงศ์านวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท และจนถึงความ
นิยมชมชื่น แห่ง อาณาประชาราษฎร์ ทึงปวง จะมีจิตจำนงปลง
เห็นพร้อมกัน ไม่เอาแต่ตามพระราชอัชฌาศัย อนึ่งมิไ้รือ
ไว้ให้เนิ่นช้าจนเวลาพระอาการหนักลง ไม่ทรงดำริได้โดยปกติ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๘๕

นน ก็เป็นการมหัศจรรย์ยิ่งนัก ยากที่พระมหากษัตริย์พระองค์
อื่นจะทรงได้ เพราะพระบรมราชวิสัยเป็นอุดมยัฒนคติมหาสาธุ
สัพบุรุษผู้ประเสริฐ มีพระมหากรุณาแก่นกรมหาชนหาที่สุดมิได้

พระสงฆ์อริยฐานให้พระโรคหาย

ฝ่ายสมเด็จพระอนชวราช เจ้าฟ้ามงกุฎ ไท้ทรงพระ
กระแสดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุติกาและพระองค์
ทรงครองผ้าเสีใหม่อย่างพระสงฆ์มหานิกาย มิให้ขัดพระราช
อริยาศัย และให้พระสงฆ์เข้าไปอริยฐานในพระอุโบสถวัดพระ
ศรีรัตนศาสดาราม ขอให้พระโรคหายให้ทรงพระชนมายุยืนย้ง
นาน

ครั้น ณ วันจันทร์เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ไปรคเกล้าไปรค
กระหม่อมให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรณพ ซึ่งไ้ว่าพระ
สงฆ์ เบิกเงินพระคลังในพระคลังนอกมาถวายพระสงฆ์พระ
อารามหลวงทั้งในกรุงและหัวเมืองเป็นค่าขบขัย เจ้าพระ ๗
พระราชอาคณ ๗๓ เปรี๊ยณูพระ ๑๐๐ เปรี๊ยณูสามเณร ๓๒
พระครูฐานานอนคัย ๗,๑๔๗ รูป รวม ๗,๓๕๘ รูป
ถวายของคละ ๕ คาลง สิ้นพระราชทรัพย์ ๑,๘๓๘ ซึ่ง
๑๕ คาลง

เกณฑ์ข้าราชการเข้าประจำของรักษาพระราชนิเวศน์

ครั้นพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ผู้ใหญ่ผู้น้อย ปรึกษาพร้อมกันให้เกณฑ์บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อยเข้ามาประจำของรักษาพระราชนิเวศน์ ดังกองของกันไว้
ทวพระนคร อย่าให้มเหตการณอนใดอันหนึ่งในระหว่างอนันไค
ด้วย พระเดช พระคุณ พระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
แต่อาณาเสนาบดีรักษายองกันอยู่ห้ามเหตการณสิ่งใดไม่ ไพร
ขานพลเมืองก้อยเยนเขนสข

ในเดือน ๓ นั้น จะเขนพวกชาวทหร อภยามาลาจำไม้ไค
เสยฮารมณขนมา กชนขน พระทนนงเศวตฉัตร ในพระ ทนง
อมรินทร์วนจฉย แล้วกล่าวคำว่ เศวตฉัตรนงามนกันาง
น่านอน มหาคเล็กชาวทเห็นฉคประหลาดกจยเอาควมาสังตำรวจ
พิจารณาเขนคนเสยจรตแล้วสังไป ฉ คก

ครนมาเดือน ๔ ขางขน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวดำรัสว่ พระโรคคนนกวมากขนทกวน ถ้าสวรรคตใน
พระมหามนเทยร ท่านผู้ใดมาเขน พระเจ้าแผ่นดินใหม่กจะ
รงเกบจ จงรบสังให้ท่านพระยาศรีพพฉนคิมขางกระทำพระ
แทน และพระสตรพระวิศตร มาตงและกนในพระทนนงจกรพรวิ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๑

พินานองค่างตะวันตก แล้วเสด็จออกมาประทับอยู่ที่พระแท่น
ทำหมั่นน

เจ้าพระยาพระคลังให้หมื่นราชามาตย์ไปทูลเชิญ

สมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จครองราชสมบัติ

ครั้นมาถึง ณ วันพุธเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ท่านเจ้าพระยา
พระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม ให้หมื่นราชามาตย์พลขนธ
ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ พงศ์
อัครราชทรยศทวยคาวจนเวศวิหาร กราบทูลว่าจะเชิญเสด็จครอง
ศิริราชสมบัติ จะไปครั้นหรือมิไปรคขอให้ทราบด้วย จึงมร
สั่งว่า ท่านผู้หลักผู้ใหญ่พร้อมใจกันเชิญแล้วจะต้องรับ
เจ้าพระยาพระคลังได้ทราบกระแสนี้แล้วจึงส่งขุนออกขจรสมบัติ
เสมียนตรากรมท่า คุมทหารบนปากน่านาย ๑ พระนนทบุรี
กุมเลขทหารบนปากน่านาย ๑ พระอินทรธำมาศ คุมลาวเมือง
พนคั้นคมนาย ๑ รวม ๓ นาย ไปตั้งกองจากช่องล้อมวงนง
ยามตามเพลิงรักษายู่รอบวัด มิให้ผู้คนแปลกปลอมเข้าไปได้

พ.ศ. ๒๓๙๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
 ครนณ วนพชเคอน ๕ ขน ๑ ค่ำ เวลา ๘ นาฬิกา ๕
 บาทเศษเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เมื่อ
 ประสูติ วนจันทรเคอน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ คักราช ๑๑๕๘ ปี
 บัมะแมนพคก ไคราชสมบัตพระชนม์ไค ๓๗ พรรษา อยู่
 ในราชสมบัต ๒๗ พรรษา สิริพระชนม์ไค ๖๔ พรรษา คิค
 อายไค ๖๓ ปี ๑๑ วัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 มีพระราชบุตร ๒๒ พระราชบุตร ๒๘ รวม ๕๑ พระองค์

---

๑. วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา นายกำธร สติรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๔

